Sa1475
Bhan
7.

A

GUIDE

TO THE

Twelve Lessons of Second Book of Sanskrit.

(**Sir Dr. Bhandarkar.**)

Designed to serve the purpose of a private teacher

BY

Narayan Vinayak Kuvalekar,
Teacher, Aryan Education Society's School,
BOMBAY.

PUBLISHED BY
KESHAV BHIKAJI DHAVALE,
GIRGAON, BOMBAY.

1932.

Sai 475
Bhan
7.

Price 10 Annas.

Sai66-164

Printed by S. V. Parulekar at the Bombay Vaibhav Press, Servants of India Society's Home, Sandhurst Road, Girgaon, Bombay.

Published by Keshav Bhikaji Dhavale, Girgaon, Bombay, No. 4.

(*All rights reserved.*)

SRI AUROBINDO LIBRARY PONDICHERRY (India)

A

GUIDE

TO THE

Twelve Lessons of Second Book of Sanskrit.

LESSON I.

Irregularities to the 1st, 4th, 6th, and 10th Conjugations.

Rule 1. गुपधूपविच्छिपणिपनिभ्य आयः। The roots given in this Sutra, namely गुप्, धूप्, विच्छ्, पण् and पन्, all of the first conju. Parasm. except विच्छ् which is of the 6th conj. have आय् added on to them before the conjugational sign. पण् and पन् Atm. do not take this आय्. Thus गुप् 1 P. +मि=गुप्+आय्+मि. The उ of गुप् takes its guna change before this आय्. So गुप्+आय्+मि=गोप्+आय्+अ (conj. sign)+मि=गोप्+आय्+आ (See the rule of changing the preceding अ to आ before a termination beginning with व् and म् of the 1st pers. F. B. P. 5) +मि=गोपायामि. गोपाय is the base,*

1· *Forms of the 1st pers. of the root* गुप् I P.

Present.	गोपायामि	गोपायावः	गोपायामः
Imperf.	अगोपायम्	अगोपायाव	अगोपायाम
Impera.	गोपायानि	गोपायाव	गोपायाम
Poten.	गोपायेयम्	गोपायेव	गोपायेम

* The form which a root assumes before receiving the terminations is called the base.

So also, the other roots given in this Sutra are conjugated.

Third person singular forms.

	Pr.	Impf.	Imp.	Pot.
धूप् 1 P. to heat.	धूपायति	अधूपायत्	धूपायतु	धूपायेत्
विच्छ् 6 P. to go.	विच्छायति	अविच्छायत्	विच्छायतु	विच्छायेत्
पण् 1 P. to praise.	पणायति	अपणायत्	पणायतु	पणायेत्
„ 1 A. to gamble.	पणते	अपणत	पणताम्	पणेत
पन् 1 P. to praise.	पनायति	अपनायत्	पनायतु	पनायेत्
पन् 1 A. to rejoice.	पनते	अपनत	पनताम्	पनेत

Rule 2. वा भ्राशभ्लाशभ्रमुक्रमुक्लमुत्रसित्रुटिलषः । यसोऽनुपसर्गात् । संयसश्च ।

The root given in these Sutras are all of both the 1st and the 4th conj. except त्रुट् which is of the 4th and 6th conj. The root यस् with सम् or without any prep. is also of the 1st and 4th conj. Parasm.

भ्राश् 1 & 4 A. to shine	भ्राशते	अभ्राशत	भ्राशताम्	भ्राशेत
	भ्राश्यते	अभ्राश्यत	भ्राश्यताम्	भ्राश्येत
भ्लाश् 1 & 4 A. to shine	भ्लाशते	अभ्लाशत	भ्लाशताम्	भ्लाशेत
	भ्लाश्यते	अभ्लाश्यत	भ्लाश्यताम्	भ्लाश्येत
भ्रम् 1 & 4 P. to wander	भ्रमति	अभ्रमत्	भ्रमतु	भ्रमेत्
	भ्रम्यति	अभ्रम्यत्	भ्रम्यतु	भ्रम्येत्
	* भ्राम्यति	अभ्राम्यत्	भ्राम्यतु	भ्राम्येत्

Conjugational tenses:–The present, the imperfect, the imperative and the potential are called the conjugational or special tenses and moods.

---

* See rule 4. भ्रम्, when of the 4th conj., lengthens its vowel in the conjugational tenses optionally.

4) * क्रम् 1 & 4 P. to go	क्रामति क्राम्यति	अक्रामत् अक्राम्यत्	क्रामतु क्राम्यतु	क्रामेत् क्राम्येत्
क्रम् With आ	आक्रमते	आक्रमत	आक्रमताम्	आक्रमेत

क्रम् with आ otherwise, is Parasm, and it means to rise up; as प्रासादतलाद्धूम आक्रामति=rises up (not आक्रमेत as smoke is not a heavenly body.) So क्रम् with आ Par. आक्रामति आक्रामत् आक्रामतु आक्रामेत् । Remember that क्रम् P. without any prep. is of both 1st and 4th Conj. So आक्राम्यति is wrong.

5) क्लम् 1 & 4 P. to be fatigued	† क्लामति क्लाम्यति	अक्लामत् अक्लाम्यत्	क्लामतु क्लाम्यतु	क्लामेत् क्लाम्येत्
6) त्रस् 1 & 4 P. to be afraid	त्रसति त्रस्यति	अत्रसत् अत्रस्यत्	त्रसतु त्रस्यतु	त्रसेत् त्रस्येत्
7) लष् 1 & 4 P. to desire	लषति लष्यति	अलषत् अलष्यत्	लषतु लष्यतु	लषेत् लष्येत्
8) ष्ठिव् 1 & 4 P. to spit	§ ष्ठीवति ष्ठीव्यति	अष्ठीवत् अष्ठीव्यत्	ष्ठीवतु ष्ठीव्यतु	ष्ठीवेत् ष्ठीव्येत्
9) यस् with सम् 1 & 4 P. to try	संयसति संयस्यति	समयसत् समयस्यत्	संयसतु संयस्यतु	संयसेत् संयस्येत्
10) यस् 1 & 4 to try	यसति यस्यति	अयसत् अयस्यत्	यसतु यस्यतु	यसेत् यस्येत्

---

* See rule 3. क्रम्, when Par. is changed to क्राम् in the Conj. Tenses; क्रम् with आ, when used with reference to a heavenly body, is Atm. and it means to rise.

† See rule 3. क्लम् P. lenghens its vowel in the conj. tenses.

§ See the rule 3. ष्ठिव् lengthens its vowel in the conj. tenses.

10) ∝ यस् with प्र 4 P. to strive } प्रयस्यति प्रायस्यत् प्रयस्यतु प्रयस्येत्

11) त्रुट् 6 & 4 P. to break } त्रुटति अत्रुटत् त्रुटतु त्रुटेत्
त्रुट्यति अत्रुट्यत् त्रुट्यतु त्रुट्येत्

Rule 3. ष्ठिवुक्लमुचमां शिति । आङिचम इति वक्तव्यम् । क्रम परस्मैपदेषु ।
the roots given in sutra, namely ष्ठिव्, क्लम्, चम् with आ and the root क्रम् when it is Parasm. lengthen their vowels. The roots क्रम्, क्लम् and ष्ठिव् are conjugated above.

चम् 1 P. to drink } चमति अचमत् चमतु चमेत्

चम् with आ 1 P. to drink } आचामति आचामत् आचामतु आचामेत्

चम् with वि 1 P. to eat } विचमति व्यचमत् विचमतु विचमेत्

Rule 4. शमामष्टानां दीर्घः श्यनि । शमु दमु श्रमु भ्रमु च क्षमू तमु मदी क्लमु शमष्टकम् ।
In the conjugtional tenses the roots शम्, दम्, श्रम्, भ्रम् (of 4th conj.), क्षम् (of 4th conj), तम्, मद् and क्लम् all of the 4th conjugation lengthen their vowel. शम्, श्रम् and मद् are already learnt in the fourth lesson of the first book; शाम्यति, श्राम्यति, माद्यति. The roots भ्रम् & क्लम् are given under the rule 2.

तम् 4 P. to desire.	ताम्यति	अताम्यत्	ताम्यतु	ताम्येत्
दम् 4 P. to tame.	दाम्यति	अदाम्यत्	दाम्यतु	दाम्येत्
क्षम् 4 P. to forgive.	क्षाम्यति	अक्षाम्यत्	क्षाम्यतु	क्षाम्येत्
(क्षम् 1 A. ,, ,,	क्षमते	अक्षमत	क्षमताम्	क्षमेत)

Rule 5. अक्षोऽन्यतरस्याम् । तक्षूतनुकरणे । The roots अक्ष् and तक्ष् (तक्ष्=to shave [literally]) belong both to 1st and 5th conj.

1. अक्ष् 1 &. 5. P. to accumulate	अक्षति	आक्षत्	अक्षतु	अक्षेत्
	अक्ष्णोति	अक्ष्णोत्	अक्ष्णोतु	अक्ष्णुयात्
2. तक्ष् 1 &. 5 P. to shave (literally)	तक्षति	अतक्षत्	तक्षतु	तक्षेत्
	तक्ष्णोति	अतक्ष्णोत्	तक्ष्णतु	तक्ष्णुयात्

तक्ष्, when it means " to shave or pare " metaphorically, belongs only to the 1st conj. as with सम्.

तक्ष् with सम् to censure	संतक्षति	समतक्षत्	संतक्षतु	संतक्षेत्

Rule 6. पाघ्राध्मास्थाम्नादाण् दृश्यर्ति (दृश्, ऋ) सर्ति (सृ) शदसदां पिवजिघ्रधमतिष्ठमनयच्छपश्यर्च्छ (पश्य, ऋच्छ) धौशीयसीदाः । the root पा and the following ten roots substitute in the conjugational tenses पिव्, जिघ्र् &c. respectively, when they are of the first conju. and have the meaning given below.

1- पा	1 P.	to drink	पिवति	अपिवत्	पिवतु	पिवेत्
2- घ्रा	1 P.	to smell	जिघ्रति	अजिघ्रत्	जिघ्रतु	जिघ्रेत्
3- ध्मा	1 P.	to blow	धमति	अधमत्	धमतु	धमेत्
4- स्था	1 P.	to stand	तिष्ठति	अतिष्ठत्	तिष्ठतु	तिष्ठेत्
5- म्ना	1 P.	to think	मनति	अमनत्	मनतु	मनेत्
6- यम्	1 P.	to control	यच्छति	अयच्छत्	यच्छतु	यच्छेत्
7. दृश्	1 P.	to see	पश्यति	अपश्यत्	पश्यतु	पश्येत्
8. ऋ	1 P.	to go	ऋच्छति	आर्च्छत्	ऋच्छतु	ऋच्छेत्
9. सृ	1 P.	to run	धावति	अधावत्	धावतु	धावेत्
(सृ	1 P.	to move	सरति	असरत्	सरतु	सरेत्)
10. शद्	1 A.	to perish	शीयते	अशीयत	शीयताम्	शीयेत
11. सद्	1 P.		सीदति	असीदत्	सीदतु	सीदेत्

Rule 7. the root गुह् lengthens its penultimate उ before the conjugational sign and before any vowel strong term.

गुह् 1 P. to cover गूहति अगूहत् गूहतु गूहेत्

Rule 8. दंशसञ्जस्वञ्जांशपि । रञ्जेश्च । Before the conjugational sign, the roots दंश् P. सञ्ज् P. स्वञ्ज् A and रञ्ज् U. all of the 1st conj. drop the nasal.

1) दंश P. to bite	दशति	अदशत्	दशतु	दशेत्
2) सञ्ज् P. to cling	सजति	असजत्	सजतु	सजेत्
3) स्वञ्ज् 1. A. to embrace	स्वजते	अस्वजत	स्वजताम्	स्वजेत
4) रञ्ज् 1 U. colour	रजति-ते	अरजत्-त	रजतु-ताम्	रजेत्-त

Rule 9. (A) दिवादिभ्यः श्यन् । हलि चेति दीर्घः । षिवु तन्तुसन्ताने । the इ or उ of the roots ending in व् is lengthened when a consonant follows

दिव् 4. P. to shine	दीव्यति	अदीव्यत्	दीव्यतु	दीव्येत्
सिव् 4 P. to sew together	सीव्यति	असीव्यत्	सीव्यतु	सीव्येत्

(B) When a radical ॠ long does not undergo Guna or Vridhi substitute, it is changed to इर्, and to उर् if a labial or व् precedes. The इ or उ of these is lengthened when a consonant follows.

कॄत् 10 U. to praise	कीर्तयति-ते	अकीर्तयत्-त	कीर्तयतु-ताम्	कीर्तयेत्-त
जॄ 4 P. to be old	जीर्यति	अजीर्यत्	जीर्यतु	जीर्येत्
कॄ 6 P. to spread	किरति	अकिरत्	किरतु	किरेत्
पॄ Passive	*पूर्यते	अपूर्यत	पूर्यताम्	पूर्येत

Rule 10. The ending ओ of a root of the 4th conj. is dropped before the conjugational sign.

सो 4 P. to finish	स्यति	अस्यत्	स्यतु	स्येत्

* Here पॄ is changed to पुर् by rule 9 B, and by the same rule the उ of पुर् is lengthened as it is followed by य (of the passive), a consonant.

Sai66-164

दो 4 P. to cut	द्यति	अद्यत्	द्यतु	द्येत्
शो 4 P. to sharpen	श्यति	अश्यत्	श्यतु	श्येत्
छो 4 P. to cut	छ्यति	अच्छ्यत्	छ्यतु	छ्येत्.

Rule 11. The ending इ or उ, short or long, is changed to इय् or उव् respectively before अ, the sign of the 6 th conj.

रि 6 P. to go	रियति	अरियत्	रियतु	रियेत्
नु 6 P. to praise	नुवति	अनुवत्	नुवतु	नुवेत्
धू 6 P. to shake	धुवति	अधुवत्	धुवतु	धुवेत्

Rule 12. व्यध् 4 conj. is changed to विध् before the य of that conjugation.

व्यध् 4 P. to pierce	विध्यति	अविध्यत्	विध्यतु	विध्येत्

Rule 13. भ्रस्ज् and व्रश्च्, both of the 6th conj., are changed to भृज्ज् and वृश्च् in the conjugational tenses.

भ्रस्ज् 6 P. to fry	भृज्जति	अभृज्जत्	भृज्जतु	भृज्जेत्
व्रश्च् 6 P. to cut	वृश्चति	अवृश्चत्	वृश्चतु	वृश्चेत्

Rule 14. (*a*) When a conjunct consonant, the first member of which is स् or क् is at the end of a word, or is followed by any consonant, except a nasal or a semi-vowel, the स् or क् is dropped.

Rule 14 (*b*). The स् of मस्ज् and सस्ज्, when not dropped by the above rule (rule 14 a), is changed to ज्.

मस्ज्. 6 P. to plunge	मज्जति	अमज्जत्	मज्जतु	मज्जेत्
सस्ज् 6 P. to be ready	सज्जति	असज्जत्	सज्जतु	सज्जेत्

Rule 15. लुप्, लिप्, खिद्, कृत्, and पिश्, all of the 6 conj., insert a nasal before the final in the conjugational tenses.

लुप् 6 U. to cut	लुम्पति-ते	अलुम्पत्-त	लुम्पतु-ताम्	लुम्पेत्-त
लिप् 6 U. to anoint	लिम्पति-ते	अलिम्पत्-त	लिम्पतु-ताम्	लिम्पेत्-त
खिद् 6 P. to afflict	खिन्दति	अखिन्दत्	खिन्दतु	खिन्देत्
कृत् 6 P. to cut.	कृन्तति	अकृन्तत्	कृन्ततु	कृन्तेत्
पिश् 6 P. to form	पिंशति	अपिंशत्	पिंशतु	पिंशेत्

Rule 16. The roots तन्त्र्, चित्, भर्त्स्, मन्त्र्, तर्ज्, विद्, दंश् (10th conj.) all of the 10th conj. are exclusively Atmanepadi.

तन्त्र् 10 A.	to support	तन्त्रयते	अतन्त्रयत	तन्त्रयताम्	तन्त्रयेत
चित् ,,	to know	चेतयते	अचेतयत	चेतयताम्	चेतयेत
भर्त्स् ,,	to threaten	भर्त्सयते	अभर्त्सयत	भर्त्सयताम्	भर्त्सयेत
मन्त्र् ,,	to consult	मन्त्रयते	अमन्त्रयत	मन्त्रयताम्	मन्त्रयेत
तर्ज् ,,	to threaten	तर्जयते	अतर्जयत	तर्जयताम्	तर्जयेत
विद् ,,	to declare	वेदयते	अवेदयत	वेदयताम्	वेदयेत
दंश् ,,	to bite	दंशयते	अदंशयत	दंशयताम्	दंशयेत

Rule 17. The following roots belong both to the 1st and 10th conjugations.

युज् 1 conj. to unite	योजति	अयोजत्	योजतु	योजेत्
10 conj.	योजयति-ते	अयोजयत्-त	योजयतु-ताम्	योजयेत्-त

पृच् 1 conj. to associate 10 conj.	पर्चति	अपर्चत्	पर्चतु	पर्चेत्
	पर्चयति-ते	अपर्चयत्-त	पर्चयतु-ताम्	पर्चयेत्-त
सह् 1 conj. to bear 10 conj.	सहति-ते	असहत्-त	सहतु-ताम्	सहेत्-त
	साहयति-ते	असाहयत्-त	साहयतु-ताम्	साहयेत्-त
वृज् 1 conj. to avoid 10 conj.	वर्जति-ते	अवर्जत्-त	वर्जतु-ताम्	वर्जेत्-त
	वर्जयति-ते	अवर्जयत्-त	वर्जयतु-ताम्	वर्जयेत्-त
वृ 1 conj. to choose 10 conj.	वरति	अवरत्	वरतु	वरेत्
	वरयति-ते	अवरयत्-त	वरयतु-ताम्	वरयेत्-त
जॄ 1 conj. to grow old 10 conj.	जरति	अजरत्	जरतु	जरेत
	जारयति-ते	अजारयत्-त	जारयतु-ताम्	जारयेत्-त
रिच् 1 conj. to empty 10 conj.	रेचति	अरेचत्	रेचतु	रेचेत्
	रेचयति–ते	अरेचयत–त	रेचयतु–ताम्	रेचयेत्-त
तप् 1 conj. to shine 10 conj.	तपति	अतपत्	तपतु	तपेत्
	तापयति-ते	अतापयत्-त	तापयतु-ताम्	तापयेद्-त
तृप् 1 conj. to be pleased 10 conj.	तर्पति	अतर्पत्	तर्पतु	तर्पेत्
	तर्पयति-ते	अतर्पयत्–त	तर्पयतु–ताम्	तर्पयेत्-त
दृप् 1 conj. to be proud 10 conj.	दर्पति	अदर्पत्	दर्पतु	दर्पेत्
	दर्पयति-ते	अदर्पयत्-त	दर्पयतु-ताम्	दर्पयेत्-त
अर्ह् 1 conj. to deserve 10 conj.	अर्हति	आर्हत्	अर्हतु	अर्हेत्
	अर्हयति-ते	आर्हयत्-त	अर्हयतु-ताम	अर्हयेत्-त

Translation of sentences.

1. Sages, whose wealth is fortitude, observe their vow of good conduct even in difficulty. [वैषम्यं प्राप्ताः Gone to difficulty, or in difficulty. गोपायन्ति Rule 1] धैर्य हीच ज्यांची संपत्ति आहे, असे जे साधू ते संकटांत सुद्धां चांगलें आचरण करण्याचें व्रत पाळतात.

2. My mind afflicted at the separation of my relations, wanders as if it were unsteady. [भ्रमति. R. 2 & 4.] माझ्या आप्तांचा वियोग झाल्यामुळें दुःखित झालेलें माझें मन जणुं तें अस्थिरच आहे कीं काय अशा रीतीनें भ्रमण करीत आहे.

3. That couple (husband & wife), enjoying the fragrance of wild flowers on their way, went to the hermitage of the sage. [उपजिघ्रन्तौ Nomi. dual of उपजिघ्रत् Pre. part. from घ्रा with उप 'to smell' and is the adj. of दम्पती (जायाच पतिश्च दम्पती) । आमोद is the obj. of उपजिघ्रन्तौ] तें जोडपें मार्गांतल्या वनांतील फुलांचा सुगंध सेवन करीत त्या ऋषीच्या आश्रमांत गेलें.

4. This cool wind in the sky licks up the particles of perspiration, produced by heat, on thy face [आचामति see rule 3.] आकाशांतील हा थंड वारा तुझ्या मुखावर उष्णतेमुळें आलेल्या घामाच्या बिंदूंना पिऊन टाकितो.

5. As all the beasts tremble on hearing the roar of a thundering lion, so did all the warriors tremble on hearing the voice of Bhima. [नदतः Gen. sing. of नदत्, pre. part. of नद् to roar, and is the adj. of सिंहस्य। तथा एव=Just so, त्रसन्ति, अत्रस्यन् Rule 2.] जसे सर्व पशू गर्जना करणाऱ्या सिंहाची गर्जना ऐकून कांपतात, तसे भीमाचा आवाज ऐकून सर्व योद्धे कांपूं लागले.

6. This peacock, exhausted by the fierce heat of the sun, (that has) ascended to the middle of the sky, drinks to its heart's content the cold water lying in the basin of the tree. [आचामति R, 3. सवितुः Gen. sing. of सवितृ । तरोः आलवाले ।] आकाशाच्या मध्यभागावर आलेल्या सूर्याच्या प्रखर तापानें भागलेला हा मोर झाडाच्या आळ्यांमधील थंड पाणी यथेष्ट पितो.

7. Is it possible for a cloud, scattering even large quantities of water in all directions, to furnish that nourishment to a tree, which (nourishment) is supplied to it by a gardener in summer by means of a very small quantity of water ? [अल्पैः+अपि । विरच्यते pass. pre. of रच् with वि । सा–पुष्टिः । विकिरता Inst. sing. of विकिरत् pre. part. of कृ with वि R. 9 शक्या–Predicative adj. of सा] उन्हाळ्यांत झाडाला जी पुष्टि माळी थोडेंसें पाणी घालून आणितो, ती पुष्टि आणणें (झाडाला प्राप्त करून देणें) चोहों दिशांना पुष्कळ पाणी शिंपडणाऱ्या मेघाला तरी शक्य होईल काय ?

8 House-holders present a heifer, a great bull or a big goat to a guest, learned in the Vedas. For (हि), writers of aphorisms on law call it a duty. [समामनन्ति–3rd per. plu. of म्ना with सम् and आ. R. 6 । गृहमेधिनः Nom. plu. of गृहमेधिन्, हि–यस्मात्कारणात् For । Remember that the particle हि is never used at the beginning of a sentence.] गृहस्थलोक (आपल्या घरीं) आलेल्या वैदिक पाहुण्याला पाडी, अगर मोठा बैल नाहीं तर मोठा बकरा नजर देतात. कारण धर्माचे कायदे करणारे असें करणें (गृहस्थाचें) कर्तव्यकर्म आहे असें ह्मणतात.

9. A ready-witted man tries to do a work that has cropped up. [व्यवस्यति. 3rd per. sing. of सो with वि and अव R. 10 ।] समयसूचकता अंगीं असलेला मनुष्य पुढें आलेलें काम करण्याचा प्रयत्न करितो.

10 These armies hide the noble person as the clouds hide the sun [गूहन्ति R. 7 । एतानि+अनीकानि] ज्याप्रमाणें मेघ सूर्याला झांकून टाकतात, त्याप्रमाणेंच हीं सैन्यें त्या भव्य मनुष्याला झांकून टाकतात.

11 Before the sun, who is store of heat, rises up, the darkness is scattered by Aruna. [आक्रमते R. 2, क्रम् Atm. belongs to the 1st conj. only. तावत्+अरुणेन । यावत् न तावत् Before.] उष्णतेचा जणूं खजिनाच असा जो सूर्य तो उगवण्याच्या आधींच काळोख अरुणाकडून घालवून दिला जातो.

12 Some internal motive joins things together; surely affections do not depend upon outward circumstances. [व्यतिषजति Pres. 3rd pers. sing. of सञ्ज् with वि and अति; so also pres. 3rd per. sing. of स्वञ्ज् with परि is परिष्वजते कः अपि=Some, indescribable. खलु is used for emphasis] कांहीं तरी अंतर्गत हेतु वस्तूंना एकत्र जोडतो; खरोखर प्रेमसंबंध बाहेरील गोष्टींवर अवलंबून नाहींत.

13. Darkness as if anoints the limbs, and the sky as if showers down black pigment. (In this state) the sight has become fruitless just like the service done to a wicked person. [लिम्पति-R. 15 । असत्पुरुषसेवा इव निष्फलतां गता=यथा असत्पुरुषस्य सेवा निष्फलतां गच्छति तथा **निष्फलतां गता**=Lit. has gone to fruitlessness] काळोख जणूं काय अवयवांना माखून टाकीत आहे व आकाश जणूं काय काजळाचा वर्षाव (च) करीत आहे. (अशा स्थितींत) दुष्ट मनुष्याच्या सेवेप्रमाणेंच ही दृष्टि निरुपयोगी बनली आहे.

14 Why dost not thou, who hast been told a wholesome thing by him, restrain thy anger ? [नियच्छसि from यम् with नि, R. 6 । तेन पथ्यं अभिहितः त्वं । अभिहितः adj. of त्वम् । त्वम् is the subj. and पथ्यं is the obj. of अभिहितः] त्याजकडून हितकारक अशी गोष्ट सांगितला गेलेला तूं आपला राग कां आवरीत नाहींस ?

15 The desire of his enemies for worldly enjoyments languishes in mind, and their bodies waste away in forests. [जरति and जारयति–1st and 10th conj. respectively । This and similar verses in this lesson and also those in the following lessons are given only to exemplify the forms of a root belonging to different conjugations. The students should learn these verses by heart.] त्याच्या शत्रूंची ऐहिक उपभोगाविषयींची इच्छा मनांतच जिरून जाते व त्यांचीं शरीरें अरण्यांत झिजून जातात. (झ. झातारीं होतात.)

16. He bears a stroke of weapon in a battle, and he endures fatigue. His mind feels equal to conquer even Indra. [उत्साहयति, सहते and सहति. R. 17]. तो लढाईत शस्त्रांचे घाव सोसतो, व तो श्रम सहन करितो; त्याच्या मनाला इंद्राला जिंकण्याचा उत्साह आहे.

17. He deserves worship even in hermitages of all sages; he deserves the hospitality of अर्घ्य and the holy madhupark (offering). [अर्हति अर्हयति R. 17] तो सर्व ऋषींच्या आश्रमांत सुद्धां पूजेला पात्र आहे. तो अर्घ्य मधुपर्क यांनीं होणाऱ्या सत्कारास पात्र आहे.

18. He, who forgives thousands of faults of Brahmins, does not forgive even the slightest faults of kings. [क्षाम्यति R. 4 । क्षमते I conj. A.] जो ब्राम्हणांचे हजारों अपराध माफ करितो, असा तो (कृष्ण राजा) राजांचे लहान अपराध सुद्धां क्षमा करीत नाहीं.

19. No serpent bites a man in his country by the order of Garuda; if it bites through mistake, the poison has no effect upon him. [न अहि, दंशयते, क्रमते-क्रम् Atm. belongs to the I conj. only. दंशयते–दशति R. 16, 8 respectively.] त्याच्या देशांत गरुडाच्या आज्ञेवरून सर्प कोणाला दंश करीत नाहीं व चुकून दंश केलाच तर त्या मनुष्यावर विषाचा परिणाम होत नाहीं.

20. He does not reprove in anger a benevolent person though he may be low; but he menaces wicked fellows gathered together from all sides. [तर्जति । तर्जयते R. 16 & 17] तो उपकार करणाऱ्या अशा हलक्या मनुष्याची सुद्धां रागांत खरडपट्टी काढीत नाहीं. परंतु चोहोंकडून जमलेल्या दुष्ट लोकांना तो भीति घालतो.

21. The merchants in his kingdom constantly trade in crores, and even the Yakshas praise his prosperity in every house [पणते, पणायन्ति R. 1] त्याच्या राज्यांतील व्यापारी नेहमीं कोटींनीं व्यापार करितात; आणि यक्षसुद्धां घरोघर त्याच्या वैभवाची स्तुति करितात.

22. All wealthy persons desire for sensual enjoyments; this ascetic (on the other hand) desires abstinence from them. [सर्व sing.=every । सर्वः श्रीमान् इंद्रियार्थोपसेवनम् अभिलषति । अभिलषति, अभिलष्यति R. 2] सर्व श्रीमंत लोक विषयोपभोगाची इच्छा करितात, (परंतु) हा योगी (कृष्ण राजा) त्यांच्या-(उपभोगांच्या) पासून दूर राहण्यास इच्छितो.

23. He deprives his enemies of their wealth by means of showers of arrows, and his intellect does not fail even when all his wealth is in danger. [लुम्पति R. 15 । लुप्यति 4 conj.] तो बाणाच्या वृष्टीनें आपल्या शत्रूंपासून त्यांची सर्व संपत्ति हिरावून घेतो; आणि त्याची सर्व संपत्ति जरी धोक्यांत असली, तरी तेव्हां सुद्धां त्याची बुद्धि लोपत नाहीं (तो गांगरून जात नाहीं).

24. He earns religious merit only, (and) he earns wealth for the sake of religious merit. He gets (goes to) the eternal lofty worlds by (the strength of) his religious merit alone. [सः धर्मेण एव ऊर्जितान् लोकान् अर्जयति । अर्जति, अर्जते, अर्जयति ।] तो धर्मच मिळवितो, व धर्माकरितां द्रव्य मिळवितो. धर्माच्या योगेंच तो अविनाशी अशा उच्च लोकांना जातो.

25. In prosperity, every man grows arrogant, fails to work out his welfare, and resorts to unwholesome

things, by which a man is ruined. [प्रमाद्यति 4. वृद्धौ Loc. sing. of वृद्धि । सर्वस्य मानः जायते=Arrogance is produced of all.] भरभराटीच्या वेळीं प्रत्येक मनुष्य गर्विष्ठ होतो व आपल्या कल्याणास चुकतो; व त्या अकल्याणकारक गोष्टींचा अवलंब करतो कीं, ज्यामुळें कोणाहि माणसाचा नाश होतो.

26. Adversity soon overtakes and prosperity parts from those, who do not follow through pride the advice of truthful persons. [ये न्यायवादिनाम् मते मदात् न अवतिष्ठन्ते तान् विपदः तूर्णम् भजन्ति संपदः (च तान्) अतिक्रामन्ति । (स्था with वि, आ, परि or उप is Atmanepadi.)] जे सत्यवादी लोकांच्या मताप्रमाणें गर्वामुळें चालत नाहींत, त्यांना विपत्ति झटकन् गांठते व भरभराट सोडून जाते.

27. O great king, wise and spirited men see and speak the right. (But) When they are disregarded, they feel grieved and they stop (from giving further advice). [पश्यन्ति R. 6 । क्राम्यति R. 3 । विरमन्ति–व्याङ्परिभ्यो रमः । उपाच । रम् with वि, आ, परि and उप is Parasmaipadi] हे महाराज, शहाणे व तेजस्वी लोक सत्य तेंच पाहतात व बोलतात. (परंतु) जेव्हां त्यांचा अपमान होतो, तेव्हां ते दुःख पावतात आणि (पुढें उपदेश करण्याचें) थांबतात.

28 The hair of a man growing old grows old, the teeth of a man growing old grow old; (but) the desire for living and the desire for wealth of a man growing old, do not wear out. [जीर्यतः–gen. sing. of जीर्यत् pre. part. of a man growing old. जीर्यति R. 9] म्हाताऱ्या मनुष्याचे केंस म्हातारे होतात, म्हाताऱ्या मनुष्याचे दांत म्हातारे होतात. परंतु प्राणाचा व धनाचा लोभ मनुष्य स्वतः म्हातारा झाला तरी सुद्धां कमी होत नाहीं.

29. Oh! the manner of killing of (by) a serpent in the form of a villain is wonderful. He bites the ear

of one, while another is deprived of his life. [वियुज्यते pass. pres. of युज् with वि 3rd per. sing. । दशति R. 8] अहो, नीच मनुष्यरूपी सर्पांची मारण्याची पद्धति आश्चर्यकारक आहे. तो एकाच्या कानास चावतो व दुसराच प्राणास मुकतो.

30. When angry fate is wounding, religious merit is the armour of corporal beings; therefore let that only be our protection. [सक्रोधे विधौ विध्यति (सति) Loc. absolute, । तस्मात् सः (धर्मः) एव अस्माकं गतिः जायताम् ।] जेव्हां रागावलेलें नशीब (मनुष्याला) जखमी करीत असतें, तेव्हां देही जे मनुष्य त्यांचें धर्म हेंच चिलखत होय. म्हणून धर्मच आमचें (चा) रक्षण (रक्षक) करो (होवो.)

31. By omission to do what is prescribed in the Shastras, by resorting to what is prohibited, and by keeping no control over senses, a man is ruined. [ऋच्छति R. 6 । विहितस्य अननुष्ठानात् निन्दितस्य च सेवनात् इन्द्रियाणां अनिग्रहात् च नरः पतनम् ऋच्छति ।] शास्त्रांत सांगितलेलें न करण्यानें, त्यांत निषिद्ध सांगितलेलें आचरण्यानें, आणि इंद्रियें ताब्यांत न ठेवल्यानें मनुष्य नाशाप्रत पावतो.

1. येनेदं जगच्चक्रं भ्राम्यति (R. 2 &. 4) स ईश्वरस्य प्रभावः । [A relative sentence is placed after the antecedent in the principal sentence in English, but in Sanskrit, it is placed either before or after the principal sentence.]

2. तस्य कृतघ्नतया क्रुद्धो विष्णुदत्तस्तं परुषाक्षरैः समतक्षत । (R. 5)

3. तस्यां सभायां ससंभ्रममुत्तिष्ठतां नृपाणां हाराः परस्परसंघट्टनेनात्रुटयन् (R. 2) । [Rising up=उत्तिष्ठत् pre. part. of स्था-with उद् ।]

4. अमर्षणः सर्पः पादेनात्मानं स्पृशन्तं नरं किं शोणितस्य कांक्षया दशति (R. 8) ।

5. इक्ष्वाकूणां कुलगुरुं वसिष्ठं प्रथमं नत्वा रामः (पश्चात्) स्वभ्रातॄनस्वजत (R. 8) ।

6. इन्द्रजिति हते तस्याकालिकेन मृत्युना दुःखं रावणमग्निरिवाभृज्जत् (R 13)। [इन्द्रजिति हते Loc. absolute. अकालिक untimely । दुःखम् nom. & रावणम् obj. of अभृज्जत् ।]

7. येनाहं जीवामि तद्धृत्वा यूयं मम प्राणानपहर्तुं प्रयस्यथ (R. 2)। [The noun प्राण is always used in the plural.]

8. दीपस्य शिखया विलोभितः पतङ्गः सहसा तस्मिन्नपतन्मृत्युं चार्च्छत् (R. 6.) । [आर्च्छत्–आ (the augment, by the rule of imperfect F. B. P. 62)+ऋच्छ्+अ+त्=आर्च्छत्.]

9. नागं निवर्तयितुमिच्छन्नजस्तं बाणेनाविध्यत् (R. 12)। [निवर्तयितुमिच्छन् अजः See sandhi rule F. B. 21.]

10 राक्षसैः सह युद्धे रामः शत्रूणां बहूनि शतानि तीक्ष्णैः शस्त्रैरवृश्चत् (R. 13) ।

11 रामस्यात्मा सीताया वियोगेन संजाते दुःखेऽमज्जत् (R. 14) । [Words implying " separation from " are often used with the instrumental.]

12. यदा धार्तराष्ट्रैर्युधिष्ठिरस्तस्य भार्याया ऋते सर्वमजीयत तदा ते तमकथयन् स्वभार्यां पाञ्चालीं पणस्वेति । (R. 1) [ऋते without, governs ablative or sometimes accusative. Mark here the passive construction. Here the indirect object युधिष्ठिर is made the subject and not the direct object सर्वम्. The active form of this sentence is धार्तराष्ट्रा युधिष्ठिरं सर्वमजयन्. जि is one of those verbs which take two objects–one direct and the other indirect object; see दुह्याच्पच् &c. इति is used to conclude a direct quotation and it serves the purpose of the indirect commas.]

13. पक्षिणाक्षिप्तस्य मणेः प्रत्यागमनायाहं बहु प्रायस्यम् । (R. 2.)

14. यो महद्भिर्वैरायते स तूर्णं शीयते । (R 6.)

15. मया प्रतिक्षणमपराधसहस्राणि क्रियन्ते । हे ईश्वर तानि सर्वाणि क्षमस्व । [क्षम् here belongs to the 1st conj., so Rule 4 is not applicable.]

16. अहो अस्याः कुमार्याः कोऽपि प्रभावो यत्र केवलं यानि वस्तूनि चेतयन्ते तानि तां सेवन्ते किंतु यानि न चेतयन्ते तान्यपि (R. 16)। [अहो अस्याः– The ending ओ of a particle does not coalesce with the following vowel.]

17. यदाजः शंखमधमत्तदा तस्य पलायिता योधा न्यवर्तन्त तस्य च शत्रूणां सैन्यानि निद्रितान्यपश्यन् (R. 6))

Lessons II, III & IV.

With respect to the conjugational tenses (See Lesson) the ten conjugations are arranged into two groups. The first group consists of 1, 4, 6, and 10, the general characteristic of each of which is to have the base ending in अ; and the second group consists of the remaining ones and their general characteristic is that the base does not end in अ. In the first book the students had to learn the first group; now in this book they have to learn the second group. 2. In the conjugational tenses of the first group the root with the conjugational sign undergoes no change before the terminations. But in those of the second group, the roots undergo peculiar changes, with reference to which the terminations are divided into two classes, calling one set *strong* and the other *weak*. 3. The terminations of the second group are for the most part the same as for the first group. The students should compare them with those of the first group and mark the difference. The strong terminations are printed in bold type.

Parasmaipada.

Terminations for the group 1.			*Present.*	*Terminations for the group 2.*	
मि	वस्	मस्	**मि**	वस्	मस्
सि	थस्	थ	**सि**	थस्	थ
ति	तस्	अन्ति	**ति**	तस्	अन्ति
			Imperfect.		
अम्	व	म	**अम्**	व	म
स्	तम्	त	**स्**	तम्	त
त्	ताम्	अन्	**त्**	ताम्	अन्
			Imperative.		
आनि	आव	आम	**आनि**	**आव**	**आम**
(none)	तम्	त	हि	तम्	त
तु	ताम्	अन्तु	**तु**	ताम्	अन्तु
			Potential.		
ईयम्	ईव	ईम	**याम्**	**याव**	**याम**
ईस्	ईतम्	ईत	**यास्**	**यातम्**	**यात**
ईत्	ईताम्	ईयुस्	**यात्**	**याताम्**	**युस्**
			Atmanepadi.		
			Present.		
इ	वहे	महे	ए	वहे	महे
से	इथे	ध्वे	से	**आथे**	ध्वे
ते	इते	अन्ते	ते	**आते**	**अते**

Imperfect.

इ	वहि	महि	इ	वहि	महि
थास्	इथाम्	ध्वम्	थास्	आथाम्	ध्वम्
त	इताम्	अन्त	त	आताम्	अत

Imperative.

ऐ	आवहै	आमहै	ऐ	आवहै	आमहै
स्व	इथाम्	ध्वम्	स्व	आथाम्	ध्वम्
ताम्	इताम्	अन्ताम्	ताम्	आताम्	अताम्

Potential.

ईय	ईवहि	ईमहि	ईय	ईवहि	ईमहि
ईथाः	ईयाथाम्	ईध्वम्	ईथाः	ईयाथाम्	ईध्वम्
ईत	ईयाताम्	ईरन्	ईत	ईयाताम्	ईरन्

Strong terminations: – Before strong terminations, the ending vowel and the penultimate short of the base take their guna change.

Fifth and Eighth Conjugations.

I. The sign of the 5th conj. is नु and that of the 8th is उ.

(*a*) The vowel उ of the conj. sign is dropped optionally before व् and म्, provided it is not preceded by a conjunct consonant.

(*b*) In the 5th conj. the उ of नु (conj. sign) of the roots ending in a consonant is changed to उव् when followed by a V. W. T. (weak termination beginning with a vowel).

(*c*) कृ (8th U.)+S. T.=करु+ S.T. । कृ.+W. T.=कुरु+W. T. । कृ+उ+वस् or मस्=कुर्वः or कुर्मः [कुरुवः and कुरुमः are the wrong forms. For in the case of root कृ, the उ is necessarliy dropped and not optionally as by rule *a.*] So also before any termination beginning with व् and म् the उ is necessarily dropped.

(*d*) The termination हि of the Imperative 2nd per. sing. is dropped in the fifth conjugation, when the root ends in a vowel and in the eighth in all cases.

(*e*) कृ loses its conjugational उ before potential termination beginning with य्.

Fifth conjugation.

आप् Parasm. *Present.* अश् Atm.

आप्नोमि	आप्नुवः	आप्नुमः	अश्नुवे	अश्नुवहे	अश्नुमहे
आप्नोषि	आप्नुथः	आप्नुथ	अश्नुषे	अश्नुवाथे	अश्नुध्वे
आप्नोति	आप्नुतः	आप्नुवन्ति	अश्नुते	अश्नुवाते	अश्नुवते

Imperfect.

आप्नवम्	आप्नुव	आप्नुम	आश्नुवि	आश्नुवहि	आश्नुमहि
आप्नोः	आप्नुतम्	आप्नुत	आश्नुथाः	आश्नुवाथाम्	आश्नुध्वम्
आप्नोत्	आप्नुताम्	आप्नुवन्	आश्नुत	आश्नुवाताम्	आश्नुवत

Imperative.

आप्नवानि	आप्नवाव	आप्नवाम	अश्नवै	अश्नवावहै	अश्नवामहै
आप्नुहि	आप्नुतम्	आप्नुत	अश्नुष्व	अश्नुवाथाम्	अश्नुध्वम्
आप्नोतु	आप्नुताम्	आप्नुवन्तु	अश्नुताम्	अश्नुवाताम्	अश्नुवताम्

Potential.

आप्नुयाम्	आप्नुयाव	आप्नुयाम	अश्नुवीय	अश्नुवीवहि	अश्नुवीमहि
आप्नुयाः	आप्नुयातम्	आप्नुयात	अश्नुवीथाः	अश्नुवीयाथाम्	अश्नुवीध्वम्
आप्नुयात्	आप्नुयाताम्	आप्नुयुः	अश्नुवीत	अश्नुवीयाताम्	अश्नुवीरन्

Roots of the 5th conj. ending in a consonant are conjugated like आप् in Parasmaipada and like अश् in Atmanepada. In the case of the root धृष्, नु will be changed to णु by sandhi rule 26 F. B.

सु Parasam. *Present* सु Atm.

सुनोमि	सुनुवः– / सुन्वः	सुनुमः– / सुन्मः	सुन्वे	सुनुवहे– / सुन्वहे	सुनुमहे– / सुन्महे
सुनोषि	सुनुथः	सुनुथ	सुनुषे	सुन्वाथे	सुनुध्वे
सुनोति	सुनुतः	सुन्वन्ति	सुनुते	सुन्वाते	सुन्वते

Imperfect.

असुनवम्	असुनुव– / असुन्व	असुनुम– / असुन्म	असुन्वि	असुनुवहि– / असुन्वहि	असुनुमहि / असुन्महि
असुनोः	असुनुतम्	असुनुत	असुनुथाः	असुन्वाथाम्	असुनुध्वम्
असुनोत्	असुनुताम्	असुन्वन्	असुनुत	असुन्वाताम्	असुन्वत

Imperative.

सुनवानि	सुनवाव	सुनवाम	सुनवै	सुनवावहै	सुनवामहै
सुनु	सुनुतम्	सुनुत	सुनुष्व	सुन्वाथाम्	सुनुध्वम्
सुनोतु	सुनुताम्	सुन्वन्तु	सुनुताम्	सुन्वाताम्	सुन्वताम्

Potential.

सुनुयाम्	सुनुयाव	सुनुयाम	सुन्वीय	सुन्वीवहि	सुन्वीमहि
सुनुयाः	सुनुयातम्	सुनुयात	सुन्वीथाः	सुन्वीयाथाम्	सुन्वीध्वम्
सुनुयात्	सुनुयाताम्	सुनुयुः	सुन्वीत	सुन्वीयाताम्	सुन्वीरन्

The roots of the fifth conjugation Parasmaipadi ending in a vowel are conjugated like सु Parasm. and Atmanepadi like सु Atm.

Eighth Conjugation.

तन् Parasm. *Present.* तन् Atm.

तनोमि	तनुवः- / तन्वः	तनुमः- / तन्मः	तन्वे	तनुवहे- / तन्वहे	तनुमहे- / तन्महे
तनोषि	तनुथः	तनुथ	तनुषे	तन्वाथे	तनुध्वे
तनोति	तनुतः	तन्वन्ति	तनुते	तन्वाते	तन्वते

Imperfect.

अतनवम्	अतनुव- / अतन्व	अतनुम- / अतन्म	अतन्वि	अतनुवहि- / अतन्वहि	अतनुमहि- / अतन्महि
अतनोः	अतनुतम्	अतनुत	अतनुथाः	अतन्वाथाम्	अतनुध्वम्
अतनोत्	अतनुताम्	अतन्वन्	अतनुत	अतन्वाताम्	अतन्वत

Imperative.

तनवानि	तनवाव	तनवाम	तनवै	तनवावहै	तनवामहै
तनु	तनुतम्	तनुत	तनुष्व	तन्वाथाम्	तनुध्वम्
तनोतु	तनुताम्	तन्वन्तु	तनुताम्	तन्वाताम्	तन्वताम्

Potential.

तनुयाम्	तनुयाव	तनुयाम	तन्वीय	तन्वीवहि	तन्वीमहि
तनुयाः	तनुयातम्	तनुयात	तन्वीथाः	तन्वीयाथाम्	तन्वीध्वम्
तनुयात्	तनुयाताम्	तनुयुः	तन्वीत	तन्वीयाताम्	तन्वीरन्

Conjugate क्षण् and क्षिण् Parasm. like तन् Parasm. and वन् like तन् Atm.

कृ Parasm. *Present.* कृ. Atm.

करोमि	कुर्वः	कुर्मः	कुर्वे	कुर्वहे	कुर्महे
करोषि	कुरुथः	कुरुथ	कुरुषे	कुर्वाथे	कुरुध्वे
करोति	कुरुतः	कुर्वन्ति	कुरुते	कुर्वाते	कुर्वते

Imperfect.

अकरवम्	अकुर्व	अकुर्म	अकुर्वि	अकुर्वहि	अकुर्महि

अकरोः	अकुरुतम्	अकुरुत	अकुरुथाः	अकुर्वाथाम्	अकुरुध्वम्
अकरोत्	अकुरुताम्	अकुर्वन्	अकुरुत	अकुर्वाताम्	अकुर्वत

Imperative.

करवाणि	करवाव	करवाम	करवै	करवावहै	करवामहै
कुरु	कुरुतम्	कुरुत	कुरुष्व	कुर्वाथाम्	कुरुध्वम्
करोतु	कुरुताम्	कुर्वन्तु	कुरुताम्	कुर्वाताम्	कुर्वताम्

Potential.

कुर्याम्	कुर्याव	कुर्याम	कुर्वीय	कुर्वीवहि	कुर्वीमहि
कुर्याः	कुर्यातम्	कुर्यात	कुर्वीथाः	कुर्वीयाथाम्	कुर्वीध्वम्
कुर्यात्	कुर्याताम्	कुर्युः	कुर्वीत	कुर्वीयाताम्	कुर्वीरन्

कृ. with तिरस्–Pres. तिरस्करोमि or तिरःकरोमि ।

Imperf. तिरोऽकरवम् तिरोऽकुर्व तिरोऽकुर्म

कृ. with आविस्–Pres. आविष्करोमि । Imperf. आविरकरवम् ।

कृ. with वशी, अङ्गी and प्रति–Pres. वशी–अङ्गी–प्रतिकरोमि ।

Imperf. वश्य–अङ्ग्य–प्रत्यकरवम् ।

Translation of sentences.

Lesson II.

1. Adhvaryus (sacrificial priests) extract the Soma juice in sacrifices. अध्वर्यू यज्ञांमध्यें सोमरस काढतात.

2 Every day, having got up in the morning and gone to the garden, I pluck flowers. [प्रातः उत्थाय, प्रातः is an adverb. उत्थाय Indeclin. participle of स्था with उद्. When स्था and स्तम्भ् are immediately preceded by उद् their स् is dropped..] दररोज सकाळीं लवकर उठून आणि बागेंत जाऊन मी फुलें तोडतों.

3 Poets spread the fame of great men in all directions. [दिक्षु Loc. sing. of दिश्] कवि थोर लोकांची कीर्ति सर्व दिशांना पसरवितात.

4. Why do you again torment me who am already afflicted with pain, by words piercing the vital parts of the heart? जो मी आधींच दुःखानें गांजलों आहें, त्या मला पुन्हां मर्मभेदक अशा शब्दांनीं कां त्रास देतोस ?

5. Two door-keepers open the door of the royal palace. [द्वाःस्थ-Standing at the gate, door-keeper । पुरुष-An offcial] दोन द्वारपाल राजाच्या राजवाड्याचा दरवाजा उघडतात.

6. The meritorious enjoy the fruit of their good deeds in heaven. [पुण्यकृतः-Nom. plu. of पुण्यकृत् । स्व is declined like the pronoun सर्व] पुण्यवान् लोक आपल्या पुण्यांचीं फळें स्वर्गांत भोगतात.

7. Venerable sirs, why do you accept residence in a forest, having abandoned the pleasures of worldly life ? सन्माननीय महाराज, संसारसुखांचा त्याग करून आपण अरण्यवास कां पतकरतां ?

8. On diverse subjects we hear conversation charming to the ear. [श्रुतिमनोहरान् चित्रालापान् शृण्मः S. R. 25-19] आम्ही कानांला गोड लागणारें असें निरनिराळ्या विषयांवरील भाषण ऐकतों.

9. Clouds cover the sky. मेघ आकाशाला आच्छादितात.

10. O Lord of the universe, we are not able to observe thy greatness with the physical eye. [चर्मचक्षुषा Instr. sing. of चर्मचक्षुस् । उपवीक्षितुम् Inf. of ईक्ष् with उप and वि] हे जगाच्या प्रभो, आम्ही या चर्मचक्षूंनीं तुझा मोठेपणा पाहण्यास समर्थ नाहीं.

11. Who is able to do otherwise what thou doest ? [तत् अन्यथा । विधातुम् Inf. from धा with वि=to accomplish or to do । यत्=which, तत्=that.] तूं जें करशील तें उलट करण्यास कोण समर्थ आहे ?

12. We seek our horse, taken away by some demon. [चित् and अपि used with forms of किम्, give them (those

forms) an indefinite sense.] कोणातरी राक्षसाकडून चोरला गेलेला आमचा घोडा आम्ही शोधितों.

13. Sages often perform the worship of God. साधुलोक नेहमीं ईश्वराची आराधना करितात.

14. A good act spreads the fame of a person in all countries. चांगलें कृत्य मनुष्याची कीर्ति सर्व देशांत पसरवितें.

15. In this world a talented person obtains whatever thing he desires for, even though (it my be) difficult to obtain. Therefore exertion should be made. [अस्मिन् लोके मेधावी यत् यत् वस्तु अभिवाञ्छति तत् तत् दुरापम् अपि (सत्) सः आप्नोति । तस्मात् समुद्यमः कार्यः ।] या जगांत बुद्धिमान् मनुष्य ज्या ज्या वस्तूची इच्छा करितो—मग जरी ती वस्तु दुष्प्राप्य असली तरी—ती ती वस्तु त्याला मिळते; म्हणून उद्योग करीत असावें.

16. Through kindness, he does not give pain to any one (even) by words. His mind is not afflicted even by the hard words of the needy. [असौ दयालुत्वात् कंचिदपि न दुनोति ।] तो दयाळूपणामुळें (दयाळू असल्यामुळें) शब्दांनीं (सुद्धां) कोणाला दुखवीत नाहीं; त्याचें मन दीनांच्या वाईट भाषणानें दुःख पावत नाहीं.

17. He, the ornament of the lunar race extracts Soma juice in sacrifices (*i. e.* performs sacrifices); and in a battle he (himself) pushes his own chariot to the front. सुवति pre. 3rd per. sing. of the root सू 6th conj. See rule 11 of the first lesson.] चंद्रवंशाला भूषणीभूत झालेला असा तो यज्ञांमध्यें सोमरस काढतो (म्ह. यज्ञ करितो) आणि लढाईत तो आपला स्वतःचा रथ अग्रभागीं ढकलतो.

1. स्त्रीयान् मनोधर्मा(न्+जे)ञ्जेतुं न शक्नुथ यूयम् । (S. R. 19.)
2. वयं प्रतिसंवत्सरं काशीं यात्रां कुर्मः ।
3. चातको जलं वनुते किं तु स (तत्+न) तन्नाप्नोति । (S. R. 18.)

4. यदहं वदामि त्वं (तत्+शृणोषि) तच्छृणोषि किम्। (S. R. 19 and 30)

5. अहं संकल्पं न विवृणोमि यतः स पापोऽस्ति ।

6. राजकुलस्य द्वाराण्यहं संवृणोमि ।

7. अध्यापकौ शिष्येभ्यो न्यायस्य तत्त्वानि विवृणुतः ।

8. एवं कुर्वन्तो यूयं केवलमात्मनो लघुतामविष्कुरुथ ।

9. कदर्या धनं संचिन्वन्ति ।

10. दूरदर्शिनो जनाः सुखेनात्मनः कार्यं साध्नुवन्ति ।

11. अहं कंचित्प्राणिनमपश्यम्। अस्ति तस्य स्थूलं लाङ्गूलं यत्सोऽनिशम् धुनोति ।

Lesson III.

1. The gods performed sacrifice, and while they were performing it, the demons attacked them. [तान् तन्वानान् असुराः । तन्वानान् To get the pre. part. base of a Parasm. root, vide page 91 of the F. B. (to find the pre. part. &c.). To get the pre. part. base of an Atm. root take off अते from the pre. 3rd per. plu. form and add आन (not मान as on 91 page of the F. B.) Thus चिन्वते–चिन्व्+आन =चिन्वान. तन्वानान् असुराः । तन्वानान् Acc. plu. of the pre. part. of तन् Atm. देवांनीं यज्ञ केला, ते तो करीत असतां राक्षसांनीं त्यांजवर हल्ला केला.

2. O Sanjaya, tell (me) what my sons and the Pandawas did in Kurukshetra. [(मामक–मम+क) क is the स्वार्थी प्रत्यय of Bahuvrihi; मामक=my sons.] हे संजया, माझ्या पुत्रांनीं व पाण्डवांनीं कुरुक्षेत्राचे ठिकाणीं काय केलें तें सांग.

3. Janaka sent messengers to Ayodhya to bring Rama and others. जनकानें राम (त्याचे बंधु) वगैरे यांना आणण्याकरितां दूत धाडिले.

4. Living in a dense forest, I maintained myself by eating fruits, roots, and (such) other things. [वृत्तिं कृ= to maintain one's self.] निबिड अरण्यांत वास करणाऱ्या म्यां फळें मुळें वगैरेवर निर्वाह केला.

5. Tell us the stories which thou heardst from old men. [नः Acc., dat. or gen. plural of अस्मद्. कथ् may govern any of these cases । ताः कथाः is the understood direct object of कथय । वृद्धेभ्यः त्वम् अशृणोः] वृद्ध मनुष्यांपासून ज्या गोष्टी त्वां श्रवण केल्या आहेस, त्या आम्हांस सांग.

6. The demons dared to fight with Rama. राक्षस रामाबरोवर लढण्यास धजले.

7. Though doing exertion I did not get the fruit (the desired object); therefore fate only is blameable here (in this case). [कुर्वन्+अपि (S. R. 21.) न एव आप्नवम् तस्मात् भवितव्यता एव अत्र उपालभ्या ।] प्रयत्न करूनही मला फळ मिळालें नाहीं, म्हणून नशीबच येथें दोषार्ह आहे.

8. Thou hoardedst great merit by acts like these. अशा कृत्यांनीं तूं मोठें पुण्य जोडलेंस.

9. O Adhvaryus, the Hotri asks whether you extracted Soma juice or not. [न वा or not, whether or not. वा इति–वेति] अहो अध्वर्यूंनो, तुह्मीं सोमरस काढिला किंवा नाहीं असें होता विचारितो.

10. Rama and Laxman, searching for Sita in the forest, did not get their desired object for a long time. [न एव अश्नुवाताम्] अरण्यांत सीतेचा शोध करणाऱ्या रामलक्ष्मणांना फार काळपर्यंत त्यांची इच्छित वस्तु (सीता) प्राप्त झाली नाहीं.

11. By your help we resisted (struggled against) the difficulties that befell us. ज्या आपदा आम्हांस प्राप्त झाल्या होत्या, त्यांचा तुमच्या सहाय्यानें आम्हीं प्रतिकार केला.

1. नृपस्य शत्रवस्तं युद्धेऽधृष्णुवन् ।

2. दशरथः सरय्वास्तीरयोर्यज्ञमतनोत् ।

3. नृपस्य सचिवा मां शत्रोर्व्यापारान्निरूपयितुं प्राहिण्वन् ।

4. वयं दुर्गस्य द्वाराण्यपावृणम ।

5. यत्त्वमकरोस्तदद्यापि तव मित्राणि दुनोति । (यत् त्वम् अकरोः तत् अद्यापि ।)

6. पर्वतस्य शिखरमारोढुं नाशक्नवम् ।

7. नष्टानि पुस्तकानि यूयं क्व व्यचिनुत ।

8. ते कुमार्यौ ह्य उद्याने पुष्पाण्यवाचिन्वाताम् ।

9. तयात्मनः (ते+आत्मनः) कामान्क्रोधं लोभं च यत्नैराक्रृण्वन् ब्रह्म चिन्तयन्तः शाश्वतं सुखमवाप्नु(वन्+च)वंश्च । (S. R. 25.)

10. बभ्रुवाहनो बाणेनार्जुनं वक्षस्यक्षिणोत् (वक्षसि अक्षिणोत्) ।

11. तस्मिन्युद्धे वीराणामश्वा अहन्यन्त किंतु तेऽन्यानाप्नुवन्पुनरयुध्यन्त च । [पुनर् +अयुध्यन्त च=पुनः अयुध्यन्त च by S. R. 28. पुनः+अयुध्यन्त=पुनरयुध्यन्त. and not पुनोऽयुध्यन्त (as by rule S. R. 36.). The rule is– When a visarga, which is substituted for र् by rule 21, is followed by a soft consonant or a vowel, is changed to र्.]

12. त्वं रामश्च पापमकुरुतं यतो युवामुभौ दण्डमर्हथः ।

Lesson IV.

1. One longing after heaven should make a sacrificial post of Khadira wood. (Because) Gods conquered heaven by the only means of the sacrificial post (made) of Khadira tree. In the same manner this sacrificer will conquer (will go to) heaven by means of the sacrificial post made of the Khadira tree. [खादिरेण एव । लोकम् अजयन् तथा एव एषः यजमानः] स्वर्ग (प्राप्ति) इच्छिणाऱ्यानें खदिराचा यज्ञस्तंभ करावा, (कारण) खदिराच्या यज्ञस्तंभानें देवांनीं स्वर्गलोक जिंकिला; त्याप्रमाणेंच हा यज्ञकर्ता खदिराच्या (केलेल्या) यज्ञस्तंभानेंच स्वर्गाप्रत जाईल.

2. By the heat of sorrow, my limbs are as if cooked, my heart is as if boiling, my sight as if burns, and my body is as if blazing. In this case (under these circumstances) your honour should do what is proper for the

occasion. [पच्यन्ते इव मे अंगानि उत्क्वथ्यते इव हृदयम् प्लुष्यते इव दृष्टिः ज्वलति इव शरीरम्] दुःखाच्या उष्णतेनें जसे कांहीं माझे अवयव शिजत आहेत, माझें हृदय जसें काय उकळत आहे, माझी दृष्टी जशी काय जळत आहे व माझें शरीर जसें काय पेटत आहे. अशा स्थितींत प्रसंगाला उचित तें आपण करावें.

3. O child, I am pleased with thee; (so) tell (me) what good I should do to thee. बाळा, मी प्रसन्न झालों आहें; तुझें मी काय हित करूं तें बोल.

4. Oh sacrificial priest, extract the Soma juice to-day, (which is) the day on which it is to be drunk. [ऋत्विजः Voc. plu. of ऋत्विज् । The ending vowel of the particles हे and है used in a sentence to address a person from a distance is not combined with the following vowel]. हे याज्ञिक उपाध्यायांनो, सोमरस ज्या दिवशीं प्यावयाचा आहे (तो आजचा दिवस आहे), (म्हणून) त्या आजच्या दिवशीं (आज) सोमरस काढा.

5. Oh, how indeed shall I be able to transgress the order of the Lord? प्रभूच्या आज्ञेचें उल्लंघन करण्यास मी कसा समर्थ होईन ?

6. Do not expose thy meanness by these talks. असल्या भाषणांनीं आपला नीचपणा उघड करूं नकोस.

7. Let people lay open their love for the king, in order that their miseries may vanish (may come to an end.) [राजनि अनुरागम् आविष्कुर्वताम्] आपलीं दुःखें नाहींशीं व्हावींत म्हणून लोक राजावरील आपलें प्रेम व्यक्त करोत.

8. Send a messenger to Shrinagar to get intelligence of your sons. आपल्या पुत्रांची खबर काढण्याकरितां श्रीनगराला दूत पाठवा.

9. O king, we are pleased with this service of yours; so may you get a son endowed with all (good) qualities. [तस्मात् सर्वैः गुणैः उपेतं] राजा, या तुझ्या सेवेनें आम्ही संतुष्ट झालों आहों; म्हणून तुला सर्व गुणांनीं युक्त असा पुत्र होवो !

10. Hear, O citizens, this Charudatta, the murderer of Vasantasena is taken to the gallows. So, if any men will do such an act, they also will receive a similar punishment. [तत् यदि ईदृशं कर्म के अपि कुर्वीरन् (ते) दण्डम् अपि एतादृशं प्राप्नुयुः] नगरवासी जनहो, ऐका; हा वसंतसेनेचा खून करणारा चारुदत्त वधस्तंभाकडे नेला जात आहे; तरी जे कोणी असलें कृत्य करतील त्यांलाही हेंच शासन होईल.

11. Having abandoned the dead body on the ground like wood and a lump of earth, the relations go away with their faces turned away. Religion only follows him (the soul that has left the body). काष्ठाप्रमाणें अगर मातीच्या गोळ्याप्रमाणें मृत शरिराला जमिनीवर टाकून बांधव आपापलीं तोंडें फिरविलेले असे जातात, म्ह० परत फिरतात. धर्म मात्र त्याच्या (आत्म्याच्या) बरोबर जातो.

12. Therefore one should constantly and slowly hoard up religious merit as a companion; because one crosses the insurmountable darkness (of ignorance) by religious merit as a companion. [तस्मात् धर्मं संचिनुयात् शनैः S. R. 19 & 30. तमः तरति] म्हणून आपल्या सोबतीकरितां धर्म हा नेहमीं हळू हळू जोडीत जावा. कारण, धर्म हा मित्र झाल्यानें तो (धार्मिक मनुष्य) दुस्तर असा (अज्ञानरूपी) अंधःकार ओलांडून जातो.

13. In the former part of life one should do that by which one may live happily in old age; (and) one should do that, as long as one lives, by which one may live happily in the other world. ज्याच्यायोगें वृद्धापकाळीं सुखानें राहतां येईल असें पूर्ववयांत करावें; व ज्याच्यायोगें परलोकीं सुखानें राहतां येईल असें (आचरण) जिवंत असेपर्यंत करावें.

14. One should do to-morrow's work to-day, and the work of the latter part of the day in the former part. Because death does not wait to see whether one's work

is done or not. [Mark the forms of Nom. plu.-पूर्वे or or पूर्वाः, abl. sing.-पूर्वात् or पूर्वस्मात्, and the locative sing.- पूर्वे or पूर्वस्मिन् of the pronoun पूर्व. Other forms are like those of सर्व.] उद्यांचें काम आज करावें; दिवसाच्या उत्तर भागांत करावयाचें काम दिवसाच्या पूर्व भागांत करावें; कारण काम झालें कीं नाहीं याची वाट मृत्यु पहात बसत नाहीं.

1. किंकरः कुथैर्भूमिं स्तृणोतु ।

2. ब्राह्मणा महीं गच्छन्तु नलं च विचिन्वन्तु ।

3. स मां यद्यादिशेत्तर्ह्यहं तत्कुर्याम् । (यदि आदिशेत् तर्हि अहम्)

4. आत्मनः शत्रून्मा तिरस्कुरुत यतस्ते बलिनः सन्ति ।

5. दुर्बला नरा यदि प्राज्ञाः सन्ति तर्हि ते प्रबलाञ्जनान्न (प्रबलान् जनान् S. R. 10) धृष्णुयुः ।

6. सोमयागेऽध्वर्यवः सोमं सुनुयुः ।

7. यत्स वदति तच्छृणु (तत् शृणु S. R. 19-39) । त्वं मूर्खोऽसीति स वदति ।

8. यूयमात्मनः पुत्रानध्ययनायाङ्ग्लभूमिं प्रहिणुयातेत्यहमिच्छामि (प्रहिणुयात इति अहम् इच्छामि) ।

9. यावत्सोऽस्मासु स्निग्धोऽस्ति तावद्वयं स्वीनि कार्याणि साध्नवाम ।

10.ताननपकारिणः पक्षिणो मा दुनुत ।

Roots of the 5th conjugation.

Third person singular forms of:—

Root	*Pr.*	*Impft.*	*Impera.*	*Pot.*
अश् Atm. to to get.	अश्नुते	आश्नुत	अश्नुताम्	अश्नुवीत
आप् Par. to get.	आप्नोति	आप्नोत्	आप्नोतु	आप्नुयात्
कृ Par. to kill.	कृणोति	अकृणोत्	कृणोतु	कृणुयात्

कृ Atm. to kill	कृणुते	अकृणुत	कृणुताम्	कृण्वीत
चि Par. to collect	चिनोति	अचिनोत्–व्यचिनोत्	चिनोतु	चिनुयात्
चि Atm. to collect.	चिनुते	अचिनुत	चिनुताम्	चिन्वीत
दु Par. to tease.	दुनोति	अदुनोत्	दुनोतु	दुनुयात्
धु or धू Par. to shake.	धुनोति–धूनोति	अधुनोत्–अधूनोत्	धुनोतु–धूनोतु	धुनुयात्–धूनुयात्
धु or धू Atm. to shake.	धुनुते–धूनुते	अधुनुत–अधूनुत	धुनुताम्–धूनुताम्	धुन्वीत–धून्वीत
धृष Par. to dare.	धृष्णोति	अधृष्णोत्	धृष्णोतु	धृष्णुयात्
वृ Par. to cover.	वृणोति	अवृणोत्	वृणोतु	वृणुयात्
वृ Atm. to cover.	वृणुते	अवृणुत	वृणुताम्	वृण्वीत
शक Par. to be able.	शक्नोति	अशक्नोत्	शक्नोतु	शक्नुयात्
श्रु Par. to hear.	शृणोति	अशृणोत्	शृणोतु	शृणुयात्
साध् Par. to accomplish	साध्नोति	असाध्नोत्	साध्नोतु	साध्नुयात्
सु Par. to extract Soma juice.	सुनोति	असुनोत्	सुनोतु	सुनुयात्
सु Atm. ,, ,,	सुनुते	असुनुत	सुनुताम्	सुन्वीत
स्तृ Par. to cover.	स्तृणोति	अस्तृणोत्	स्तृणोतु	स्तृणुयात्

स्तृ Atm. to cover	स्तृणुते	अस्तृणुत	स्तृणुताम्	स्तृण्वीत
हि with प्र. Par. to send.	प्रहिणोति	प्राहिणोत्	प्रहिणोतु	प्रहिणुयात्

Roots of the 8th conjugation.

कृ Par. to do.	करोति	अकरोत्	करोतु	कुर्यात्
कृ Atm. to do.	कुरुते	अकुरुत	कुरुताम्	कुर्वीत
क्षण् Par. to wound	क्षणोति	अक्षणोत्	क्षणोतु	क्षणुयात्
क्षिण् Par. to wound	क्षिणोति	अक्षिणोत्	क्षिणोतु	क्षिणुयात्
तन् Par. to stretch	तनोति	अतनोत्	तनोतु	तनुयात्
तन् Atm. to stretch	तनुते	अतनुत	तनुताम्	तन्वीत
वन् Atm. to beg.	वनुते	अवनुत	वनुताम्	वन्वीत

Lessons V and VI.

Ninth conjugation.

1. ना is the conjugational sign of the Ninth conjugation.

2. Before C. W. T. this ना is changed to नी; before V. W. T. to न्.

3. When a root of the ninth conjugation ends in a consonant, the Imperative 2nd person sing. Par. is made up simply (without adding the conjugational sign ना) by adding आन to the root.

Translation of sentences.

LESSON V.

1. Gold, heated by fire, melts. विस्तवानें तप्त केलेलें सोनें वितळतें.

2. I knit a garland of flowers to give (it) to my beloved. प्रियेला देण्याकरितां मी पुष्पांची माला गुंफितों.

3. They tie the calf to the post at the time of milking. ते दूध काढण्याच्या वेळीं वासराला खांबाला बांधतात.

4. Cut off the trees to make a way through the forest. [तरून् लुनीहि–न् followed by ल् is changed to a nasal ल्.] या अरण्यांतून रस्ता करण्याकरितां झाडें तोड.

5. May this thy good conduct increase (nourish) thy wealth. ही तुझी चांगली वागणूक तुझ्या संपत्तीची वृद्धि करो.

6. In battles warriors cover the ground with the heads of their enemies. युद्धांमध्यें वीर आपल्या शत्रूंच्या शिरांनीं भूमी आच्छादित करतात.

7. Take this your upper garment fallen down, when you were going carelessly. [गछन्त्याः–Gen. sing. of गच्छन्ती feminine pre. part. of गम्.] तूं निष्काळजीपणानें जात असतां तुझें खालीं पडलेलें हें उपवस्त्र घे.

8. During a marriage ceremony, the bride-groom takes the hand of the bride. लग्नसमारंभांत नवरा नवरीचें पाणिग्रहण करितो.

9. Having given a hundred gold coins we buy a very swift horse. शंभर सोन्याचीं नाणीं देऊन आह्मी एक फार चपळ घोडा विकत घेतों.

10. " May you choose your desired object, " so said the kind Lord to us. [भवन्तः इति अस्मान् अवदत् कृपालुः भगवान् ।

भवन्तः Nom. plu. वृणताम् 3rd per. plu. Imperative of वृ Atm.]
'तुमची इच्छा असेल तें मागा' असें तो कृपाळू प्रभू आम्हांस म्हणाला.

11. Rudra said to the gods, " Let me choose a boon." " Do choose " said they. [रुद्रः देवान् अवदत् अहम्] रुद्र देवांना म्हणाला—" मला वर पसंत करूं द्या. " ते म्हणाले—" पसंत करा. "

12. " Fire and holy water purify the sinners," so say the Brahmins. [पापकृतः Acc. plu. object of पुनीतः pre. 3rd per. dual of पू.] " विस्तव आणि तीर्थोदक पाप्यांना शुद्ध करितात, " असें ब्राह्मण म्हणतात.

13. How can we, men, perishing in a moment know the truth of the great God having neither beginning nor end ? क्षणभंगुर असे जे आम्ही मानव त्या आम्हांला आदि व अंत यांनीं विरहित असणाऱ्या त्या परमेश्वराचें तत्त्व (सत्यस्वरूप) कसें ओळखतां येईल ?

14. In this great famine corn cannot be had. So, what should we eat, and how should we sustain our life ? या मोठ्या दुष्काळांत धान्य मिळत नाहीं म्हणून आम्हीं काय खावें व प्राण कसे राखावे ?

15. In his forest, the wind shakes the groves of Champaka trees, the Ashoka tree, the mango tree, the opened Atimukta flower, the pollen in the Champaka flower, and also the blossoms of the Sandal tree. [Mark the different forms of धु or धू. धूनोति (धू 5), धुनोति (धु 5), धुनाति (धू 9), धुवति (धू 6) see rule of the L. I of this book; विधूनयति (धून् with वि 10), धवति (धू 1).] त्याच्या अरण्यांत वारा चांफ्याच्या झाडांच्या कुंजांना, अशोक वृक्षाला, आम्रवृक्षाला, उमललेल्या अतिमुक्त फुलाला, चांफ्याच्या फुलांतील रेणूंना आणि चंदन वृक्षाच्या मंजिऱ्यांना सुद्धां हलवितो.

16. In a battle he scatters a row of arrows and makes a bower of arrows. He kills the elephants of the enemy and kills the horses of the foe. [किरति (कॄ 6),

See L. I. R. 9; करोति (कृ 8), कृणोति (कृ 5), कृणाति (कृ 9),] युद्धांत तो वाणांची माळच (एकामागून एकसारखे वाण) लावून सोडतो, व तो वाणांचा मण्डप करितो, तो शत्रूचे हत्ती मारतो व शत्रूच्या घोड्यांना ठार करतो.

17. Generally a man becomes haughty on account of youth and wealth. But this king, though the Lord of the earth, and though youthful does not grow haughty. [स्तम्भते (स्तम्भ् 1), स्तभ्नाति (स्तम्भ् 9), स्तभ्नोति (स्तम्भ् 5) । युवा अपि असौ । युवा nom. sing. of. युवन्] बहुधा मनुष्य तारुण्यानें व संपत्तीनें डौली (थंध) वनतो; परंतु हा राजा पृथ्वीपति व तरुण असूनसुद्धां डौली वनत नाहीं.

18. He destroys the pride of his enemies and cut their heads. Gods (heaven-dwellers) praise his merits in astonishment. [कृणाति (9 conj.), निकृन्तति (6 conj. कृत् with नि) (दिव्=heaven and ओकस्=a house=one whose house is heaven; this word is declined like चन्द्रमस्) (शिरस्=is used here for शिरांसि)] तो शत्रूंचा गर्व नाहींसा करतो व त्यांचीं डोकीं कापतो; स्वर्गांत राहणारे देव आश्चर्यानें त्याच्या गुणांची स्तुति करितात.

19. In a battle he covers the army of warriors by showers of arrows, and he covers the ground with their heads as if with the fruit of the palm-tree. [स्तृणाति उर्वीम् । तृणराजफलैः इव] लढाईंत तो वाणांच्या वृष्टीनें शत्रूचें सैन्य आच्छादून टाकितो; व ताडवृक्षांच्या फळांनीं भूमि आच्छादून टाकावी, तशी तो ती शत्रूंच्या मस्तकांनीं आच्छादून टाकतो.

20. That king does not speak a false speech even in a dream; and he gives the thing to that man whom he promises it. [यस्य=to whom. संगिरते (3rd per sing. of गॄ wth सम् 6th conj.) । प्रतिपादयेत् Potential=He will certainly give, he is sure to give.] तो राजा स्वप्नांत देखील खोटें भाषण करीत नाहीं; आणि ज्याला-तो (कांहीं वस्तु देण्याचें) वचन देतो, त्याला तो ती वस्तु देतोच.

21. He is absorbed in religion only; he is not absorbed in the objects of senses. [धर्मे एव असौ न इन्द्रियार्थेषु ।] तो धर्माचे ठिकाणीं मात्र आसक्त असतो, परंतु विषयांचे ठिकाणीं आसक्त नसतो.

22 He is a son who pleases his father with good deeds; she is a wife who wishes only the welfare of her husband; he is a friend who behaves equally in adversity and happiness—these three, the meritorious only get in (this) world. [The noun कलत्र (wife), and the noun मित्र (when it means a friend) are of neuter gender. मित्र when it means " the sun," is of masculine gender.] जो बापाला चांगल्या कृत्यांच्या योगें सुख देतो तो पुत्र होय; जी पतीचें कल्याण इच्छिते ती भार्या होय; जो विपत्तींत व सुखाचे वेळीं सारखा वागतो तो मित्र होय. या जगांत हे तीन (अशा प्रकारचा पुत्र, भार्या, व मित्र) पुण्यवान् लोकांना मिळतात.

1. वायुर्वृक्षाणां शिखराणि धुनाति ।
2. धनं मा मुषाण यतो ये तन् मुष्णन्ति तान् राजपुरुषा दण्डयन्ति ।
3. उपवासदिनेषु न किंचिदप्यश्नीमो वयम् ।
4. संप्रति ब्राह्मणा यवनेभ्योऽपि दक्षिणां गृह्णन्ति ।
5. मुम्बापुर्यां मह्यं धान्यस्य राशीन् क्रीणीहि ।
6. गोविन्दस्तस्य वृक्षस्य शाखा लुनाति । [शाखाः लुनाति]
7. नारायणस्तस्य कुम्भं कासारे जलेन पृणातु ।
8. त्वं तेषां कपटप्रबन्धान्न जानासि ।
9. ये कामास्तान्वारंवारमुत्पथं नयन्ति तांस्ते निगृह्णन्तु । [तान् ते निगृह्णन्तु]
10. अहं मम गृहमागच्छन्तं प्रत्येकं नरं सदा प्रीणामि ।
11. अहमत्र चिरं स्थितः । मां गन्तुमनुजानीहि ।
12. भो देवाः यदा पापकृतो युष्मान्केवलं स्मरन्ति तदा यूयं तान्पुनीथ । [पापकृतः—Nom. plu. of पापकृत्. Mas. adj. of नराः]

Lesson VI

1. Tell what things you ate on the eleventh day of Kartika. तूं कार्तिकी एकादशीला कोणते पदार्थ खाल्लेस तें सांग.

2. Where are the clothes which thou boughtst? तूं जीं वस्त्रें विकत आणलींस, तीं कोठें आहेत?

3. O servant, why didst thou not cover the ground to-day with mats? [कटैः न अस्तृणाः] अरे परिचारका, आज तूं चटयांनीं जमीन कां अच्छादिली नाहींस?

4. While performing sacrifices, we tied many beasts to the sacrificial post, for gods. [यज्ञान् obj. of तन्वानाः] यज्ञ करीत असतां आम्हीं पुष्कळ पशू देवांप्रीत्यर्थ यज्ञस्तंभाला बांधले.

5. Many warriors came to fight with me in that country. I alone reduced them all to atoms by means of a variety of weapons. [मयासार्धं । सह, साकं and सार्धं govern the instrumental. बहवः भटाः आगताः तान् अहं एकाकी शस्त्रास्त्रैः अमृद्नाम्] त्या देशांत मजबरोबर युद्ध करण्याकरितां पुष्कळ योद्धे आले, पण मीं एकट्यानें शस्त्रांच्या व अस्त्रांच्या योगेंकरून त्या सर्वांचा धुव्वा उडविला.

6. Though there is scriptural prohibition that one should not receive money as price for one's daughter, some greedy Brahmins do take it. [शास्त्रप्रतिषेधे सति Loc. absolute. कोऽपि नरः is the understood subj. of गृह्णीयात्]. जरी कन्येचा पैसा (कन्या देण्याबद्दल वराकडून घ्यावयाचा पैसा) घेण्याची शास्त्रांत मनाई आहे, तरी सुद्धां कांहीं पोटपूजे ब्राह्मण (तो) घेतात.

7. At the time of Damayanti's choosing a husband, many kings came to Kundinapura, each thinking she would choose him, and entered the stage. [मन्यमानाः pre. part. nom. plu. of the root मन् 4 Atm.] दमयन्तीच्या स्वयंवरकालीं " ही मला वरील " असें मानणारे (असे मनांत मांडे खाणारे) पुष्कळ राजे कुंडिनपुराला आले व त्यांनीं रंगभूमीवर प्रवेश केला.

8. Damayanti, desirous of choosing Nala, looking at the kings that had come to the stage, saw five persons, having the form of Nala. नळाला वरूं इछिणाऱ्या

रंगभूमीचे ठिकाणीं आलेल्या राजांकडे पाहणाऱ्या दमयन्तीला नळाच्याच आकृतीचे पांच पुरुष दिसले.

9. Then being in doubt she did not recognize King Nala. (संदेहात् न अभ्यजानात् नलं नृपं) तेव्हां संशयामुळें तिनें नळराजाला ओळखिलें नाहीं.

10 Having known that four of them were Indra and other gods, who had assumed the form of Nala, she said, " How should I know the gods and how should I know King Nala ? " त्या (पांचां) पैकीं चार नळाच्या वेषांत असलेले इंद्रादिक देव आहेत असें जाणून ती म्हणाली, " देवांना व नळराजाला मीं कसें ओळखावें ? "

11. When she submitted to the gods, they showed their own forms. जेव्हां ती देवांना शरण गेली, तेव्हां त्यांनीं आपलीं स्वतःचीं रूपें प्रकट केलीं.

12. Then Damayanti chose King Nala (as her husband). [दमयन्ती अवृणीत] नंतर दमयन्तीनें नळराजाला वरिलें.

13. Afterwards, they both pleased the gods with praises in order to pacify their anger. [तौ उभौ स्तुतिभिः अप्रीणीताम्] नंतर त्या दोघांनीं देवांचा राग नाहींसा करण्याकरितां स्तुतींनीं त्यांना संतुष्ट केलें.

14. Then the gods favoured Nala with boons. [वरैः अन्वगृह्णन्] नंतर देवांनीं नलावर वरांचा अनुग्रह केला.

15. Maruti, the son of wind, approached Rama, saying, " She, for whom we waged war with the enemies and crossed the sea, is killed. " [हता इति । उपातिष्ठत् मरुत्सुतः] वायूचा पुत्र मारुती रामाजवळ आला व ह्मणाला, " जिच्याकरितां आम्हीं शत्रूंशीं लढाई केली व समुद्र उल्लंघिला, ती (सीता) मारली गेली.

1. मन्दारपर्वतं मन्थनदण्डं कृत्वा देवा उदधिममथ्नन् ।

2. अहं मम पुस्तकानि गृहोपस्करं च व्यक्रीणि । किं तु प्रभूतं धनं नालभे ।

3. इन्द्रः स्वशत्रुं वृत्रं ब्राम्हणममृदनात् । स एवं ब्रह्महत्यायाः पापमकरोद्यस्माद्वयं तं नापुनीम । [पापम् अकरोत् यस्मात् वयं]
4. कदा ऋषीणाम् वचनानि त्वमग्रथ्नाः ।
5. यदि यूयं भक्त्या देवान्प्रीणीयात तर्हि ते युष्माननुगृह्णीयुः ।
6. रामलक्ष्मणौ सीतया सहैतस्मिन्नरण्येऽवसतां फलानि मूलानि चाश्नीताम् । [सीतया सह एतस्मिन् अरण्ये अवसताम् फलानि मूलानि च आश्नीताम्]
7. एवं मा कुरुतेति युष्मान् मम कथयतोऽपि यूयमुद्याने किं पुष्पाणि वन्धनेभ्यो विप्रालुनीत । (कथयतः मम Gen. Absolute)
8. यद्यहं गोविन्दस्य पुस्तकं गृह्णीयां तर्हि गुरुर्मां निर्भर्त्सयेत् ।
9. पाण्डवा विराटस्य देशे (विराटेषु) एकं संवत्सरमवसन्निति यूयं नाजानीत किम् । [संवत्सरं अवसन् इति]

Ninth conjugation.

Root.	*Pr.*	*Third person singular forms of— Impft.*	*Impera.*	*Poten.*	*Impera. 2nd Per. sing.*
अश्	अश्नाति	आश्नात्	अश्नातु	अश्नीयात्	अशान
क्लिश्	क्लिश्नाति	अक्लिश्नात्	क्लिश्नातु	क्लिश्नीयात्	क्लिशान
क्षुभ्	क्षुभ्नाति	अक्षुभ्नात्	क्षुभ्नातु	क्षुभ्नीयात्	क्षुभाण*
ग्रन्थ्	ग्रथ्नाति	अग्रथ्नात्	ग्रथ्नातु	ग्रथ्नीयात्	ग्रथान
ग्रह्	गृह्णाति	अगृह्णात्	गृह्णातु	गृह्णीयात्	गृहाण
	गृह्णीते	अगृह्णीत	गृह्णीताम्	गृह्णीत	गृह्णीष्व
ज्ञा	जानाति	अजानात्	जानातु	जानीयात्	जानीहि
	जानीते	अजानीत	जानीताम्	जानीत	जानीष्व
पुष्	पुष्णाति	अपुष्णात्	पुष्णातु	पुष्णीयात्	पुषाण
प्री	प्रीणाति	अप्रीणात्	प्रीणातु	प्रीणीयात्	प्रीणीहि
	प्रीणीते	अप्रीणीत	प्रीणीताम्	प्रीणीत	प्रीणीष्व

---

* In this case आन should be changed to आण only. The न् of the conj. sign is not to be changed to ण् in the case of this root.

प्लुष्	प्लुष्णाति	अप्लुष्णात्	प्लुष्णातु	प्लुष्णीयात्	प्लुषाण
बन्ध्	बध्नाति	अबध्नात्	बध्नातु	बध्नीयात्	बधान
मी	मीनाति	अमीनात्	मीनातु	मीनीयात्	मीनीहि
	मीनीते	अमीनीत	मीनीताम्	मीनीत	मीनीष्व
मुष्	मुष्णाति	अमुष्णात्	मुष्णातु	मुष्णीयात्	मुषाण
श्री	श्रीणाति	अश्रीणात्	श्रीणातु	श्रीणीयात्	श्रीणीहि
	श्रीणीते	अश्रीणीत	श्रीणीताम्	श्रीणीत	श्रीणीष्व
स्तम्भ्	स्तभ्नाति	अस्तभ्नात्	स्तभ्नातु	स्तभ्नीयात्	स्तभान
पू*	पुनाति	अपुनात्	पुनातु	पुनीयात्	पुनीहि
	पुनीते	अपुनीत	पुनीताम्	पुनीत	पुनीष्व
ली	लिनाति	अलिनात्	लिनातु	लिनीयात्	लिनीहि
लू	लुनाति	अलुनात्	लुनातु	लुनीयात्	लुनीहि
	लुनीते	अलुनीत	लुनीताम्	लुनीत	लुनीष्व
स्तॄ	स्तृणाति	अस्तृणात्	स्तृणातु	स्तृणीयात्	स्तृणीहि
	स्तृणीते	अस्तृणीत	स्तृणीताम्	स्तृणीत	स्तृणीष्व
कॄ	कृणाति	अकृणात्	कृणातु	कृणीयात्	कृणीहि
	कृणीते	अकृणीत	कृणीताम्	कृणीत	कृणीष्व
जॄ	जृणाति	अजृणात्	जृणातु	जृणीयात्	जृणीहि
गॄ	गृणाति	अगृणात्	गृणातु	गृणीयात्	गृणीहि
धू	धुनाति	अधुनात्	धुनातु	धुनीयात्	धुनीहि
	धुनीते	अधुनीत	धुनीताम्	धुनीत	धुनीष्व
दॄ	दृणाति	अदृणात्	दृणातु	दृणीयात्	दृणीहि
पॄ	पृणाति	अपृणात्	पृणातु	पृणीयात्	पृणीहि
वॄ	वृणाति	अवृणात्	वृणातु	वृणीयात्	वृणीहि
	वृणीते	अवृणीत	वृणीताम्	वृणीत	वृणीष्व

Roots in Lesson VI.

मन्थ्	मथ्नाति	अमथ्नात्	मथ्नातु	मथ्नीयात्	मथान
मृद्	मृद्नाति	अमृद्नात्	मृद्नातु	मृद्नीयात्	मृदान

* पू and the following ten roots shorten their ending vowel in the conj. tenses.

क्री with वि	विक्रीणीते	व्यक्रीणीत	विक्रीणीताम्	विक्रीणीत	विक्रीणीष्व
ग्रह् with अनु	अनुगृह्णाति अनुगृह्णीते	अन्वगृह्णात् अन्वगृह्णीत	अनुगृह्णातु अनुगृह्णीताम्	अनुगृह्णीयात् अनुगृह्णीत	अनुगृहाण अनुगृह्णीष्व
ग्रह् with वि	विगृह्णाति विगृह्णीते	व्यगृह्णात् व्यगृह्णीत	विगृह्णातु विगृह्णीताम्	विगृह्णीयात् विगृह्णीत	विगृहाण विगृह्णीष्व

LESSONS VII, VIII, IX & X.

1. In the Second conjugation the terminations are applied directly.

*General Rules**

(A) The preceding स् is dropped before a termination beginning with ध्.

(B) The ending इ or उ short or long of a root s changed to इय् or उव् when followed by V. W. T.

(C) The ending ह् of a root is changed to ढ्, when it is followed by any consonant, except a nasal, or a semi-vowel or by nothing.

(D) The initial त् and थ् of a termination following a *soft aspirate* or the fourth letter of a class are changed to ध्.

(E) When linguals and dentals are combined, the dentals substitute the corresponding linguals.

(F) ढ् followed by ढ् is dropped, and the preceding vowel (except ऋ.), if short, is made long.

---

* By ' general rules " are meant the following rules.

(G) ष् or ढ् followed by स् is changed to क्.

(H) Roots beginning with द् and ending with ह् change the ह् to घ्, when that ह् is followed by any consonant, except a nasal or a semi-vowel or by nothing.

(I) In the body of a word or grammatical form the preceding consonant except a nasal substitutes the third of its class when followed by the third or fourth letter. For ष्, ड् is substituted in these circumstances.

(J) When a root consists of a syllable beginning with ब्, ग्, द्, and ending with a soft aspirate, the ब् is changed to भ्, ग् to घ्, and द् to ध्, when the syllable is followed by स्, ध्व्, or nothing.

(K) In the body of a word or grammatical form न् and म् are changed to the nasal of the class to which the following letter (not nasal itself) belongs, and to an Anuswara when followed by ह्, स्, श्, and ष्.

(L) Roots ending in श् or छ् and the roots व्रश्च्, भ्रस्ज्, सृज्, मृज्, यज्, राज्, भ्राज् change their final to ष्, when followed by any consonant except a nasal or a semi-vowel, or by nothing.

(M) When a conjunct consonant, the first member of which is स् or क्, is at the end of a word, or is followed by any consonant except a nasal or a semi-vowel, the स् or क् is dropped.

(N) The स् and त् of the 2nd and 3rd per. sing. of the Imperfect are dropped after a consonant.

(O) Any consonant except a nasal at the end of a word or form is changed to the first or third of its class. ष् is changed to ट् or ड्.

(P) The ending द् of a root is optionally changed to र् or visarga in the Imperfect 2nd per. sing.

(Q) The ending स् of a root is changed to त् or द् before the termination त् and optionally before स्.

(R) The second person singular termination of the Parasm. Imperative of the second group of conjugations is धि, and not हि, when the base ends in a consonant except a nasal or a semi-vowel.

Roots of the Second conjugation.

1 Roots ending in आ themselves undergo no change; and after these roots, the termination of the Imperf. third person plural is optionally उस्, before which the ending vowel is dropped.

या *to go.* प्रापणे *Imperf.* (=गतौ)

Present			*Imperf.*		
यामि	यावः	यामः	अयाम्	अयाव	अयाम
यासि	याथः	याथ	अयाः	अयातम्	अयात
याति	यातः	यान्ति	अयात्	अयाताम्	अयान्-अयुः

Imperative			*Poten.*		
यानि	याव	याम	यायाम्	यायाव	यायाम
याहि	यातम्	यात	यायाः	यायातम्	यायात
यातु	याताम्	यान्तु	यायात्	यायाताम्	यायुः

रा *to give.* दाने *Imperf.*

Pre.			*Imperf.*		
रामि	रावः	रामः	अराम्	अराव	अराम
रासि	राथः	राथ	अराः	अरातम्	अरात
राति	रातः	रान्ति	अरात्	अराताम्	अरान्-अरुः

Imperative.			*Poten.*		
राणि	राव	राम	रायाम्	रायाव	रायाम
राहि	रातम्	रात	रायाः	रायातम्	रायात
रातु	राताम्	रान्तु	रायात्	रायाताम्	रायुः

Pre. श्रा *to cook.* *Imperf.*

श्रामि	श्रावः	श्रामः	अश्राम्	अश्राव	अश्राम
श्रासि	श्राथः	श्राथ	अश्राः	अश्रातम्	अश्रात
श्राति	श्रातः	श्रान्ति	अश्रात्	अश्राताम्	अश्रान्-अश्रुः

Imperative. *Potential.*

श्राणि	श्राव	श्राम	श्रायाम्	श्रायाव	श्रायाम
श्राहि	श्रातम्	श्रात	श्रायाः	श्रायातम्	श्रायात
श्रातु	श्राताम्	श्रान्तु	श्रायात्	श्रायाताम्	श्रायुः

Conjugate all the roots of this conjugation ending in आ similarly.

2. (A) The अ of अस् is dropped before a weak termination. (B) अस् loses its final before a termination beginning with स्. (C) After the root अस् " to be " the terminations स् and त् of the Imperfect take the augment ई long.

Pre. अस् *to be. Par.* *Imperf.*

अस्मि	स्वः A	स्मः A	आसम्	आस्व A	आस्म A
असि B	स्थः A	स्थ A	आसीः C	आस्तम् A	आस्त A
अस्ति	स्तः A	सन्ति A	आसीत् C	आस्ताम् A	आसन् A

Imperative. *Poten.*

असानि	असाव	असाम	स्याम् A	स्याव A	स्याम A
एधि (Irr.)	स्तम् A	स्त A	स्याः A	स्यातम् A	स्यात A
अस्तु	स्ताम् A	सन्तु A	स्यात् A	स्याताम् A	स्युः A

Pre. अस् *to be. Atm.* *Imperf.*

हे (Irr.)	स्वहे A	स्महे A	आसि A	आस्वहि A	आस्महि A
से A	साथे A	ध्वे AB	आस्थाः A	आसाथाम् A	आध्वम् AB
स्ते A	साते A	सते A	आस्त A	आसाताम् A	आसत A

Imperative.			*Poten.*		
असै	असावहै	असामहै	सीयA	सीवहिA	सीमहिA
स्व AB	साथाम् A	ध्वम् AB	सीथाः A	सीयाथाम् A	सीध्वम् A
स्ताम् A	सताम् A	सताम् A	सीत A	सीयाताम् A	सीरन् A

3. (A) After the root अद्, the terminations स् and त् of the Imperfect take the augment अ. (अद्+a hard consonant =अत् by S. R 16) [अद्धि=अद्+धि and not हि by rule R.]

Pre. (अद्) अद् *P. to eat.* भक्षणे *Imperf.*

अद्मि	अद्वः	अद्मः	आदम्	आद्व	आद्म
अत्सि	अत्थः	अत्थ	आदः A	आत्तम्	आत्त
अत्ति	अत्तः	अदन्ति	आदत् A	आत्ताम्	आदन्

Imperative.			*Poten.*		
अदानि	अदाव	अदाम	अद्याम्	अद्याव	अद्याम
अद्धि	अत्तम्	अत्त	अद्याः	अद्यातम्	अद्यात
अत्तु	अत्ताम्	अदन्तु	अद्यात्	अद्याताम्	अद्युः

4 (A) The ending vowel of शी " to lie down " takes its Guna substitute before all the personal terminations. Thus शी becomes शे. (B) To the termination of the third person plural (except Poten. Term.) of this root र् is prefixed.

Pre. शी *A. to lie down.* *Imperf.* शीङ् स्वप्ने

शये	शेवहे	शेमहे	अशयि	अशेवहि	अशेमहि
शेषे	शयाथे	शेध्वे	अशेथाः	अशयाथाम्	अशेध्वम्
शेते	शयाते	शेरते	अशेत	अशयाताम्	अशेरत

Imperative.			*Poten.*		
शयै	शयावहै	शयामहै	शयीय	शयीवहि	शयीमहि
शेष्व	शयाथाम्	शेध्वम्	शयीथाः	शयीयाथाम्	शयीध्वम्
शेताम्	शयाताम्	शेरताम्	शयीत	शयीयाताम्	शयीरन्

5 (A) The ending उ (short) of roots takes its Vriddhi substitute, i. e. becomes औ, when followed by a strong termination beginning with a consonant. Thus यौमि, यौति &c. [अ+यु+अम्=अ+यो by Rule of strog termination+अम्=अयवम्. So यवानि &c.)

मिश्रणे ऽमिश्रणे च

Pre.	यु P. to join.		Imperf.		
यौमि	युवः	युमः	अयवम्	अयुव	अयुम
यौषि	युथः	युथ	अयौः	अयुतम्	अयुत
यौति	युतः	युवन्ति	अयौत्	अयुताम्	अयुवन्

Imperative.			Potential.		
यवानि	यवाव	यवाम	युयाम्	युयाव	युयाम
युहि	युतम्	युत	युयाः	युयातम्	युयात
यौतु	युताम्	युवन्तु	युयात्	युयाताम्	युयुः

णु स्तुतौ

Pre.	नु P. to praise.		Imperf.		
नौमि	नुवः	नुमः	अनवम्	अनुव	अनुम
नौषि	नुथः	नुथ	अनौः	अनुतम्	अनुत
नौति	नुतः	नुवन्ति	अनौत्	अनुताम्	अनुवन्

Imperative.			Poten.		
नवानि	नवाव	नवाम	नुयाम्	नुयाव	नुयाम
नुहि	नुतम्	नुत	नुयाः	नुयातम्	नुयात
नौतु	नुताम्	नुवन्तु	नुयात्	नुयाताम्	नुयुः

ष्णु प्रस्रवणे

Pre.	स्नु P. to drop.		Imperf.		
स्नौमि	स्नुवः	स्नुमः	अस्नवम्	अस्नुव	अस्नुम
स्नौषि	स्नुथः	स्नुथ	अस्नौः	अस्नुतम्	अस्नुत
स्नौति	स्नुतः	स्नुवन्ति	अस्नौत्	अस्नुताम्	अस्नुवन्

Imperative.			Poten.		
स्नवानि	स्नवाव	स्नवाम	स्नुयाम्	स्नुयाव	स्नुयाम
स्नुहि	स्नुतम्	स्नुत	स्नुयाः	स्नुयातम्	स्नुयात
स्नौतु	स्नुताम्	स्नुवन्तु	स्नुयात्	स्नुयाताम्	स्नुयुः

Pre.	ह्नु *A. to conceal.*		*Imperf.*		
ह्नुवे	ह्नुवहे	ह्नुमहे	अह्नुवि	अह्नुवहि	अह्नुमहि
ह्नुषे	ह्नुवाथे	ह्नुध्वे	अह्नुथाः	अह्नुवाथाम्	अह्नुध्वम्
ह्नुते	ह्नुवाते	ह्नुवते	अह्नुत	अह्नुवाताम्	अह्नुवत

Imperative.			*Poten.*		
ह्नवै	ह्नवावहै	ह्नवामहै	ह्नुवीय	ह्नुवीवहि	ह्नुवीमहि
ह्नुष्व	ह्नुवाथाम्	ह्नुध्वम्	ह्नुवीथाः	ह्नुवीयाथाम्	ह्नुवीध्वम्
ह्नुताम्	ह्नुवाताम्	ह्नुवताम्	ह्नुवीत	ह्नुवीयाताम्	ह्नुवीरन्

(B) After स्तु and रु the augment ई is optionally prefixed to the terminations beginning with a consonant. (स्तु+ई+वस्=स्तुव् by (B) +ई+वस्=स्तुवीवः &c.)

स्तु *P. to praise.* ष्टुञ् स्तुतौ

Present.

स्तौमि–स्तवीमि	स्तुवः–स्तुवीवः	स्तुमः–स्तुवीमः
स्तौषि–स्तवीषि	स्तुथः–स्तुवीथः	स्तुथ–स्तुवीथ
स्तौति–स्तवीति	स्तुतः–स्तुवीतः	स्तुवन्ति

Imperfect.

अस्तवम्	अस्तुव–अस्तुवीव	अस्तुम–अस्तुवीम
अस्तौः–अस्तवीः	अस्तुतम्–अस्तुवीतम्	अस्तुत–अस्तुवीत
अस्तौत्–अस्तवीत्	अस्तुताम्–अस्तुवीताम्	अस्तुवन्

Imperative.

स्तवानि	स्तवाव	स्तवाम
स्तुहि–स्तुवीहि	स्तुतम्–स्तुवीतम्	स्तुत–स्तुवीत
स्तौतु–स्तवीतु	स्तुताम्–स्तुवीताम्	स्तुवन्तु

Potential.

स्तुयाम्–स्तुवीयाम्	स्तुयाव–स्तुवीयाव	स्तुयाम–स्तुवीयाम
स्तुयाः–स्तुवीयाः	स्तुयातम्–स्तुवीयातम्	स्तुयात–स्तुवीयात
स्तुयात्–स्तुवीयात्	स्तुयाताम्–स्तुवीयाताम्	स्तुयुः–स्तुवीयुः

स्तु *Atm.*

Present.

स्तुवे	स्तुवहे–स्तुवीवहे	स्तुमहे–स्तुवीमहे
स्तुषे–स्तुवीषे	स्तुवाथे	स्तुध्वे–स्तुवीध्वे
स्तुते–स्तुवीते	स्तुवाते	स्तुवते

Imperf.

अस्तुवि	अस्तुवहि–अस्तुवीवहि	अस्तुमहि–अस्तुवीमहि
अस्तुथाः–अस्तुवीथाः	अस्तुवाथाम्	अस्तुध्वम्–अस्तुवीध्वम्
अस्तुत–अस्तुवीत	अस्तुवाताम्	अस्तुवत

Imperative.

स्तवै	स्तवावहै	स्तवामहै
स्तुष्व–स्तुवीष्व	स्तुवाथाम्	स्तुध्वम्–स्तुवीध्वम्
स्तुताम्–स्तुवीताम्	स्तुवाताम्	स्तुवताम्

Potential.

स्तुवीय	स्तुवीवहि	स्तुवीमहि
स्तुवीथाः	स्तुवीयाथाम्	स्तुवीध्वम्
स्तुवीत	स्तुवीयाताम्	स्तुवीरन्

Conjugate रु Parasm. 'to make noise' like "स्तु" Parasm.

रु *Parasm. to make noise.*

Present.

रौमि–रवीमि	रुवः–रुवीवः	रुमः–रुवीमः
रौषि–रवीषि	रुथः–रुवीथः	रुथ–रुवीथ
रौति–रवीति	रुतः–रुवीतः	रुवन्ति

Imperf.

अरवम्	अरुव–अरुवीव	अरुम–अरुवीम
अरौः–अरवीः	अरुतम्–अरुवीतम्	अरुत–अरुवीत
अरौत्–अरवीत्	अरुताम्–अरुवीताम्	अरुवन्

Imperative.

रवाणि	रवाव	रवाम
रुहि–रुवीहि	रुतम्–रुवीतम्	रुत–रुवीत
रौतु–रवीतु	रुताम्–रुवीताम्	रुवन्तु

Potential.

रुयाम्–रुवीयाम्	रुयाव–रुवीयाव	रुयाम–रुवीयाम
रुयाः–रुवीयाः	रुयातम्–रुवीयातम्	रुयात–रुवीयात
रुयात्–रुवीयात्	रुयाताम्–रुवीयाताम्	रुयुः–रुवीयुः

6 After ब्रू the strong terminations beginning with a consonant have the augment ई prefixed to them.

(ब्रूञ्) ब्रू *U. to speak.* व्यक्तायां वाचि

Parasm. *Present.* *Atm.*

ब्रवीमि	ब्रूवः	ब्रूमः	ब्रुवे	ब्रूवहे	ब्रूमहे
ब्रवीषि } आत्थ*	ब्रूथः } आहथुः*	} ब्रूथ	ब्रूषे	ब्रुवाथे	ब्रूध्वे
			ब्रूते	ब्रुवाते	ब्रुवते
ब्रवीति } आह*	ब्रूतः } आहतुः*	} ब्रुवन्ति आहुः *			

Imperfect.

अब्रवम्	अब्रूव	अब्रूम	अब्रुवि	अब्रूवहि	अब्रूमहि
अब्रवीः	अब्रूतम्	अब्रूत	अब्रूथाः	अब्रुवाथाम्	अब्रूध्वम्
अब्रवीत्	अब्रूताम्	अब्रुवन्	अब्रूत	अब्रुवाताम्	अब्रुवत

Imperative.

ब्रवाणि	ब्रवाव	ब्रवाम	ब्रवै	ब्रवावहै	ब्रवामहै
ब्रूहि	ब्रूतम्	ब्रूत	ब्रूष्व	ब्रुवाथाम्	ब्रूध्वम्
ब्रवीतु	ब्रूताम्	ब्रुवन्तु	ब्रूताम्	ब्रुवाताम्	ब्रुवताम्

Potential.

ब्रूयाम्	ब्रूयाव	ब्रूयाम	ब्रुवीय	ब्रुवीवहि	ब्रुवीमहि

* The forms marked by this sign are irregular forms of a defective root which means "to speak."

ब्रूयाः	ब्रूयातम्	ब्रूयात	ब्रुवीथाः	ब्रुवीयाथाम्	ब्रुवीध्वम
ब्रूयात्	ब्रूयाताम्	ब्रूयुः	ब्रुवीत	ब्रुवीयाताम्	ब्रुवीरन्

6 A. The terminations of the first Person of the Imperative as appended to सू A. "to give birth to" are weak. So the forms of Imperative 1st person will be सुवै, सुवावहै &c. and not सवै &c. (प्रसवः = अभ्यनुज्ञानम्)

षु प्रसवैश्वर्ययोः सू *Atm. to give birth to.*

Present.			*Imperf.*		
सुवे	सूवहे	सूमहे	असुवि	असूवहि	असूमहि
सूषे	सुवाथे	सूध्वे	असूथाः	असुवाथाम्	असूध्वम्
सूते	सुवाते	सुवते	असूत	असुवाताम्	असुवत

Imperative.			*Potential.*		
सुवै	सुवावहै	सुवामहै	सुवीय	सुवीवहि	सुवीमहि
सूष्व	सुवाथाम्	सूध्वम्	सुवीथाः	सुवीयाथाम्	सुवीध्वम्
सूताम्	सुवाताम्	सुवताम्	सुवीत	सुवीयाताम्	सुवीरन्

7. (A) After रुद्, स्वप्, श्वस्, अन् and जक्ष् the augment इ is prefixed to the terminations beginning with any consonant except य्. (B) After these roots, the augment ई or अ is prefixed to the स् and त् of the Imperfect.

रुदिर् अश्रुविमोचने

रुद् *Par. to cry.*

Present			*Imperf.*		
रोदिमि	रुदिवः	रुदिमः	अरोदम्	अरुदिव	अरुदिम
रोदिषि	रुदिथः	रुदिथ	अरोदीः / अरोदः	अरुदितम्	अरुदित
रोदिति	रुदितः	रुदन्ति	अरोदीत् / अरोदत्	अरुदिताम्	अरुदन्

Imperative.			*Potential.*		
रोदानि	रोदाव	रोदाम	रुद्याम्	रुद्याव	रुद्याम
रुदिहि	रुदितम्	रुदित	रुद्याः	रुद्यातम्	रुद्यात
रोदितु	रुदिताम्	रुदन्तु	रुद्यात्	रुद्याताम्	रुद्युः

ञिष्वप् शये

Present. स्वप् P. to sleep. Imperf.

स्वपिमि	स्वपिवः	स्वपिमः	अस्वपम्	अस्वपिव	अस्वपिम
स्वपिषि	स्वपिथः	स्वपिथ	अस्वपीः अस्वपः	अस्वपितम्	अस्वपित
स्वपिति	स्वपितः	स्वपन्ति	अस्वपीत् अस्वपत्	अस्वापिताम्	अस्वपन्

Imperative. Potential.

स्वपानि	स्वपाव	स्वपाम	स्वप्याम्	स्वप्याव	स्वप्याम
स्वपिहि	स्वपितम्	स्वपित	स्वप्याः	स्वप्यातम्	स्वप्यात
स्वपितु	स्वपिताम्	स्वपन्तु	स्वप्यात्	स्वप्याताम्	स्वप्युः

(श्वस) **Present. श्वस् P. to breathe. Imperf.** प्राणने

श्वसिमि	श्वसिवः	श्वसिमः	अश्वसम्	अश्वसिव	अश्वसिम
श्वसिषि	श्वसिथः	श्वसिथ	अश्वसीः अश्वसः	अश्वसितम्	अश्वसित
श्वसिति	श्वसितः	श्वसन्ति	अश्वसीत् अश्वसत्	अश्वसिताम्	अश्वसन्

Imperative Potential

श्वसानि	श्वसाव	श्वसाम	श्वस्याम्	श्वस्याव	श्वस्याम
श्वसिहि	श्वसितम्	श्वसित	श्वस्याः	श्वस्यातम्	श्वस्यात
श्वसितु	श्वसिताम्	श्वसन्तु	श्वस्यात्	श्वस्याताम्	श्वस्युः

(अन) **Present. अन् P. to breathe. Imperf.** प्राणने

अनिमि	अनिवः	अनिमः	आनम्	आनिव	आनिम
अनिषि	अनिथः	अनिथ	आनीः आनः	आनितम्	आनित
अनिति	अनितः	अनन्ति	आनीत् आनत्	आनिताम्	आनन्

Imperative Potential

अनानि	अनाव	अनाम	अन्याम्	अन्याव	अन्याम
अनिहि	अनितम्	अनित	अन्याः	अन्यातम्	अन्यात
अनितु	अनिताम्	अनन्तु	अन्यात्	अन्याताम्	अन्युः

The third pers. plu. term. of जक्ष् loses its न्. The term. of the Imperf. 3rd pers. plu. of जक्ष् is उस् and not अन्.

जक्ष भक्षहसनयोः

Present. जक्ष् *P. to eat.* *Imperf.*

जक्षिमि	जक्षिवः	जक्षिमः	अजक्षम्	अजक्षिव	अजक्षिम
जक्षिषि	जक्षिथः	जक्षिथ	अजक्षीः / अजक्षः	अजक्षितम्	अजक्षित
जक्षिति	जक्षितः	जक्षति	अजक्षीत् / अजक्षत्	अजक्षिताम्	अजक्षुः

Imperative *Potential.*

जक्षाणि	जक्षाव	जक्षाम	जक्ष्याम्	जक्ष्याव	जक्ष्याम
जक्षिहि	जक्षितम्	जक्षित	जक्ष्याः	जक्ष्यातम्	जक्ष्यात
जक्षितु	जक्षिताम्	जक्षतु	जक्ष्यात्	जक्ष्याताम्	जक्ष्युः

8. इ Parasm. to go is not changed to इय् by rule (B); so it is an exception to that rule. It is changed to य् before a V. W. T. [Imperf. first pers. sing. आ+इ+अम्=ऐ (by rule of the Imperfect in the first book)+अम्=आयम्.]

इण् गतौ *Present.* इ *P. to go.* *Imperfect.*

एमि	इवः	इमः	आयम्	ऐव	ऐम
एषि	इथः	इथ	ऐः	ऐतम्	ऐत
एति	इतः	यन्ति	ऐत्	ऐताम्	आयन्

Imperative. *Potential.*

अयानि	अयाव	अयाम	इयाम्	इयाव	इयाम
इहि	इतम्	इत	इयाः	इयातम्	इयात
एतु	इताम्	यन्तु	इयात्	इयाताम्	इयुः

इङ् नित्यमधिपूर्वः [57 अध्ययने

Present. इ with अधि A. to study.			Imperfect:		
अधीये	अधीवहे	अधीमहे	अध्यैयि	अध्यैवहि	अध्यैमहि
अधीषे	अधीयाथे	अधीध्वे	अध्यैथाः	अध्यैयाथाम्	अध्यैध्वम्
अधीते	अधीयाते	अधीयते	अध्यैत	अध्यैयाताम्	अध्यैयत
Imperative.			Poten.		
अध्ययै	अध्ययावहै	अध्ययामहै	अधीयीय	अधीयीवहि	अधीयीमहि
अधीष्व	अधीयाथाम्	अधीध्वम्	अधीयीथाः	अधीयीयाथाम्	अधीयीध्वम्
अधीताम्	अधीयाताम्	अधीयताम्	अधीयीत	अधीयीयाताम्	अधीयीरन्

9. Pre. (आस्) आस्. Atm. to sit. Imperf. उपवेशने

आसे	आस्वहे	आस्महे	आसि	आस्वहि	आस्महि
आस्से	आसाथे	आध्वे*	आस्थाः	आसाथाम्	आध्वम्*
आस्ते	आसाते	आसते	आस्त	आसाताम्	आसत
Imperative.			Potential.		
आसै	आसावहै	आसामहै	आसीय	आसीवहि	आसीमहि
आस्स्व	आसाथाम्	आध्वम्	आसीथाः	आसीयाथाम्	आसीध्वम्
आस्ताम्	आसाताम्	आसताम्	आसीत	आसीयाताम्	आसीरन्

9 A. (वस) Pre. वस् Atm. to dress. Imperf. आच्छादने

वसे	वस्वहे	वस्महे	अवसि	अवस्वहि	अवस्महि
वस्से	वसाथे	वध्वे*	अवस्थाः	अवसाथाम्	अवध्वम्*
वस्ते	वसाते	वसते	अवस्त	अवसाताम्	अवसत
Imperative.			Potential.		
वसै	वसावहै	वसामहै	वसीय	वसीवहि	वसीमहि
वस्स्व	वसाथाम्	वध्वम्*	वसीथाः	वसीयाथाम्	वसीध्वम्
वस्ताम्	वसाताम्	वसताम्	वसीत	वसीयाताम्	वसीरन्

10. (लिह्) लिह् P. & A. to lick. आस्वादने

Parasm.		Present.	Atm.		
लेह्मि	लिह्वः	लिह्मः	लिहे	लिह्वहे	लिह्महे
लेक्षि	लीढः[3]	लीढ[3]	लिक्षे[1]	लिहाथे	लीढ्वे[4]
लेढि[3]	लीढः[3]	लिहन्ति	लीढे[3]	लिहाते	लिहते

* स् is dropped here by rule (A)

Imperfect.

अलेह्म्	अलिह्व	अलिह्म	अलिहि	अलिह्वहि	अलिह्महि
अलेट्-ड्[5]	अलीढम्[3]	अलीढ[3]	अलीढाः[3]	अलिहाथाम्	अलीढ्वम्[4]
अलेट्-ड्[5]	अलीढाम्	अलिहन्	अलीढ[3]	अलिहाताम्	अलिहत

Imperative.

लेहानि	लेहाव	लेहाम	लेहै	लेहावहै	लेहामहै
लीढि[4]	लीढम्[3]	लीढ[3]	लिक्ष्व[2]	लिहाथाम्	लीढ्वम्[4]
लेढु	लीढाम्	लिहन्तु	लीढाम्[3]	लिहाताम्	लिहताम्

Potential.

लिह्याम्	लिह्याव	लिह्याम	लिहीय	लिहीवहि	लिहीमहि
लिह्याः	लिह्यातम्	लिह्यात	लिहीथाः	लिहीयाथाम्	लिहीध्वम्
लिह्यात्	लिह्याताम्	लिह्युः	लिहीत	लिहीयाताम्	लिहीरन्

1. The penultimate short of लिह् takes it Guna substitute by R. S. T. Lesson II. So लिह्+मि=लेह्मि.

2. लिह्+सि=लेह् (R. S. T.)+सि=लेढ् (by rule C)+सि=लेक् (G)+सि=लेक्+षि (Sandhi rule 34.)=लेक्षि. So also other forms.

3. लिह्+थस्=लिढ् (C)+थस्=लिढ्+धस् (D)=लिढ+ढस् (The corresponding lingual is substituted for the dental by sandhi rule 19)=लीढस् (F)=लीढः. Similarly before all terminations beginning with त् and थ्.

4. लिह्+ध्वे=लिढ् (E)+ध्वे=लिढ्+ढ्वे (S. R. 19)=लीढ्वे. Simiarly before all terminations beginning with ध. लीढि is the Impera. 2nd. per. sing. लिह्+धि (not हि)=लिढ् (C)+धि=लिढ्+ढि (S. R. 19)=लीढि (F).

5. अ+लिह्+स् or त्=अ+लेह् (Guna). (स् or त् is dropped by rule "N")=अलेट् or अलेड् (O).

11 दुह् दुह् *P. & A. to milk.* प्रपूरणे

Parasm.		*Present.*		*Atm.*	
दोह्मि	दुह्वः	दुह्मः	दुहे	दुह्वहे	दुह्महे
धोक्षि[1]	दुग्धः[2]	दुग्ध[2]	धुक्षे[1]	दुहाथे	धुग्ध्वे[3]
दोग्धि[2]	दुग्धः[2]	दुहन्ति	दुग्धे[2]	दुहाते	दुहते

Imperfect.

अदोहम्	अदुह्व	अदुह्म	अदुहि	अदुह्वहि	अदुह्महि
अधोक्-ग्[4]	अदुग्धम्[2]	अदुग्ध[2]	अदुग्धाः[2]	अदुहाथाम्	अधुग्ध्वम्[3]
अधोक्-ग्[4]	अदुग्धाम्[2]	अदुहन्	अदुग्ध[2]	अदुहाताम्	अदुहत

Imperative.

दोहानि	दोहाव	दोहाम	दोहै	दोहावहै	दोहामहै
दुग्धि[5]	दुग्धम्[2]	दुग्ध[2]	धुक्ष्व[1]	दुहाथाम्	धुग्ध्वम्[3]
दोग्धु[2]	दुग्धाम्[2]	दुहन्तु	दुग्धाम्[2]	दुहाताम्	दुहताम्

Potential.

दुह्याम्	दुह्याव	दुह्याम	दुहीय	दुहीवहि	दुहीमहि
दुह्याः	दुह्यातम्	दुह्यात	दुहीथाः	दुहीयाथाम्	दुहीध्वम्
दुह्यात्	दुह्याताम्	दुह्युः	दुहीत	दुहीयाताम्	दुहीरन्

1. दुह्+सि=दोह् (R. S. T.)+सि=दोघ् (H)+सि=धोघ् (I)+सि=धोक् (S. R. 16)+सि=धोक्+षि (S. R. 34)=धोक्षि. Similarly धुक्ष and धुक्ष्व.

2. दुह्+थस्=दुघ् (H)+थस्=दुघ्+धस् (D)=दुग् (I)+धस्=दुग्धः. Similarly other froms of this type.

3. दुह्+ध्वे=दुघ् (H)+ध्वे=दुघ् (J)+ध्वे=धुग् (I)+ध्वे=धुग्ध्वे. Similarly अधुग्ध्वम् and धुग्ध्वम्.

4. अ+दुह्+स् or त्=अ+दोह्+स् or त्=अ+दोघ्+स् or त्=अधोघ् (J)+स् or त=अधोक् or अधोग् (O). [स् or त are dropped by rule "N"].

5. दुह्+धि=दुघ् (H)+धि=दुग् (I)+धि=दुग्धि.

12 (दिह्) दिह् P. & A. to besmear. उप-चये

Parasm. *Present.* *Atm.*

दोह्मि	दिह्वः	दिह्मः	दिहे	दिह्वहे	दिह्महे
धेक्षि[1]	दिग्धः[2]	दिग्ध[2]	धिक्षे[1]	दिहाथे	धिग्ध्वे[3]
देग्धि[2]	दिग्धः[2]	दिहन्ति	दिग्धे	दिहाते	दिहते

Imperfect.

अदेहम्	अदिह्व	अदिह्म	अदिहि	अदिह्वहि	अदिह्महि
अधेक्-ग्[4]	अदिग्धम्[2]	अदिग्ध[2]	अदिग्धाः[2]	अदिहाथाम्	अधिग्ध्वम्[3]
अधेक्-ग्[4]	अदिग्धाम्[2]	अदिहन्	अदिग्ध	अदिहाताम्	अदिहत

Imperative.

देहानि	देहाव	देहाम	देहै	देहावहै	देहामहै
दिग्धि[5]	दिग्धम्[2]	दिग्ध[2]	धिक्ष्व[1]	दिहाथाम्	धिग्ध्वम्[3]
देग्धु	दिग्धाम[2]	दिहन्तु	दिग्धाम्[2]	दिहाताम्	दिहताम्

Potential.

दिह्याम्	दिह्याव	दिह्याम	दिहीय	दिहीवहि	दिहीमहि
दिह्याः	दिह्यातम्	दिह्यात	दिहीथाः	दिहीयाथाम्	दिहीध्वम्
दिह्यात्	दिह्याताम्	दिह्युः	दिहीत	दिहीयाताम्	दिहीरन्

1, 2, 3, 4, 5, See the corresponding notes on दुह्.

13 (A) The न् of हन् is dropped before a weak termination beginning with any consonant except a nasal or a semi-vowel. (B) the penultimate अ is dropped before one beginning with a vowel. (C) The ह् of the root हन् is changed to घ् when immediately followed by न्.

हिंसागत्योः (हन्) हन् Par. & Atm. to kill.

Parasm. *Present.* *Atm.*

हन्मि	हन्वः	हन्मः	घ्ने	हन्वहे	हन्महे
हंसि*	हथः[1]	हथ[1]	हंसे[1]	घ्नाथे[2]	हध्वे[1]
हन्ति	हतः	घ्नन्ति[2]	हते[1]	घ्नाते[2]	घ्नते[1]

Imperfect.

अहनम्	अहन्व	अहन्म	अघ्नि	अहन्वहि	अहन्महि
अहन्	अहतम्[1]	अहत[1]	अहथाः	अघ्नाथाम्[1]	अहध्वम्[1]
अहन्	अहताम्	अघ्नन्[1]	अहत	अघ्नाताम्[1]	अघ्नत

Imperative.

हनानि	*हनाव	हनाम	हनै	हनावहै	हनामहै
जहि (Irr.)	हतम्[1]	हत[1]	हस्व[1]	घ्नाथाम्[1]	हध्वम्[1]
हन्तु	हताम्	घ्नन्तु	हताम्	घ्नाताम्	घ्नताम्

Potential.

हन्याम्	हन्याव	हन्याम	घ्नीय	घ्नीवहि	घ्नीमहि
हन्याः	हन्यातम्	हन्यात	घ्नीथाः	घ्नीयाथाम्	घ्नीध्वम्
हन्यात्	हन्याताम्	हन्युः	घ्नीत	घ्नीयाताम्	घ्नीरन्

* न् is changed to an anuswara by rule (K). 1 न् of हन् is dropped by (A). 2 हन् is changed to ह्न् by rule (B) and that ह् is afterwards changed to घ् by rule (C).

14. The roots ईश् and ईड् have the augment इ attached to them before terminations beginning with स् and ध्, except that of the Imperfect second person plural. See the mark* below.

(ईशा) *Present.* ईश् Atm. to rule. *Imperfect.* ऐश्वर्य

ईशे	ईश्वहे	ईश्महे	ऐशि	ऐश्वहि	ऐश्महि
ईशिषे*	ईशाथे	ईशिध्वे*	ऐष्ठाः	ऐशाथाम्	ऐड्ढ्वम्
ईष्टे	ईशाते	ईशते	ऐष्ट	ऐशाताम्	ऐशत

Imperative. *Potential.*

ईशै	ईशावहै	ईशामहै	ईशीय	ईशीवहि	ईशीमहि
ईशिष्व	ईशाथाम्	ईशिध्वम्*	ईशीथाः	ईशीयाथाम्	ईशीध्वम्
ईष्टाम्	ईशाताम्	ईशताम्	ईशीत	ईशीयाताम्	ईशीरन्

Here इ is attached to ईश् as the terminations begin with स् or ध्व्; the स् of the termination is changed to ष् by S. R. 34. I ईश् becomes ईष् by (L). ईश्+ते=ईष्+ते. ते is changed to टे by S. R. 19. ऐड्ढ्वम्–आ+ईश् (इ is not attached + ध्वम्=ऐश् (by rule of Imperfect of the first book)+ध्वम्= ऐष् (by rule L)+ध्वम्=ऐड् (O)+ध्वम्=ऐड्ढ्वम् (E).

ईड स्तुतौ

Present ईड् *Atm.* to praise. *Imperfect.*

ईडे	ईड्वहे	ईड्महे	ऐडि	ऐड्वहि	ऐड्महि
ईडिषे*	ईडाथे	ईडिध्वे*	ऐट्ठाः	ऐडाथाम्	ऐड्ढ्वम्
ईट्टे	ईडाते	ईडते	ऐट्ट	ऐडाताम्	ऐडत

Imperative *Potential.*

ईडै	ईडावहै	ईडामहै	ईडीय	ईडीवहि	ईडीमहि
ईडिष्व*	ईडाथाम्	ईडिध्वम्*	ईडीथाः	ईडीयाथाम्	ईडीध्वम्
ईट्टाम्	ईडाताम्	ईडताम्	ईडीत	ईडीयाताम्	ईडीरन्

See the root ईश् I. ईड्+ते=ईड्+टे (by rule E) 2 ईट् (S. R. 16)+टे=ईट्टे.

(1) The penultimate ऋ of मृज् takes its Vriddhi substitute before the strong terminations, (2) and optionally before the weak ones with an initial vowel.

मृजू शुद्धौ

15 *Present* मृज् Parasm. to wipe *Imperfect*

मार्ज्मि	मृज्वः	मृज्मः	अमार्जम्	अमृज्व	अमृज्म
मार्क्षि	मृष्ठः	मृष्ठ	अमार्ट्–ड्	अमृष्टम्	अमृष्ट
मार्ष्टि	मृष्टः	मृजन्ति–मार्जन्ति	अमार्ट्–ड्	अमृष्टाम्	अमृजन्–अमार्जन्

Imperative *Potential.*

मार्जानि	मार्जाव	मार्जाम	मृज्याम्	मृज्याव	मृज्याम
मृड्ढि*	मृष्टम्	मृष्ट	मृज्याः	मृज्यातम्	मृज्यात
मार्ष्टु	मृष्टाम्	मृजन्तु–मार्जन्तु	मृज्यात्	मृज्याताम्	मृज्युः

For 1 and 2 see the rule on this root. 3 मृज् becomes मृष् by rule (L); and the थ् or त् of the terminations are changed to ठ् or ट् by S. R. 19. 4 अ+मृज्+स्=अमार्ज्+स्=अमार्ज् (स् dropped by N)=अमार्ष् (by L)=अमार्ट् or अमार्ड् (O).

* मार्क्षि=मृज्+सि=मार्ज्+सि=मार्ष् (L)+सि=मार्क् (G)+सि=मार्क्+षि=मार्क्षि. मृड्ढि=मृज्+धि=मृष् (L)+धि=मृड् (I)+धि=मृड्+ढि (E)=मृड्ढि.

16. (1) व of वश् is changed to उ before the weak terminations. Imperfect 2nd per. sing. is उड्ढि.

Present. वश् Par. to shine. *Imperfect.*

वश्मि	उश्वः	उश्मः	अवशम्	औश्व	औश्म
वक्षि	उष्ठः	उष्ठ	अवट्–ड्	औष्टम्	औष्ट
वष्टि	उष्टः	उशन्ति	अवट्–ड्	औष्टाम्	औशन्

Imperative. *Potential.*

वशानि	वशाव	वशाम	उश्याम्	उश्याव	उश्याम
उड्ढि	उष्टम्	उष्ट	उश्याः	उश्यातम्	उश्यात
वष्टु	उष्टाम्	उशन्तु	उश्यात्	उश्याताम्	उश्युः

२ वश्+सि=वष् (L)+सि=वक् (G)+सि=वक्+षि=वक्षि. ३ आ+वश्+व (weak termination)=आ+उश्+व=औश् (rule of the Imperfect)+व=औश्व. ४ अ+वश्+स्=अ+वश् (स् is dropped by N)=अवष् (L)=अवट् or अवड् (O).

17 (1) The vowel of शास् Par. is changed to इ before the consonantal weak terminations.

(2) The termination of 3rd per. plu. loses its न्.

(3) The imperative 2nd per. sing. is शाधि.

(4) Imperf. 3rd person plu. term. is उस्.

शासु अनुशिष्टौ

Present.	शास् Par. to govern.		*Imperfect.*		
शास्मि	शिष्वः	शिष्म	अशासम्	अशिष्व	अशिष्म
शास्सि	शिष्ठः*	शिष्ठ	अशाः† / अशात्-द्	अशिष्टम्	अशिष्ट
शास्ति	शिष्टः	शासति	अशात्-द्	अशिष्टाम्	अशासुः

Imperative			*Potential.*		
शासानि	शासाव	शासाम	शिष्याम्	शिष्याव	शिष्याम
शाधि[3]	शिष्टम्	शिष्ट	शिष्याः	शिष्यातम्	शिष्यात
शास्तु	शिष्टाम्	शासतु	शिष्यात्	शिष्याताम्	शिष्युः

* शास्+थः=शिस्+थः=शिष्+थः=शिष्+ठः=शिष्ठः. † See rule (Q)

The vowel of शास् Atm. does not changed to इ.

आङःशासु इच्छायाम्

Present.	शास with आ Atm. to wish.		*Imperfect.*		
आशासे	आशास्वहे	आशास्महे	आशासि	आशास्वहि	आशास्महि
आशास्से	आशासाथे	आशाध्वे	आशास्थाः	आशासाथाम्	आशाध्वम्
आशास्ते	आशासाते	आशासते	आशास्त	आशासाताम्	आशासत

Imperative.

आशासै	आशास्वहै	आशास्महै
आशास्स्व	आशासाथाम्	आशाध्वम्
आशास्ताम्	आशासाताम्	आशासताम्

Potential.

आशासीय	आशासीवहि	आशासीमहि
आशासीथाः	आशासीयाथाम्	आशासीध्वम्
आशासीत	आशासीयाताम्	आशासीरन्

1. स् is dropped before a termination beginning with ध्व by rule (A).

18. (1) The 3rd per plu. term. of चकास् loses its न.
(2) उस् is the 3rd per. plu. term. of Imperfect.
(3) The Impera. second pers. sing. is चकाद्धि or चकाधि.

Present. **चकास्** Par. to shine *Imperfect.*

चकास्मि	चकास्वः	चकास्मः	अचकासम्	अचकास्व	अचकास्म
चकास्सि	चकास्थः	चकास्थ	* अचकाः / अचकात्-द्	अचकास्तम्	अचकास्त
चकास्ति	चकास्तः	चकासति	अचकात्-द्	अचकास्ताम्	अचकासुः

Imperative. *Potential.*

चकासानि	चकासाव	चकासाम	चकास्याम्	चकास्याव	चकास्याम
चकाद्धि-धि	चकास्तम्	चकास्त	चकास्याः	चकास्यातम्	चकास्यात
चकास्तु	चकास्ताम्	चकासतु	चकास्यात्	चकास्याताम्	चकास्युः

19 (1) The ending vowel of दरिद्रा is changed to इ before a C. W. T.

(2) The 3rd per. plu. term. of दरिद्रा loses its न्.

(3) उस् is the 3rd per. plu. term. of Imperfect.

Present. **दरिद्रा** P. to be poor. *Imperfect.*

दरिद्रामि	दरिद्रिवः	दरिद्रिमः	अदरिद्राम्	अदरिद्रिव	अदरिद्रिम
दरिद्रासि	दरिद्रिथः	दरिद्रिथ	अदरिद्राः	अदरिद्रितम्	अदरिद्रित
दरिद्राति	दरिद्रितः	दरिद्रति	अदरिद्रात्	अदरिद्रिताम्	अदरिद्रुः

Imperative. *Potential.*

दरिद्राणि	दरिद्राव	दरिद्राम	दरिद्रियाम्	दरिद्रियाव	दरिद्रियाम
दरिद्रिहि	दरिद्रितम्	दरिद्रित	दरिद्रियाः	दरिद्रियातम्	दरिद्रियात
दरिद्रातु	दरिद्रिताम्	दरिद्रतु	दरिद्रियात्	दरिद्रियाताम्	दरिद्रियुः

20. (1) The 3rd per. plu. term. of जागृ loses its न्.
(2) उस् is the 3rd per. plu. term. of the Imperfect.

Present. **जागृ** P. to be awake *Imperfect.*

जागर्मि	जागृवः	जागृमः	अजागरम्	अजागृव	अजागृम
जागर्षि	जागृथः	जागृथ	अजागः	अजागृतम्	अजागृत
जागर्ति	जागृतः	जाग्रति	अजागः	अजागृताम्	अजागरुः

Imperative.			*Potential.*		
जागराणि	जागराव	जागराम	जागृयाम्	जागृयाव	जागृयाम
जागृहि	जागृतम्	जागृत	जागृयाः	जागृयातम्	जागृयात
जागर्तु	जागृताम्	जाग्रतु	जागृयात्	जागृयाताम्	जागृयुः

(3) अ+जागृ+स्=अ+जागर् (Guna) [स् is dropped by N]=अ+जागर्=अजागः ।

21. (1) The present forms of the root विद् are also made up by adding to it the terminations of the perfect.

(2) The imperative forms of this root are optionally made up by adding the corresponding Imperative forms of कृ to विदाम्.

ज्ञानी *Present.* (विद्) विद् Par. to know. *Present.*

वेद्मि	विद्वः	विद्मः	वेद	विद्व	विद्म
वेत्सि	वित्थः	वित्थ	वेत्थ	विदथुः	विद
वेत्ति	वित्तः	विदन्ति	वेद	विदतुः	विदुः

Imperfect.			*Imperative.*		
अवेदम्	अविद्व	अविद्म	वेदानि	वेदाव	वेदाम
अवेः-त्-द्*	अवित्तम्	अवित्त	विद्धि	वित्तम्	वित्त
अवेत्-द्	अवित्ताम्	अविदुः	वेत्तु	वित्ताद्	विदन्तु

Potential.			(by adding forms of कृ to विदाम्)		
विद्याम्	विद्याव	विद्याम	विदांकरवाणि	विदांकरवाव	विदांकरवाम
विद्याः	विद्यातम्	विद्यात	विदांकुरु	विदांकुरुतम्	विदांकुरुत
विद्यात्	विद्याताम्	विद्युः	विदांकरोतु	विदांकुरुताम्	विदांकुर्वन्तु

1 The terminations of the perfect are—1 अ, व, म; 2 थ अथुस्, अ; 3 अ, अतुस्, उस्.

*अ+विद्+स्=अ+वेद् (S. T. R.)+स्=अ+वेद् (स् is dropped by N)=अवेद्=अवेः (P) or अवेत्-द्. अ+विद्+त्=अ+वेद् (S. T. R.)+त्=अ+वेद् (त् is dropped by N)=अवेत्-द्.

चक्षिङ् व्यक्तायां वाचि । अयं दर्शनेऽपि ।

22 (1) The root चक्ष् will be changed to चष् before any consonant except a nasal or a semivowel by rule M.

चक्ष् Atm. to speak.

Present.			*Imperfect.*		
चक्षे	चक्ष्वहे	चक्ष्महे	अचक्षि	अचक्ष्वहि	अचक्ष्महि
चक्षे*	चक्षाथे	चड्ढ्वे[2]	अचष्ठाः[3]	अचक्षाथाम्	अचड्ढ्वम्[2]
चष्टे[3]	चक्षाते	चक्षते	अचष्ट[3]	अचक्षाताम्	अचक्षत

Imperative.			*Potential.*		
चक्षै	चक्षावहै	चक्षामहै	चक्षीय	चक्षीवहि	चक्षीमहि
चक्ष्व*	चक्षाथाम्	चड्ढ्वम्	चक्षीथाः	चक्षीयाथाम्	चक्षीध्वम्
चष्टाम्	चक्षाताम्	चक्षताम्	चक्षीत	चक्षीयाताम्	चक्षीरन्

* चक्ष्+से=चष् (by 1)+से=चक् (G)+से=चक्+षे (S. R. 34)=चक्षे.

2 चक्ष्+ध्वे=चष् (1)+ध्वे=चड् (I)+ ध्वे=चड्+ढ्वे (E)=चड्ढ्वे.

3 चक्ष्+ते=चष् (1)+ते=चष्+टे (E)=चष्टे.

23 (द्विष) द्विष् P. & A. to hate. अप्रीतौ

Present.

Parasm.			*Atm.*		
द्वेष्मि	द्विष्वः	द्विष्मः	द्विषे	द्विष्वहे	द्विष्महे
द्वेक्षि* G	द्विष्ठः	द्विष्ठ	द्विक्षे*	द्विषाथे	द्विड्ढ्वे[3]
द्वेष्टि	द्विष्टः	द्विषन्ति	द्विष्टे	द्विषाते	द्विषते

Imperfect.

अद्वेषम्	अद्विष्व	अद्विष्म	अद्विषि	अद्विष्वहि	अद्विष्महि
अद्वेट्-ड्[3] } O	अद्विष्टम्	अद्विष्ट	अद्विष्ठाः	अद्विषाथाम्	अद्विड्ढ्वम्[2]
अद्वेट्-ड् } N	अद्विष्टाम्	अद्विषन्- अद्विषुः[4]	अद्विष्ट	अद्विषाताम्	अद्विषत

Imperative.

द्वेषाणि	द्वेषाव	द्वेषाम	द्वेषै	द्वेषावहै	द्वेषामहै
द्विड्ढि[3]	द्विष्टम्	द्विष्ट	द्विक्ष्व*	द्विषाथाम्	द्विड्ढ्वम्
द्वेष्टु	द्विष्टाम्	द्विषन्तु	द्विष्टाम्	द्विषाताम्	द्विषताम्

Potential.

द्विष्यासु	द्विष्याव	द्विष्याम	द्विषीय	द्विषीवहि	द्विषीमहि
द्विष्याः	द्विष्यातम्	द्विष्यात	द्विषीथाः	द्विषीयाथाम्	द्विषीध्वम्
द्विष्यात्	द्विष्याताम्	द्विष्युः	द्विषीत	द्विषीयाताम्	द्विषीरन्

* द्विष्+सि=द्वेष् (S. T. R.) +सि=द्वेक् (G)+सि= द्वेक्+षि (E)=द्वेक्षि.

2 द्विष्+थस्=द्विष्+ठस् (E)=द्विष्ठः

3 द्विष्+ध्वे=द्विड् (I) +ध्वे=द्विड्+ढ्वे (E)=द्विड्ढ्वे. द्विष्+धि=द्विड्+धि= द्विड्+ढि=द्विड्ढि.

4 द्विष् takes उस् optionally.

Translation of sentences.

Lesson VII.

1. Having bowed to the poets, who are in this world, I begin this book. [अस्मिन्+जगति S. R.19. कवयः तान् नमस्कृत्य एतं ग्रन्थम् । नमस्कृत्य is the indeclinable past participle of कृ with नमस्] या जगांत असलेल्या कवींना नमस्कार करून मी ग्रन्थाला सुरवात करितों.

2. Ask why the child cries. मूल कां रडतें तें विचार.

3. O Soul of the world, store of mercy, Brahma, all other gods and all the sages praise Thee. [जगदात्मन् त्वां S. R. 25 । स्तुवन्ति ऋषयः च] हे कृपानिधे जगताच्या आत्म्या, ब्रह्मा आदिकरून सर्व देव व सर्व ऋषीही तुझी स्तुति करितात.

4. I submit to thee, who art such (of the description above). Be pleased, protect me from the horrible hell. [नरकात्+घोरात्] अशा प्रकारचा जो तूं त्या तुला मी शरण येतों. तूं प्रसन्न हो, (व) माझें घोर नरकापासून रक्षण कर.

5. Children learn poetry in this school. या शाळेंत मुलें कविता शिकतात.

6. Birds sing sweetly on the trees and the cold wind blows; so this place is pleasant. Here let us sit on a stone

under the tree (at the root of the tree). [अधिशीङ्स्थासां कर्म see the foot note on page 39 of S. B. तस्मात् रम्यम् इदम् स्थानम्] पक्षी झाडांवर मंजुळ शब्द करीत आहेत, आणि वारा थंड वाहात आहे; म्हणून हें ठिकाण रम्य आहे; आपण याच वृक्षाच्या खालीं दगडावर वसूं या.

7. O citizens, where is our great king (His Majesty) gone ? What do you say ! (Do you say) that he is sitting on the plesure mouutain with the queen ? Well (let it be so); I (will) go there and tell all the account. [अध्यास्ते इति. See the note on अध्यासामहे] पौरजनहो, आमचे महाराज कोठें गेले आहेत ? काय म्हणतां ? राणीसह क्रीडाशैलावर वसले आहेत ? ठीक; मी तेथें जाईन व सर्व वर्तमान त्यांना निवेदन करीन.

8. One, who is poor and free from any desire, sleeps soundly at night. जो दरिद्री आहे व ज्याला कशाचीही इच्छा नाहीं, तो रात्रीं गाढ झोंपीं जातो.

9. Tell me the first cause of those, that breathe and live, and also of inanimate things. जे श्वासोच्छ्वास करितात व जिवंत राहातात, त्यांचें आणि निर्जीव वस्तूंचें मूळ कारण मला सांग.

10. Oh girl, take courage, take courage. Here comes thy son, whom thou thinkest dead. बाळे, सावध हो, सावध हो; ज्याला तूं मेला असें समजतेस, तो तुझा मुलगा हा इकडेच येत आहे.

11. Govind conceals his anger with a smile. गोविंद हंसण्यानें आपला राग छपवितो.

12. The Aswins (two) surpass even Madana (god of love) in beauty. अश्विनीकुमार (दोन) सौन्दर्यांत मदनाला सुद्धां मागें टाकतात.

13. The moon rises at night; the sun rises by day; (while) he rises (prospers) powerfully at all times and his enemies do not rise. [रात्रौ+उदयते; अय् with उद् Atm. ।

दिवा+उदयति –इ with उद् 1 Par. । उदेति–इ with उद् 2 Par. । न उदीयन्ते–इ with उद् 4 Atm.] रात्रीं चंद्र उगवतो, दिवसा सूर्य उगवतो, (आणि.) तो (तर) नेहमींच उग्र असा उदय पावलेला असतो (त्याची भरभराट नेहमीं मोठी असते) व त्याचे शत्रू तर उदयालाच येत नाहींत.

14. That handsome person lives for doing good to living beings; that holy man lives for welfare and fame. प्राण्यांवर उपकार करण्याकरितां तो सुंदर पुरुष जगतो; तो पुण्य पुरुष कल्याणाकरितां व कीर्तीकरितां जगतो.

15. He praises the sun with devotion and praises Siva, who takes away sin. तो भक्तीनें सूर्याची स्तुति करितो व पापनाश करणाऱ्या शिवाला स्तवितो.

16. Be thou the doer of my business; and having gone to Rama, tell him, " Oh Rama, let Sita, desirous of seeing you, see you without delay " [त्वा अविलम्बितम्। त्वा–acc. sing. of युष्मद्] तूं माझें काम करणारा हो; आणि रामाकडे जाऊन त्याला सांग कीं, ' हे रामा, तुला पाहूं इच्छिणाऱ्या सीतेला विलम्ब न करितां तुला पाहूं दे.'

17. They are really born men, whose mind contemplates the Lord of the universe, whose speech praises His merits, (and) whose pair of ears listens to His tale. They pass beyond the worldly existence. ज्यांचें मन विश्वनाथाचें ध्यान करतें, ज्यांची वाणी त्याच्या गुणांची स्तुति करिते, व ज्यांचे कान त्याची कथा ऐकतात, तेच मनुष्य खरोखर जन्माला आलेले होत. ते संसार तरून जातात.

18. Oh violater of what is right ! Thou didst not certainly know and didst not hear that one undoubtedly goes to meanness (acquires meanness) by forsaking one's brothers. [न अजानाः न अश्रृणोः इदम् । बन्धून् लघुत्वम् याति

see foot-note on page 141 F. B.] अरे धर्माचें उल्लंघन करणाऱ्या, " आपल्या बंधूंना सोडल्यानें मनुष्य निःसंशय नीच स्थितीला जातो " हें खरोखर तुला माहीत नव्हतें व तूं ऐकलें नाहींस.

19. Dashagriva (the ten necked Ravana), accustomed to costly beds, lies on the ground; he does not look at me who am afflicted with grief, nor does he speak to me. मौल्यवान् अशा शय्येवर निजणारा दशमुखी रावण जमिनीवर पडला आहे; दुःखानें विव्हल झालेल्या मजकडे तो पहात नाहीं अथवा माझ्याशीं बोलत नाहीं.

20. On whose account (केन) should a miserable man like myself take courage, and how should I live, whose brother, the lord of the three worlds, lies (dead) on the ground ? ज्याचा भाऊ तिन्ही लोकांचा प्रभु (रावण) जमिनीवर मृत पडला आहे व जो दुःखी आहे, अशा म्यां कशावर धीर धरावा व कसें जिवंत रहावें ?

21. I bewail myself (who am) helpless being forsaken by you, my brother, the measure of whose obligations I do not know. [रोदिमि अनाथम् । आत्मानम् न उपकाराणाम् अवगच्छामि] हे बन्धो, ज्याच्या उपकारांची गणती मला माहित नाहीं असा जो तूं, त्या तुझ्याकडून त्यागिला गेल्यामुळें अनाथ झालेला मी दुःख करितों.

22. The luck of one, who sits, sits; the luck of one, that stands, stands; the luck of one, that lies, lies; and the luck of one, that walks, walks. बसणाऱ्याचें दैव बसतें; उभा राहणाऱ्याचें दैव उभें राहतें; निजणाऱ्याचें दैव निजतें; व चालणाऱ्याचें दैव चालतें.

23. Death approaches a man, before his desires are fulfilled; who will then obtain happiness just like a fish in shallow water ? [अनवाप्तेषु कामेषु Loc. abs.] जेव्हां इच्छा तृप्त होण्यापूर्वी मनुष्याचा मृत्यु जवळ येतो, तेव्हां उथळ पाण्यांतील माशाप्रमाणें कोणाला सौख्य लाभेल ?

24. Old age and death follow a corporal being for destruction as soon as he is born. These moveable and immoveable things are accompanied by (this) pair (old age and death). [जातम् एव अन्तकः । च अन्वेति । द्वयेन एते] प्राणी जन्मल्याबरोबर त्याच्या नाशाकरितां म्हातारपण आणि मृत्यु त्याच्या पाठोपाठ येतात. ही दुकल सचेतन आणि अचेतन वस्तूंच्या बरोबर असते.

25. May men, proficient in conduct, censure or praise; may wealth come in or go as it likes; may death happen even today or in the next age. Wise men do not move even a step from the right path. नीतीमध्यें प्रवीण असलेले लोक निंदा करोत अगर स्तुति करोत, लक्ष्मी येवो अगर इच्छेप्रमाणें जावो, मरण आज येवो अगर दुसऱ्या युगांत येवो. (कांहीं झालें तरी) शहाणे लोक खऱ्या मार्गापासून एक पाऊलभर सुद्धां हलणार नाहींत.

1. वयं गोविन्दस्य वचनेषु न विश्वसिमः ।

2. ये निन्दामर्हन्ति तान् यूयं स्तुवीथ ।

3. गोमत्यास्तीरयोः पक्षिणः शेरते ।

4. वत्स मा रुदिहि । इयं तव माता हस्तयोर्मोदकान् गृहीत्वाभ्येति [गृहीत्वा अभ्येति] ।

5. इमे धेनू प्रतिसंवत्सरं वत्सौ सुवाते ।

6. किं नावैषि त्वं जनको रामस्य श्वशुर इति ।

7. त्वं तव भ्राता च पाठशालायां कं विषयमधीयाथे । [see note † on page 19 of the Second Book.]

8. उच्चानां पर्वतानां शिखरेषु जनाः कष्टेन निश्वसन्ति।

9. अत्रत्या जना दरिद्राः सन्तीति मे प्रतिभाति ।

10. यो नरो दरिद्राननाथांश्च [दरिद्रान् अनाथान् च S. 25, 39] पीडयति स किं प्राणिति ।

11. अलसश्चिरं स्वपिति ।

12. ये सत्यस्वरूपात्परमेश्वरादन्यमुपासते ते शाश्वतं सुखं नाप्नुवन्ति ।

13. अश्वः कीदृशः प्राण्यस्ति तदस्मान् ब्रूहि ।

Lesson VIII.

1. Having bathed every day, (one) should perform Sandhya (twilight prayer). प्रत्येक दिवशीं आंघोळ करून संध्या करावी.

2. Dasharatha's wife, Kausalya, gave birth to (her) son, Rama, at noon on the ninth day of Chaitra. चैत्राच्या नवमीला मध्यान्हीं दशरथाची स्त्री कौसल्या हिला राम हा मुलगा झाला.

3. The dog Sarameya approached the sacrificial session of Janamejaya, the son of Parikshit. सारमेय कुत्रा परिक्षिताचा मुलगा जो जनमेजय त्याच्या सत्राजवळ गेला.

4. And there the sacrificial priests of Janamejaya beat him. [जनमेजयस्य ऋत्विजः तम् अताडयन् । S. R. 10 & 39] आणि तेथें जनमेजयाच्या ऋत्विजांनीं त्याला मारिलें.

5. He cried and went to his mother crying. [सः अरोदीत् रुदन् च । S. R. 36 & 17 & 25 & 39. रुदन् nom. sing. of रुदत् Pr. P. of रुद्] तो ओरडला व रडत रडत आईकडे गेला.

6. The mother asked, "Chlid, why dost thou cry ?" [माता अपृच्छत् वत्स] आईनें विचारलें "बाळा, कां रडतोस ?"

7. He said, "I went to the sacrificial session of Janamejaya; there some (unknown persons) beat me." [सः अब्रवीत् जनमेजयस्य सत्रम् आयम् तत्र के अपि माम् प्राहरन्] तो म्हणाला, "मी जनमेजयाच्या सत्रांत गेलों, तेथें कांहींनीं मला मारिलें."

8. The mother asked, "What didst thou do ? Didst thou touch them ?" आईनें विचारलें, "तूं काय केलेंस ? तूं त्यांना शिवलास काय ?"

9. He said, "I did not transgress the limit." तो म्हणाला, "मीं मर्यादेचें अतिक्रमण केलें नाहीं."

10. Sarama went to the place of the sacrificial session

and spoke in a loud voice. [उच्चैः वाचा अब्रूत] सरमा यज्ञभूमीचे ठिकाणीं गेली व मोठ्यानें बोलली.

11. "This my son did not touch you; why did you then beat him who was guiltless ?" [अयम् मे पुत्रकः न युष्मान् अस्पृशत् तत् किम् एनम् अनपराधिनम् अताडयत] "हा माझा मुलगा तुम्हांस शिवला नाहीं. तर मग तो निरपराधी असतां तुम्हीं त्याला कां मारिलें ?"

12. No one answered her. Being angry at that, Sarama, the bitch of the gods, cursed Janamejaya and went home. तिला कोणींच उत्तर दिलें नाहीं. त्यामुळें रागावून देवांची कुत्री जी सरमा तिनें जनमेजयास शाप दिला व ती (आपल्या) घरीं गेली.

13. The Pandavas learned the art of war from Drona; Kusa and Lava learned it from Valmiki and Karna learned it from Parashurama. [द्रोणात् शस्त्रविद्याम् अध्यैयत पाण्डवाः । S.R. 19 & 30]. द्रोणापासून पांडव शस्त्रविद्या शिकले. वाल्मिकीपासून कुश व लव शस्त्रविद्या शिकले व परशुरामापासून कर्ण शस्त्रविद्या शिकला.

14. Having bowed to the preceptor one should say, "Venerable sir, teach me." [ब्रूयात् अधीष्व । भगवन् इति] गुरूला नमस्कार करून ह्मणावें, " भगवन्, मला शिकवा. "

15. One should not sit when the preceptor is not sitting. गुरूजी बसलेले नसतांना (आपण) बसूं नये.

16. When going to the couutry of the Videha, we stayed one night on the bank of the Ganges and slept there after telling many interesting stories in the first part of the night. [उपनयन्तः nom. plu. of उपनयत् Pr. P. from इ with उप] विदेहाला जात असतांना आम्ही गंगेच्या कांठावर एक रात्र राहिलों आणि रात्रीच्या पहिल्या भागांत पुष्कळ रम्य गोष्टी सांगून नंतर झोंपीं गेलों.

17. Oh ! who would not say to King Yudhishthira, "you are forbearing and grave." अहो, ' आपण क्षमावान् व गंभीर आहां ' असें युधिष्ठिर राजाला कोण म्हणणार नाहीं ?

18. The night passed away while he was pondering thus, "How shall I be powerful, how will (my) subjects confide in me, and how will (my) ministry serve me?" [प्रकृतयः माम् उपासीरन् इति एवम् चिन्तयतः तस्य रात्रिः अयात्] "माझें सामर्थ्य कसें वाढेल, माझ्या प्रजेचा मजवर कसा विश्वास बसेल व माझें मंत्रिमंडळ माझी कशी सेवा करील" याविषयीं तो विचार करीत असतां रात्र निघून गेली.

19. Then the two warriors of Raghu's family fainted, and also wept, and heaved a deep and hot sigh and cried out very loudly. [राघवौ अरुताम् । दीर्घम् उच्चैः व्याक्रोशताम्] नंतर रघुवंशांतील ते दोन योद्धे मूर्च्छित झाले आणि रडूं लागले, त्यांनीं दीर्घ असा उष्ण सुस्कारा सोडला व ते अतिशय मोठ्यानें ओरडले.

20. As two pieces of wood should come together on the ocean, and having come together, they should separate, just so is the union of beings. [समेत्य Ind. past. part. of इ with सम् and आ । समेयाताम् 3rd pers. dual of इ with सम् and आ potential । व्यपेयाताम् 3rd pers. dual of इ with वि and अप potential] ज्याप्रमाणें समुद्रांत लाकडाचे दोन तुकडे एके ठिकाणीं यावेत आणि नंतर ते निराळे व्हावेत, तद्वतच प्राण्यांचें एके ठिकाणीं येणें होय.

1. धार्तराष्ट्राः पाण्डवैः सहादीव्यंस्तेषां सर्वं धनमपाहरंश्च । पाण्डवा अनन्तरं वनमायन् । [सह अदीव्यन् तेषां । धनम् अपाहरन् च].

2. तत्र बहवो ब्राह्मणास्तानन्वायन् । [बहवः ब्राह्मणाः तान् अन्वायन्].

3. तांस्तदा युधिष्ठिरोऽब्रवीत् । यूयमस्मान्नान्वीयात । वयमधुना धनहीनाः स्मः । युष्मभ्यमन्नं च दातुं न शक्नुम इति । [तान् तदा युधिष्ठिरः अब्रवीत्].

4. ब्राह्मणास्तदाब्रुवन्वयमस्माकमन्नमार्जितुं शक्ताः स्म इति [ब्राह्मणा तदा अब्रुवन् वयम् अस्माकम् अन्नम् आर्जितुं].

5. तदा युधिष्ठिरस्तान्न प्रत्याख्यात् । [युधिष्ठिरः तान् न].

6. किंतु ब्राह्मणाः स्वीयायान्नाय परिश्रमं कुर्युरिति स नैच्छत् । [स्वीयाय अन्नाय परिश्रमम् कुर्युः इति सः न ऐच्छत्].

7. तदा अहं किं कुर्यामिति स पुरोहितमपृच्छत् ।

8. स तमकथयत्सूर्यं स्तुवीहीति [तम् अकथयत् । स्तुवीहि इति].

9. तदा युधिष्ठिरः सूर्यमस्तौत् । सूर्ये च तुष्टे सति स तस्मात्स्थालिमलभत यस्यास्ते सर्वदा यथेष्टमन्नमाप्नुवन् । [सूर्ये च तुष्टे सति Loc. abs. । यस्याः ते । यथेष्टम् अन्नम् आप्नुवन्].

10. सगरस्य भार्या बहून्पुत्रानसुवत । (भार्याः बहून्)

11. गतायां रात्रावहं नास्वपम् । [रात्रौ अहं].

12. गङ्गाया जलेषु कदास्नात यूयम् । [गङ्गायाः जलेषु कदा अस्नात]

13. यदा कृष्णो मथुरामैत्तदा व्रजाङ्गना उच्चैररुदन् । (कृष्णः मथुराम् । ऐत् 3rd per. sing. Imperf. of इ. तदा व्रजाङ्गनाः उच्चैः अरुदन्)

14. काश्यां न्यायमध्यैयि ।

15. यद्यहं हस्तिनापुरे स्यां तर्हि पाण्डवानां धनं कपटद्यूतेनापहर्तुं न युक्तमित्यहं धृतराष्ट्रं ब्रूयाम् ।

16. न कोऽपि खलानां वचनेषु विश्वस्यात् ।

Lesson IX.

1. The sun rules all creation. सूर्य सर्व सृष्ट पदार्थांवर सत्ता चालवितो.

2. A herdsman milks the cows for milk in the evening. गवळी सायंकाळीं गाईचें दूध काढतो.

3. The very powerful English rule over the whole of India now. सध्यां मोठे पराक्रमी इंग्रज सर्व हिन्दुस्थानावर सत्ता चालवीत आहेत.

4. The two bees lick the honey in that flower. ते दोन भुंगे त्या फुलांतील रस चाटतात.

5. I praise fire, Spiritual adviser, the god of the sacrifice and the priest. मी अग्नि, यज्ञाचा देव, पुरोहित, देव व उपदेशक यांची स्तुति करितों.

6. May these syllables of holy verses, recited by us, kill him, who hates us and whom we hate. (द्विष्मः तं । घ्नन्तु इमानि अस्माभिः) आम्हीं म्हटलेलीं हीं मंत्रांचीं अक्षरें जो आमचा द्वेष करितो व ज्याचा आम्ही द्वेष करितों, त्याला ठार करोत.

7, O Lord of the universe, Thou art the master of all this collection of things. (जगन्नाथ अखिलस्य एतस्य । the root ईश् governs the genitive of the object.) हे जगन्नाथ, तूं या सर्व वस्तुमात्रांचा धनी आहेस.

8. O friend of the poor, destroy whatever sin there may be of mine who am humble. [यत् यत् मे । भवेत् तत् तत् । तत् तत्=whatever] हे दीनबन्धो (देव), नम्र असलेल्या माझें जें जें पाप असेल, तें तें नाहींसें कर.

9. He besmears the arrows with poison to kill the enemy. शत्रूंना मारण्याकरितां तो बाणांना विष लावितो.

10. Oh ruthless man, tell where thou goest having forsaken me alone here. हें निर्दया, मला येथें एकटी सोडून तूं कोठें जातोस तें सांग.

11. I do only that duty every day which you tell me. [चड्ढे 2 pers. plu. pres. of चक्ष्] तुम्ही जें मला कर्तव्यकर्म सांगतां, तेंच मी दररोज करितों.

12. Dear girl, it is not proper for thee to cry on an auspicious occasion; wipe off thy tears; or let thy (two) friends wipe them. [प्रमृड्ढि अश्रूणि] बाळे, मङ्गलकारक प्रसंगीं रडणें तुला उचित नाहीं; आपले अश्रू पूस, अथवा तुझ्या दोन मैत्रिणींना ते पुसूं दे.

13. The commentator Patanjali explained the words of Katyayana in detail. टीका करणाऱ्या पतंजलीनें कात्यायनाच्या शब्दांचें सविस्तर विवरण केलें.

14. I am thy disciple, teach me, who have surrendered myself to thee. मी तुझा शिष्य आहें; तुला शरण आलेला जो मी, त्या मला शिकव.

15. He governs the enemies, he wishes for religion, and hopes to acquire excellent reputation; he praises the

conduct of the good, and he kills those who have taken to a wrong path. तो शत्रूंवर सत्ता चालवितो; तो धर्माकरितां इच्छा करितो, आणि चांगली कीर्ति संपादण्याची इच्छा करितो. तो चांगल्या लोकांच्या वर्तणुकीची स्तुति करितो; आणि ज्यांनीं वाईट मार्ग स्वीकारिला आहे, त्यांना तो ठार मारतो.

16. Indra himself praises his reputation in the assembly of gods, and kings praise (it) on the earth, being astonished. स्वतः इंद्र देवांच्या सभेमध्यें त्याच्या कीर्तीची स्तुति करितो; आणि राजे लोक आश्चर्यचकित होऊन पृथ्वीवर (तिची) स्तुति करितात.

17. An ascetic keeps awake, when it is night with all beings. It is night to a vigilant (knowing Brahma or real thing) ascetic, when all beings keep awake. सर्व प्राण्यांची जेव्हां रात्र होते, तेव्हां यति जागा असतो. सर्व प्राणी ज्या वेळीं जागे असतात, त्या वेळीं (ब्रह्म अगर सत्य वस्तु) पाहणाऱ्या यतीची रात्र होते.

18. He, who considers this (soul) to be a killer, and he, who considers this to be killed, both do not know (the real thing). This does not kill nor is killed. जो ह्या-(आत्मा) ला मारणारा असें समजतो व जो हा (आत्मा) मारला जाणारा असें समजतो, त्या दोघांनाही समजत नाहीं. हा (आत्मा) मारीत नाहीं अगर मारला जात नाहीं.

19. He, who commits sin through ignorance, who does not know his own destruction and who hates the well-behaved, becomes censurable among the people. [यः अज्ञानात् आत्मनः । साधुवृत्तान् च । लोकस्य इति] अज्ञानामुळें जो पातक करतो, जो आपला स्वतःचा नाश समजत नाहीं, आणि जो सद्वर्तनी लोकांचा द्वेष करितो, तो लोकांमध्यें निंदेला पात्र होतो.

20. He, who having got a good birth, and having got a healthy body, does not know his own good, is a self-destroyer. [न वेत्ति आत्महितं यः तु स भवेत् आत्मघातकः] उत्तम

जन्म मिळून व निरोगी शरीर मिळून (हि) जो आपलें कल्याण जाणत नाहीं, तो स्वतःचा घात करणारा होय.

1. कतिकृत्वस्त्वं दिवसे धेनूर्धोक्षि । or धेनूः पयो धोक्षि । [कतिकृत्वः त्वम् । धेनूः धोक्षि ।]

2. कुसुमाद्भ्रमरं मा चोदय । स मधु लेढु ।

3. ये रभसात्प्राणिनो घ्नन्ति ते सुखं कदापि नानुभवन्ति ।

4. यदा यदा नृपा नगराणि प्रविशन्ति तदा तदा पौरा रथ्याः संमार्जन्ति ।

5. रात्रेश्चरमे यामे ऋषेः शिष्या जाग्रति वेदांश्च पठन्ति । [यामे ऋषेः]

6. राजगृहं पाटलिपुत्रं वा मगधानां राजधान्यासीदिति वयं न विद्मः । [राजधानी आसीत् इति ।]

7. साधून् मा द्विड्ढि ।

8. राज्ञी च तस्या वंश्याश्चास्मांश्चिरं शासतु । [वंश्याः च अस्मान् चिरम् ।

9. भगवानिदं सूत्रं व्याचष्टाम् ।

Lesson X.

1. The sage milked the cow in the morning and in the evening for the sacrifice to fire. [अग्निहोत्राय अधोक् ऋषिः] ऋषी सांजसकाळ अग्निहोत्राकरितां गाईचें दूध काढितो.

2. Rama and Laxman, while living in the Dandaka forest, killed thousands of demons. राम व लक्ष्मण दण्डकारण्यांत रहात असतां त्यांनीं हजारों राक्षसांना ठार मारिलें.

3. Chanakya, a penniless Brahmana, hated the Nandas, and killed them by the power of his intellect. [नन्दान् अद्वेट् बुद्धिप्रभावात् च ताम् अहन्] चाणक्य हा गरीव ब्राह्मण नन्दांचा द्वेष करी, आणि त्यानें आपल्या बुद्धिसामर्थ्यानें त्यांना ठार मारिलें.

4. And a king, named Chadragupta, a disciple of Chanakya, ruled their kingdom. आणि चाणक्याचा शिष्य चन्द्रगुप्त नांवाचा राजा, ह्यानें त्यांच्या राज्यावर राज्य केलें.

5. Nala, bearing the message of gods entered the inner apartment of Damayanti. The guards did not know him entering (did not see that he was entering) through the boon of gods. देवांचा निरोप नेणाऱ्या नळानें दमयन्तीच्या अन्तःपुरांत प्रवेश केला. देवांच्या वरामुळे तो प्रवेश करित असतांना पहारेकऱ्यांना समजलें नाहीं.

6. Some lads went to the bank of a lake and pelted the frogs with lumps of earth [उपगताः—Approached or gone to] कांहीं मुलगे तळ्याच्या कांठीं गेले आणि त्यांनीं बेडकांना मातीच्या ढेकळांनीं मारलें.

7. That king told the daughter of the gandharva all his account beginning from the conquest of all regions. [दिग्विजयात् आरभ्य आत्मनः । गन्धर्वकन्यायै+आचष्ट=गन्धर्वकन्यायाय्+आचष्ट= गन्धर्वकन्याया आचष्ट or गन्धर्वकन्यायायाचष्ट] त्या राजानें गन्धर्वकन्येला आपल्या दिग्विजयापासूनचा सर्व वृत्तांत निवेदन केला.

8. So manage (lit. Let it be so done) that the Pandavas may not kill us in the battle. [न अस्मान् हन्युः तथा] आम्हांला पांडव लढाईत मारणार नाहींत असें करा.

9. A certain dog went to the sacrificial shed and licked the oblations. There the sacrificial priests beat him and having abandoned all the materials collected for the sacrifice, swept the shed clean. [तत्र ऋत्विजः तम् आघ्नन् । आघ्नन् 3rd pers. plu. of the Imperfect of हन् with आ Parasm. । हन् with आ, however, is generally Atmanepadi]. एक कुत्रा यज्ञमंडपांत गेला आणि त्यानें बळी चाटले. तेथें ऋत्विजांनीं त्याला मारलें, व यज्ञाकरितां जमविलेली सर्व सामग्री टाकून देऊन त्यांनीं तो मण्डप झाडून काढला.

10. May kings, rule the earth according to religion or duty. राजे धर्मानें पृथ्वीचें राज्य करोत.

1. नन्दानां पश्चान्मौर्याः पृथ्वीमशासुः [पश्चात् governs the genitive or ablative].

2. कलिङ्गानां योधा अस्मानेवमचक्षत । येऽङ्गा अस्मांश्चिरमद्विषुस्तेऽस्माकं विषयमभ्यद्रवन् । वयं तैः सहायुध्यामहि तेषां चमूपतींश्चाहन्म । तेषां राजेदं नावेत् । अतः स्वयं स रणभूमिमागच्छत् । किंतु आत्मनो जनान् हतान् दृष्ट्वा स्वराज्यं न्यवर्ततेति । [योधाः अस्मान् एवम् अचक्षत । ये अङ्गा अस्मान् चिरं अद्विषुः ते अस्माकं विषयं अभ्यद्रवन् । चमूपतीन् च अहन्म । इदं न अवेत्]

3. यूयं ह्यो धेनूरदुग्ध किम् ।

4. हरिर्वेदान्पठन् अखिलां रात्रिमजागः ।

5. जनो मुखं प्रतिप्रातः प्रमृज्यात् ।

Lesson XI.

Third Conjugation.

1. The roots of this conjugation undergo reduplication (doubling of a letter) before the terminations are applied. There is no conjugational sign of this conjugation; thus ऋ after the reduplication becomes ऋऋ; दा becomes दादा, धा becomes धाधा; निज् becomes निनिज् and विज् becomes विविज्.

2. The rules of reduplication are given below.

(a) The first vowel together with the initial consonant is reduplicated; thus धा has धाधा and the first धा is called the reduplicative syllable.

(b) The second letter is changed to the first letter, and the fourth letter to the third in the reduplicative syllable. So धाधा becomes दाधा.

(c) The guttural of a root is changed to the corresponding palatal, and ह् to ज्. Thus खन् becomes

खखन् by 2 a, कखन् by 2 b, and चखन् by 2 c. खिद् becomes चिखिद्. हा to abandon becomes हाहा by 2 a, हहा by 2 f and जहा by this rule.

(d) If a conjunct consonant begins a root, the first member of it only with the vowel is reduplicated. Thus ह्री has its first member ह्. So ह् with the vowel ई is the reduplicative syllable. So ह्री becomes हीह्री, by 2 c जीह्री and by 2 f जिन्ह्री.

(e) But if the first member of the conjunct consonant be a sibilant (श्, ष्, स्,) and second a hard letter, the hard letter is reduplicated. Thus स्पर्ध् becomes पस्पर्ध्.

(f) A radical long vowel becomes short and a radical ऋ becomes अ. Thus भी becomes भीभी by 2 a, and बीभी by 2 b and बिभी by this rule.

3. The base of मा is मिमा, of हा to go is जिहा, of भृ is भिभृ (by this rule) and बिभृ (by 2 b); of पृ or पॄ is पिपृ or पिपॄ, of ऋ is इयृ (इऋ by this rule and इयृ by 4); of निज् is नेनिज्, विज् is वेविज्; of विष् is वेविष्.

4. The reduplicative इ is changed to इय्.

5. The termination of third person plural Parasm. and that of Atm. loses its nasal. Thus अन्ति becomes अति.

6. The termination of 3rd pers. plural Imperfect Parasm. is उस्, and the final vowel of all roots is dropped before this उस् and the final इ, उ, and ऋ, short or long take their guna substitute. Thus हा becomes अजहुः, भी becomes अबिभयुः; हु becomes अजुहवुः and पृ becomes अपिपरुः.

7. The base मिमा of the root मा is changed to मिमी, and मिम् and the base जिहा of the root हा (to go) to जिही and जिह् before C. W. T, and V. W. T. respectively.

8. हा to abandon undergoes the same changes as हा to go, but ई is optionally shortened. Its base is जहा, but it becomes जही or जहि before C. W. T; and जह् before V. W. T; it also becomes जह् before a potential termination beginning with य्. The base of its 2nd person singular Imperative is जहा or जही or जहि.

9. The base of भी is बिभी or बिभि before C. W. T.

10. The base of दा before W. T. is दद् and that of धा is धत् before स् ध्व्, त् and थ्; दध् before all other W. T. The 2nd person sing. forms of Imperative of दा and धा Parasm. are देहि and धेहि respectively.

11. In this conjugation the penultimate short vowel does not take its guna substitute before V. S. T.

1 मा becomes मामा by 2 a, मिमा by 3, so मिमा is the base.

माङ्. माने शब्दे च।

Present मा Atm. to measure. *Imperfect.*

मिमे	मिमीवहे	मिमीमहे	अमिमि	अमिमीवहि	अमिमीमहि
मिमीषे	मिमाथे	मिमीध्वे	अमिमीथाः	अमिमाथाम्	अमिमीध्वम्
मिमीते	मिमाते	मिमते	अमिमीत	अमिमाताम्	अमिमत

Imperative *Potential*

मिमै	मिमावहै	मिमामहै	मिमीय	मिमीवहि	मिमीमहि
मिमीष्व	मिमाथाम्	मिमीध्वम्	मिमीथाः	मिमीयाथाम्	मिमीध्वम्
मिमीताम्	मिमाताम्	मिमताम्	मिमीत	मिमीयाताम	मिमीरन्.

2. हा Atm. to go–हाहा by 2 a, जाहा by 2 c and जिहा by 3.

Present. हा Atm. to go. *Imperfect.* ओहाङ्. गतौ।

जिहे	जिहीवहे	जिहीमहे	अजिहि	अजिहीवहि	अजिहीमहि
जिहीषे	जिहाथे	जिहीध्वे	अजिहीथाः	अजिहाथाम्	अजिहीध्वम्
जिहीते	जिहाते	जिहते	अजिहीत	अजिहाताम्	अजिहत

Imperative.			*Potential.*		
जिहै	जिहावहै	जिहामहै	जिहीय	जिहीवहि	जिहीमहि
जिहीष्व	जिहाथाम्	जिहीध्वम्	जिहीथाः	जिहीयाथाम्	जिहीध्वम्
जिहीताम्	जिहाताम्	जिहताम्	जिहीत	जिहीयाताम्	जिहीरन्

3 हा P. to abandon–हाहा by 2 a, जाहा by 2 b and जहा by 2 f.

ओ हाक् त्यागे

हा Par. to abandon.

Present.			*Imperfect.*		
जहामि	जहिवः / जहीवः	जहिमः / जहीमः	अजहाम्	अजहिव / अजहीव	अजहिम / अजहीम
जहासि	जहिथः / जहीथः	जहिथ / जहीथ	अजहाः	अजहितम् / अजहीतम्	अजहित / अजहीत
जहाति	जहितः / जहीतः	जहति[5]	अजहात्	अजहिताम् / अजहीताम्	अजहुः[6]

Imperative.			*Potential.*		
जहानि	जहाव	जहाम	जह्याम्	जह्याव	जह्याम
जहाहि / जहिहि / जहीहि	जहितम् / जहीतम्	जहित / जहीत	जह्याः	जह्यातम्	जह्यात
जहातु	जहिताम् / जहीताम्	जहतु	जह्यात्	जह्याताम्	जह्युः

4. भृ Par. and Atm. to support.–भिभृ by 3 and बिभृ by 2 b.

डुभृञ् धारणपोषणयोः। भृ Par. and Atm. to support.

Parasm.	*Present.*		*Atm.*		
बिभर्मि	बिभृवः	बिभृमः	बिभ्रे	बिभृवहे	बिभृमहे
बिभर्षि	बिभृथः	बिभृथ	बिभृषे	बिभ्राथे	बिभृध्वे
बिभर्ति	बिभृतः	बिभ्रति[5]	बिभृते	बिभ्राते	बिभ्रते

Imperfect.

अबिभरम्	अबिभृव	अबिभृम	अबिभ्रि	अबिभृवहि	अबिभृमहि
अबिभः*	अबिभृतम्	अबिभृत	अबिभृथाः	अबिभ्राथाम्	अबिभृध्वम्
अबिभः	अबिभृताम्	अबिभरुः	अबिभृत	अबिभ्राताम्	अबिभ्रत

Imperative.

विभराणि	विभराव	विभराम	विभरै	विभरावहै	विभरामहै
विभृहि	विभृतम्	विभृत	विभृष्व	विभ्राथाम्	विभृध्वम्
विभर्तु	विभृताम्	विभ्रतु	विभृताम्	विभ्राताम्	विभ्रताम्

Potential.

विभृयाम्	विभृयाव	विभृयाम	विभ्रीय	विभ्रीवहि	विभ्रीमहि
विभृयाः	विभृयातम्	विभृयात	विभ्रीथाः	विभ्रीयाथाम्	विभ्रीध्वम्
विभृयात्	विभृयाताम्	विभृयुः	विभ्रीत	विभ्रीयाताम्	विभ्रीरन्

* अविभः–अ+विभृ+स्=अ+विभर् (Guna by S. T. R.)+स् (स् is dropped by the general rule N in the lesson of second conjugation=अविभः

5. पृ Parasm. to fill. पिपृ. by 3.

Present. **पृ**. *Parasm. to fill. Imperfect.* पृ पालन पूरणयोः।

पिपर्मि	पिपृवः	पिपृमः	अपिपरम्	अपिपृव	अपिपृम
पिपर्षि	पिपृथः	पिपृथ	अपिपः	अपिपृतम्	अपिपृत
पिपर्ति	पिपृतः	पिप्रति	अपिपः	अपिपृताम्	अपिपरुः

Imperative.   *Potential.*

पिपराणि	पिपराव	पिपराम	पिपृयाम्	पिपृयाव	पिपृयाम
पिपृहि	पिपृतम्	पिपृत	पिपृयाः	पिपृयातम्	पिपृयात
पिपर्तु	पिपृताम्	पिप्रतु	पिपृयात्	पिपृयाताम्	पिपृयुः

6. ॄ Parasm. to fill. पिपॄ by 3. It will become पिपुर् before vowels and पिपूर् before consonants when there is no guna change (see rule 8, page 2 of the text). Thus पिपूर्वः, पिपुरति and other forms.

Present. **पॄ** Parasm. to fill. *Imperfect.*

पिपर्मि	पिपूर्वः	पिपूर्मः	अपिपरम्	अपिपूर्व	अपिपूर्म
पिपर्षि	पिपूर्थः	पिपूर्थ	अपिपः	अपिपूर्तम्	अपिपूर्त
पिपर्ति	पिपूर्तः	पिपुरति	अपिपः	अपिपूर्ताम्	अपिपरुः

Imperative. *Potential.*

विपराणि	विपराव	विपराम	विपूर्याम्	विपूर्याव	विपूर्याम
विपूर्हि	विपूर्तम्	विपूर्त	विपूर्याः	विपूर्यातम्	विपूर्यात
विपर्तु	विपूर्ताम्	विपुरतु	विपूर्यात्	विपूर्याताम्	विपूर्युः

7. ऋ Parasm. to go.-ऋऋ by 2 a, इऋ by 3, इयृऋ by 4=इयृ. आ+इयृ+उस्=आ+इयर् by 6+उस्=आ+इयरुः-(by the rule of the Imperfect)=ऐयरुः.

ऋ गतौ। *Present.* ऋ P. to go. *Imperfect.*

इयर्मि	इयृवः	इयृमः	ऐयरम्	ऐयृव	ऐयृम
इयर्षि	इयृथः	इयृथ	ऐयः	ऐयृतम्	ऐयृत
इयर्ति	इयृतः	इयृति	ऐयः	ऐयृताम्	ऐयरुः

Imperative. *Potential.*

इयराणि	इयराव	इयराम	इयृयाम्	इयृयाव	इयृयाम
इयृहि	इयृतम्	इयृत	इयृयाः	इयृयातम्	इयृयात
इयर्तु	इयृताम्	इयृतु	इयृयात्	इयृयाताम्	इयृयुः

8. निज् Parasm. and Atm. to purify; नेनिज् by 3. नेनिज्+सि=नेनेज् (Guna)+सि=नेनेक् (S. R. 22)+षि (S. R. 34)=नेनेक्षि.

णिजिर् शौचपोषणयोः निज् Par. &. Atm. to purify.

Parasm. *Present.* *Atm.*

नेनेज्मि	नेनिज्वः	नेनिज्मः	नेनिजे	नेनिज्वहे	नेनिज्महे
नेनेक्षि	नेनिक्थः	नेनिक्थ	नेनिक्षे	नेनिजाथे	नेनिग्ध्वे
नेनेक्ति	नेनिक्तः	नेनिजति	नेनिक्ते	नेनिजाते	नेनिजते

Imperfect.

अनेनिजम्	अनेनिज्व	अनेनिज्म	अनेनिजि	अनेनिज्वहि	अनेनिज्महि
अनेनेक्-ग्	अनेनिक्तम्	अनेनिक्त	अनेनिक्थाः	अनेनिजाथाम्	अनेनिग्ध्वम्
अनेनेक्-ग्	अनेनिक्ताम्	अनेनिजुः	अनेनिक्त	अनेनिजाताम्	अनेनिजत

Imperative.

नेनिजानि	नेनिजाव	नेनिजाम	नेनिजै	नेनिजावहै	नेनिजामहै

नेनिग्धि	नेनिक्तम्	नेनिक्त	नेनिक्ष्व	नेनिजाथाम्	नेनिग्ध्वम्
नेनेक्तु	नेनिक्ताम्	नेनिजतु	नेनिक्ताम्	नेनिजाताम्	नेनिजताम्

Potential.

नेनिज्याम्	नेनिज्याव	नेनिज्याम	नेनिजीय	नेनिजीवहि	नेनिजीमहि
नेनिज्याः	नेनिज्यातम्	नेनिज्यात	नेनिजीथाः	नेनिजीयाथाम्	नेनिजीध्वम्
नेनिज्यात्	नेनिज्याताम्	नेनिज्युः	नेनिजीत	नेनिजीयाताम्	नेनिजीरन्

9. विज् Parasm. & Atm. to separate—वेविज् by 3.

विज् *Par. & Atm. to separate.* विजिर् पृथग्भावे।

Present.

Parasm.			*Atm.*		
वेवेज्मि	वेविज्वः	वेविज्मः	वेविजे	वेविज्वहे	वेविज्महे
वेवेक्षि	वेविक्थः	वेविक्थ	वेविक्षे	वेविजाथे	वेविग्ध्वे
वेवेक्ति	वेविक्तः	वेविजति	वेविक्ते	वेविजाते	वेविजते

Imperfect.

अवेविजम्	अवेविज्व	अवेविज्म	अवेविजि	अवेविज्वहि	अवेविज्महि
अवेवेक्-ग्	अवेविक्तम्	अवेविक्त	अवेविक्थाः	अवेविजाथाम्	अवेविग्ध्वम्
अवेवेक्-ग्	अवेविक्ताम्	अवेविजुः	अवेविक्त	अवेविजाताम्	अवेविजत

Imperative.

वेविजानि	वेविजाव	वेविजाम	वेविजै	वेविजावहै	वेविजामहै
वेविग्धि	वेविक्तम्	वेविक्त	वेविक्ष्व	वेविजाथाम्	वेविग्ध्वम्
वेवेक्तु	वेविक्ताम्	वेविजतु	वेविक्ताम्	वेविजाताम्	वेविजताम्

Potential.

वेविज्याम्	वेविज्याव	वेविज्याम	वेविजीय	वेविजीवहि	वेविजीमहि
वेविज्याः	वेविज्यातम्	वेविज्यात	वेविजीथाः	वेविजीयाथाम्	वेविजीध्वम्
वेविज्यात्	वेविज्याताम्	वेविज्युः	देविजीत	वेविजीयाताम्	वेविजीरन्

विष्लृ व्याप्तौ।

10. विष् Par. and Atm. to surround. वेविष् by 3. वेविष्+सि=वेवेष् (S, I. R.)+सि=वेवेक् (G of the general rules of 2nd conj.)+सि=वेवेक्+षि (S. R. 34).=वेवेक्षि । वेविष्+ध्वम्=वेविड् (I of the g. r.)+ध्वम्=वेविड्+ढ्वम् (E)=वेविड्ढ्वम् । अ+वेविष्+स् or त्=अ+वेवेष् (स् or त् is dropped by N of g. r.)=अवेवेट् or अवेवेड् (by U of g. r.)

विष् Par. & Atm to. surround.

Parasm. *Present.* *Atm.*

वेवेष्मि	वेविष्वः	वेविष्मः	वेविषे	वेविष्वहे	वेविष्महे
वेवेक्षि	वेविष्ठः	वेविष्ठ	वेविक्षे	वेविषाथे	वेविड्ढ्वे
वेवेष्टि	वेविष्टः	वेविषति	वेविष्टे	वेविषाते	वेविषते

Imperfect.

अवेविषम्	अवेविष्व	अवेविष्म	अवेविषि	अवेविष्वहि	अवेविष्महि
अवेवेट्-ड्	अवेविष्टम्	अवेविष्ट	अवेविष्ठाः	अवेविषाथाम्	अवेविड्ढ्वम्
अवेवेट्-ड्	अवेविष्टाम्	अवेविषुः	अवेविष्ट	अवेविषाताम्	अवेविषत

Imperative

वेविषाणि	वेविषाव	वेविषाम	वेविषै	वेविषावहै	वेविषामहै
वेविड्ढि	वेविष्टम्	वेविष्ट	वेविक्ष्व	वेविषाथाम्	वेविड्ढ्वम्
वेवेष्टु	वेविष्टाम्	वेविषतु	वेविष्टाम्	वेविषाताम्	वेविषताम्

Potential.

वेविष्याम्	वेविष्याव	वेविष्याम	वेविषीय	वेविषीवहि	वेविषीमहि
वेविष्याः	वेविष्यातम्	वेविष्यात	वेविषीथाः	वेविषीयाथाम्	वेविषीध्वम्
वेविष्यात्	वेविष्याताम्	वेविष्युः	वेविषीत	वेविषीयाताम्	वेविषीरन्

11. भी Parasm. to fear. बीभी by 2 a and बिभी by 2 f । बिभी+आनि=बिभे+आनि=बिभयानि.

ञिभी भये।

भी Par. to fear.

Present

बिभेमि	बिभिवः–बिभीवः	बिभिमः–बिभीमः
बिभेषि	बिभिथः–बिभीथः	बिभिथ–बिभीथ
बिभेति	बिभितः–बिभीतः	बिभ्यति

Imperfect.

अविभयम्	अविभिव–अविभीव	अविभिम–अविभीम
अविभेः	अविभितम्–अविभीतम्	अविभित–अविभीत
अविभेत्	अविभिताम्–अविभीताम्	अविभयुः

Imperative.

बिभयानि	बिभयाव	बिभयाम
बिभिहि–बिभीहि	बिभितम्–बिभीतम्	बिभित–बिभीत
बिभेतु	बिभिताम्–बिभीताम्	बिभ्यतु

Potential.

बिभियाम्–बिभीयाम्	बिभियाव–बिभीयाव	बिभियाम–बिभीयाम
बिभियाः–बिभीयाः	बिभियातम्–बिभीयातम्	बिभियात–बिभीयात
बिभियात्–बिभीयात्	बिभियाताम्–बिभीयाताम्	बिभियुः–बिभीयुः

12. दा Parasm. and Atm. to give. दादा by 2 a, ददा by 2 f.

दा P. &. A. to give. डुदाञ् दाने।

Parasm. *Present.* *Atm.*

ददामि	दद्वः	दद्मः	ददे	दद्वहे	दद्महे
ददासि	दत्थः	दत्थ	दत्से	ददाथे	दद्ध्वे
ददाति	दत्तः	ददति	दत्ते	ददाते	ददते

Imperfect.

अददाम्	अदद्व	अदद्म	अददि	अदद्वहि	अदद्महि
अददाः	अदत्तम्	अदत्त	अदत्थाः	अददाथाम्	अदद्ध्वम्
अददात्	अदत्ताम्	अददुः	अदत्त	अददाताम्	अददत

Imperative.

ददानि	ददाव	ददाम	ददै	ददावहै	ददामहै
देहि	दत्तम्	दत्त	दत्स्व	ददाथाम्	दद्ध्वम्
ददातु	दत्ताम्	ददतु	दत्ताम्	ददाताम्	ददताम्

Potential.

दद्याम्	दद्याव	दद्याम	ददीय	ददीवहि	ददीमहि
दद्याः	दद्यातम्	दद्यात	ददीथाः	ददीयाथाम्	ददीध्वम्
दद्यात्	दद्याताम्	दद्युः	ददीत	ददीयाताम्	ददीरन्

13. धा Parasm. & Atm. to put. धाधा by 2 a, दाधा by 2 b, and दधा by 2 f. डुधाञ् धारणपोषणयोः।

धा Par. & Atm. to put.

Parasm.		*Present.*		*Atm.*	
दधामि	दध्वः	दध्मः	दधे	दध्वहे	दध्महे
दधासि	धत्थः	धत्थ	धत्से	दधाथे	धद्ध्वे
दधाति	धत्तः	दधति	धत्ते	दधाते	दधते
		Imperfect.			
अदधाम्	अदध्व	अदध्म	अदधि	अदध्वहि	अदध्महि
अदधाः	अधत्तम्	अधत्त	अधत्थाः	अदधाथाम्	अधद्ध्वम्
अदधात्	अधत्ताम्	अदधुः	अधत्त	अदधाताम्	अदधत
		Imperative.			
दधानि	दधाव	दधाम	दधै	दधावहै	दधामहै
धेहि	धत्तम्	धत्त	धत्स्व	दधाथाम्	धद्ध्वम्
दधातु	धत्ताम्	दधतु	धत्ताम्	दधाताम्	दधताम्
		Potential.			
दध्याम्	दध्याव	दध्याम	दधीय	दधीवहि	दधीमहि
दध्याः	दध्यातम्	दध्यात	दधीथाः	दधीयाथाम्	दधीध्वम्
दध्यात्	दध्याताम्	दध्युः	दधीत	दधीयाताम्	दधीरन्

14. हु Parasm. to sacrifice. हुहु by 2 a, जुहु by 2 c। The termination of the 2nd per. plu. Imperative is धि, though this root does not end in a consonant. The उ of this root is not changed to उव्, as by general rule (B) in the lesson of 2nd conjugation, but to व् before V. W. T. as जुह्वति.

हु दानादनयोः। *Present.* हु *Par. to sacrifice.* *Imperfect.*

जुहोमि	जुहुवः	जुहुमः	अजुहवम्	अजुहुव	अजुहुम
जुहोषि	जुहुथः	जुहुथ	अजुहोः	अजुहुतम्	अजुहुत
जुहोति	जुहुतः	जुह्वति	अजुहोत्	अजुहुताम्	अजुहवुः

Imperative.			*Potential.*		
जुहवानि	जुहवाव	जुहवाम	जुहुयाम्	जुहुयाव	जुहुयाम
जुहुधि	जुहुतम्	जुहुत	जुहुयाः	जुहुयातम्	जुहुयात
जुहोतु	जुहुताम्	जुह्वतु	जुहुयात्	जुहुयाताम्	जुहुयुः

15. ह्री–हीह्री by 2 a, जीह्री by 2 c, जिह्री by 2 f. जिह्रियतु–जिह्री+अतु=जिह्रियतु. ह्री लज्जायाम्।

ह्री *Parasm. to blush.*

Present.			*Imperfect.*		
जिह्रेमि	जिह्रीवः	जिह्रीमः	अजिह्रयम्	अजिह्रीव	अजिह्रीम
जिह्रेषि	जिह्रीथः	जिह्रीथ	अजिह्रेः	अजिह्रीतम्	अजिह्रीत
जिह्रेति	जिह्रीतः	जिह्रियति	अजिह्रेत्	अजिह्रीताम्	अजिह्रयुः

Imperative.			*Potential.*		
जिह्रयाणि	जिह्रयाव	जिह्रयाम	जिह्रीयाम्	जिह्रीयाव	जिह्रीयाम
जिह्रीहि	जिह्रीतम्	जिह्रीत	जिह्रीयाः	जिह्रीयातम्	जिह्रीयात
जिह्रेतु	जिह्रीताम्	जिह्रियतु	जिह्रीयात्	जिह्रीयाताम्	जिह्रीयुः

Translation of sentences.

1. He measures corn by the kudava measure. तो कुडवानें धान्य मोजतो.

2. The Adhvaryu (sacrificial priest) throws the sacred sticks into the fire. अध्वर्यु अग्नीमध्यें समिधा फेंकतो.

3. Give me such a boon as my father may not give up (his) duty. माझा बाप धर्माचा त्याग करणार नाहीं अशा प्रकारचा मला वर दे.

4. In the forest Rama killed those demons, whom all the people were afraid of. सर्व लोक ज्यांना भीत होते, त्या राक्षसांना रामानें अरण्यांत मारिलें.

5. Sakuntala said, "I blush to go before my father with my husband." (जिह्रेमि इति अवदत् शकुन्तला) पतीसह पित्यासमोर जाण्याची मला लाज वाटते असें शकुन्तला म्हणाली.

6 Krishna bore the disc, Arjuna bore the Gandiva, Duryodhana and Bhimasena bore maces and all other warriors bore an ordinary bow. [अविभर्=अविभः S. R. 28. So अविभः अर्जुनः=अविभरर्जुनः, and not अविभोर्जुनः by the rule that:– The visarga, when it is substituted for र् by S. R. 28, resumes its original form before soft consonants and vowels; and in that case S. R. 36 and 37 are not applicable]. कृष्णानें चक्र, अर्जुनानें गाण्डीव (धनुष्य), दुर्योधन व भीमसेन यांनीं गदा धारण केल्या होत्या, व बाकीच्या सर्व योद्ध्यांनीं साधें धनुष्य धारण केलें होतें.

7. Give wealth to him who is poor and weak; let him be a Brahmana or a non-Brahmana. जो गरीब व अशक्त असेल त्याला द्रव्य दे, मग तो ब्राह्मण असो अथवा ब्राह्मणेतर असो.

8. Bibhishana advised Ravana thrice thus, "Give up, give up, give up Rama's wife" बिभीषणानें रावणास "रामाची बायको सोडून दे" असें त्रिवार सांगितलें.

9. The Brahma form of marriage, in which they having adorned the bride and having called the bridegroom give her to him, is of the best fruit. [यस्मिन्=विवाहे, nom. of ददति is जनाः understood, आहूय Indeclinable past participle of ह्वे with आ] ज्या विवाहामध्यें नवरीला शृंगारून व नवऱ्याला बोलावून आणून त्याला ती देतात, तो ब्राह्म विवाह उत्तम फळ देणारा होय.

10. May this handful of flower thrown at the feet of God Hari do us good. हरीच्या चरणीं अर्पण केलेली ही पुष्पांजली आमचें कल्याण करो.

11. Family priests having gone home first washed their feet and then performed the ceremony with the repetition of mantras. पुरोहित घरीं गेल्यावर पहिल्यानें त्यांनीं पाय धुतले व नंतर त्यांनीं मंत्र म्हणून तें कृत्य केलें.

12. He gives much wealth, destroys the poverty of beggars, clears his reputation (earns spotless reputation) and cuts the heads of his enemies. तो पुष्कळ संपत्ति देतो, याचकांचें दारिद्र्य नाहींसें करितो, विमल कीर्ति मिळवितो, व शत्रूंचीं मस्तकें छेदतो.

13. When he being angry fixes arrows on the string of his bow, at that very moment (other) kings, being terrified, make peace with him. [यदा एव इषून्। रुषा is the instrumental singular of रुष् (रुट्, रुषौ, रुषः Nom.) रुषा अन्वितः united with anger, i. e. angry.] जेव्हां तो रागावून धनुष्याच्या दोरीवर बाण ठेवतो, त्याच क्षणीं (दुसरे) राजे भिऊन जाऊन त्याच्याशीं तह करितात.

14. Though always praised by bards, he does not give up his good conduct; and his reputation, having conquered (spread all over) the world, ascends to heaven. भाटांनीं स्तुति केलेला असा तो कधींही आपली चांगली वर्तणूक सोडीत नाहीं आणि त्याची कीर्ति जगाला जिंकून स्वर्गाला जाते.

15. Though giving away much wealth for the whole day, he does not become weary, and though killing a hundred arrays of elephants in the battle, he does not feel fatigued. [ददान pre. part. of दा Atm. 3rd conj. । निघ्नन् nom. sing. of निघ्नत् pre. part of हन् with नि] सर्व दिवसभर पुष्कळ संपत्ति देऊन सुद्धां तो थकत नाहीं व युद्धांत हत्तींचें शेंकडों समूह मारून सुद्धां त्याला दमल्यासारखें वाटत नाहीं.

16. A king, whose conduct is upright, joins himself and his subjects with the collection of three (namely, धर्मः religious merit, अर्थः=wealth, and काम=fulfilment of desires); and (if he acts) otherwise, he destroys (himself and his subjects). न्यायानें चालणारा राजा स्वतःला व

आपल्या प्रजेला तिघांचा लाभ करून देतो (ते–धर्म, अर्थ, व काम हे तिघे होत); परंतु तो जर न्यायानें चालत नसेल, तर (स्वतःचा व प्रजेचा) खात्रीनें नाश करितो.

17. O sinful one, thou wert not afraid of (doing) a wicked action, nor didst thou fear a public censure. [अधर्मात् न अत्रसः लोकवादात् न च अबिभेः] हे पाप्या, दुष्कृत्य करण्याची तुला भीति वाटली नाहीं अथवा लोकनिंदेची भीति वाटली नाहीं.

18. Oh Kakutstha, getting causelessly angry with me who was helpless and taken by the enemy, be (thou) afraid of fate and be (thou) ashamed of the people. [अभिसंक्रुध्यन्+अवशाम्]. नाइलाज होऊन शत्रूच्या हातीं सांपडलेल्या मजवर रागवणाऱ्या काकुत्स्था, दैवाची भीति बाळग, व लोकांची लाज धर.

19. He, who knows the delight of Brahma, is never afraid. [ब्रह्मणः Gen. sing. of ब्रह्मन् । आनन्दम् obj. of विद्वान् । विद्वान् used as the nomiuative of बिभेति and it means " Knowing "] जो ब्रह्मानंद जाणतो, तो कधींहि भीत नाहीं.

20. Only that wealth which thou givest to respectable persons and which thou enjoyest every day, I think to be thine; the remainder is of somebody else and thou (simply) keepest it. जी संपत्ति तूं योग्य लोकांना देतोस व जिचा तूं दररोज उपभोगाकरितां उपयोग करितोस, तेवढीच तुझी संपत्ति असें मी मानतों; बाकीची दुसऱ्या कोणाची तरी आहे व तूं तिचें (फक्त) रक्षण करितोस.

21. When this (soul) does not fear and when (others) do not fear this (soul), when this (soul) does not desire and does not hate, then this (soul) becomes Brahma. जेव्हां हा भीत नाहीं व ह्याला दुसरे भीत नाहींत, जेव्हां हा इच्छीत नाहीं व जेव्हां हा द्वेष करीत नाहीं, तेव्हां हा (आत्मा) ब्रह्म (रूप) होतो.

1. धार्तराष्ट्राः धेनूरजहू रणभूमेश्च पलायन्त [धार्तराष्ट्राः धेनूः अजहुः रणभूमेः च पलायन्त]।

2. रामेण शिवस्य धनुषि नामिते जनकः स्वदुहितरं सीतां तस्मा अददात्। [तस्मै अददात्]

3. शूराः पुरुषास्तेषां शत्रुभ्यो न विभ्यति।

4. राजपुरुषा मम द्रव्यं न गृह्णीयुरित्यहं तत्तस्मिन् गृहे न्यदधि।

5. अखिलो देशो ध्वस्तो न भवेदिति बलिभिः शत्रुभिः सह संधत्त।

6. नग्नश्चरन्न जिह्रेषि किम्। [नग्नः चरन् न]

7. स्मृतयो विधवानां पुनरुद्वाहं विदधति।

8. यदा गोविन्दः कथामकथयत्तदा त्वम् श्रोत्रे किमप्यदधाः।

9. स्वशरीरेष्वलंकारान् परिदधते नार्यः।

10. अविनयात्स्वाभिमानं वेविज्यात्।

11. हस्तौ च पादौ चावनेनिग्धि पश्चात्संध्यावंदनं प्रारभस्व।

12. राजपुरुषा भूमेरायाममममिमत।

13. यतयः कासारे कमण्डलुञ्जलेन पिपुरति।

Lesson XII.

Seventh Conjugation.

1. In the seventh conjugation, न is inserted between the radical vowel and the final consonant before the strong, and न् before the weak terminations.

2. The original nasal of the root is dropped.

(a) अञ्ज् Parasm. to annoint. It will lose its ञ् by 2 and then it will become अनज् before strong term. and अञ्ज् before the weak.

3. च् or ज् is changed to क् before hard cansonants and to ग् before soft consonants. Thus अञ्ज्+थस्=अङ्क्+थस्=अङ्क्थस्=अङ्क्थः

4 See rule " N " in the rules of Second conjugation.

अञ्जू व्यक्तिम्रक्षणकान्तिगतिषु।

[1] *Present.* **अञ्ज्** P. to annoint. *Imperfect.*

अनज्मि	अञ्ज्वः	अञ्ज्मः	आनजम्	आञ्ज्व	आञ्ज्म
अनक्षि	अङ्क्थः	अङ्क्थ	आनक्-ग्	आङ्क्तम्	आङ्क्त
अनक्ति	अङ्क्तः	अञ्जन्ति	आनक्-ग्	आङ्क्ताम्	आञ्जन्

Imperative *Potential.*

अनजानि	अनजाव	अनजाम	अञ्ज्याम्	अञ्ज्याव	अञ्ज्याम
अङ्ग्धि	अङ्क्तम्	अङ्क्त	अञ्ज्याः	अञ्ज्यातम्	अञ्ज्यात
अनक्तु	अङ्क्ताम्	अञ्जन्तु	अञ्ज्यात्	अञ्ज्याताम्	अञ्ज्युः

भञ्जो आमर्दने। The following roots ending in ज् should be similarly conjugated भञ्ज् P. to destroy, भुज, P. to enjoy, युज् P. to join, विज् P. to tremble and वृज् P. to avoid. वृजी वर्जने।

ओविजी भयचलनयोः। [2.] भुज् Atm. to dine. The base is भुञ्ज् before weak terminations and भुनज् before strong ones.

भुज पालनाभ्यवहारयोः। *Present.* भुज् *Atm. to dine.* *Imperfeet.*

भुञ्जे	भुञ्ज्वहे	भुञ्ज्महे	अभुञ्जि	अभुञ्ज्वहि	अभुञ्ज्महि
भुङ्क्षे	भुञ्जाथे	भुङ्ग्ध्वे	अभुङ्क्थाः	अभुञ्जाथाम्	अभुङ्ग्ध्वम्
भुङ्क्ते	भुञ्जाते	भुञ्जते	अभुङ्क्त	अभुञ्जाताम्	अभुञ्जत

Imperative *Potential.*

भुनजै	भुनजावहै	भुनजामहै	भुञ्जीय	भुञ्जीवहि	भुञ्जीमहि
भुङ्क्ष्व	भुञ्जाथाम्	भुङ्ग्ध्वम्	भुञ्जीथाः	भुञ्जीयाथाम्	भुञ्जीध्वम्
भुङ्क्ताम्	भुञ्जाताम्	भुञ्जताम्	भुञ्जीत	भुञ्जीयाताम्	भुञ्जीरन्

युजिर् योगे। युज् Atm. should be similarly conjugated.

[3.] रिच् Parasm & Atm. to evacuate. The base is रिणच् before strong term. and रिञ्च् before weak ones.

रिचिर् विरेचने। *P.* *Present.* *A.*

रिणच्मि	रिञ्च्व	रिञ्च्मः	रिञ्चे	रिञ्च्वहे	रिञ्च्महे
रिणक्षि	रिङ्क्थः*	रिङ्क्थ	रिङ्क्षे	रिञ्चाथे	रिङ्ग्ध्वे
रिणक्ति	रिङ्क्तः	रिञ्चन्ति	रिङ्क्ते	रिञ्चाते	रिञ्चते

* See rule (3) on the root अञ्ज्.

Imperfect.

अरिणचम्	अरिञ्च्व	अरिञ्च्म	अरिञ्चि	अरिञ्च्वहि	अरिञ्च्महि
अरिणक्-ग्	अरिङ्क्तम्	अरिङ्क्त	अरिङ्क्थाः	अरिञ्चाथाम्	अरिङ्ग्ध्वम्
अरिणक्-ग्	अरिङ्क्ताम्	अरिञ्चन्	अरिङ्क्त	अरिञ्चाताम्	अरिञ्चत

Imperative.

रिणचानि	रिणचाव	रिणचाम	रिणचै	रिणचावहै	रिणचामहै
रिङ्ग्धि	रिङ्क्तम्	रिङ्क्त	रिङ्क्ष्व	रिञ्चाथाम्	रिङ्ग्ध्वम्
रिणक्तु	रिङ्क्ताम्	रिञ्चन्तु	रिङ्क्ताम्	रिञ्चाताम्	रिञ्चताम्

Potential.

रिञ्च्याम्	रिञ्च्याव	रिञ्च्याम	रिञ्चीय	रिञ्चीवहि	रिञ्चीमहि
रिञ्च्याः	रिञ्च्यातम्	रिञ्च्यात	रिञ्चीथाः	रिञ्चीयाथाम्	रिञ्चीध्वम्
रिञ्च्यात	रिञ्च्याताम्	रिञ्च्युः	रिञ्चीत	रिञ्चीयाताम्	रिञ्चीरन्

The root पृच् Parasm. to come in contact, is conjugated similarly. पृची संपर्के ।

4. रुध् Parasm. & Atm. to obstruct. The base is रुणध् before a strong term. and रुन्ध् before a weak one. रुधिर आवरणे।

Parasm. *Present.* *Atm.*

रुणध्मि	रुन्ध्वः	रुन्ध्मः	रुन्धे	रुन्ध्वहे	रुन्ध्महे
रुणत्सि[1]	रुन्द्धः[2]	रुन्द्ध[2]	रुन्त्से[1]	रुन्धाथे	रुन्द्ध्वे
रुणद्धि[2]	रुन्द्धः[2]	रुन्धन्ति	रुन्द्धे[2]	रुन्धाते	रुन्धते

Imperfect.

अरुणधम्	अरुन्ध्व	अरुन्ध्म	अरुन्धि	अरुन्ध्वहि	अरुन्ध्महि
अरुणः[3] } अरुणत्-द्	अरुन्द्धम्[2]	अरुन्द्ध	अरुन्द्धाः[2]	अरुन्धाथाम्	अरुन्द्ध्वम्
अरुणत्-द्[3]	अरुन्द्धाम्[2]	अरुन्धन्	अरुन्द्ध[2]	अरुन्धाताम्	अरुन्धत

Imperative.

रुणधानि	रुणधाव	रुणधाम	रुणधै	रुणधावहै	रुणधामहै
रुन्द्धि[4]	रुन्द्धम्[2]	रुन्द्ध[2]	रुन्त्स्व[1]	रुन्धाथाम्	रुन्द्ध्वम्
रुणद्धु	रुन्द्धाम्[2]	रुन्धन्तु	रुन्द्धाम्[2]	रुन्धाताम्	रुन्धताम्

Potential.

रुन्ध्याम्	रुन्ध्याव	रुन्ध्याम	रुन्धीय	रुन्धीवहि	रुन्धीमहि
रुन्ध्याः	रुन्ध्यातम्	रुन्ध्यात	रुन्धीथाः	रुन्धीयाथाम्	रुन्धीध्वम्
रुन्ध्यात्	रुन्ध्याताम्	रुन्ध्युः	रुन्धीत	रुन्धीयाताम्	रुन्धीरन्

1. रुध्+सि=रुणध्+सि=रुणत् (S. R. 16.)+सि=रुणत्सि

2. रुध्+थस्=रुन्ध्+थस्=रुन्ध्+धस् (by general rule " D " in the lesson of second conjugation)=रुन्द् (by general rule " I ")+धस्=रुन्द्धः

3 अ+रुध्+स्=अ+रुणध्+स्=अरुणध् (स् is dropped by general rule " N ")=अरुणत् or अरुणद् (by general rule " O "), or अरुणः (by general rule " P ").

4. रुध्+धि=रुन्ध्+धि (by general rule "R")=रुन्द्+धि=रुन्द्धि.

The root इन्ध् Atm. to kindle should be similarly conjugated. ञि इन्धी दीप्तौ।

5. भिद् Parasm. & Atm. to split. भिदिर् विदारणे।

Parasm. *Present.* *Atm.*

भिनद्मि	भिन्द्वः	भिन्द्मः	भिन्दे	भिन्द्वहे	भिन्द्महे
भिनत्सि	भिन्त्थः	भिन्त्थ	भिन्त्से	भिन्दाथे	भिन्द्ध्वे
भिनत्ति	भिन्त्तः	भिन्दन्ति	भिन्त्ते	भिन्दाते	भिन्दते

Imperfect.

अभिनदम्	अभिन्द्व	अभिन्द्म	अभिन्दि	अभिन्द्वहि	अभिन्द्महि
अभिनः* / अभिनत्-द्	अभिन्त्तम्	अभिन्त्त	अभिन्त्थाः	अभिन्दाथाम्	अभिन्द्ध्वम्
अभिनत्-द्	अभिन्त्ताम्	अभिन्दन्	अभिन्त्त	अभिन्दाताम्	अभिन्दत

Potential.

भिन्द्याम्	भिन्द्याव	भिन्द्याम	भिन्दीय	भिन्दीवहि	भिन्दीमहि
भिन्द्याः	भिन्द्यातम्	भिन्द्यात	भिन्दीथाः	भिन्दीयाथाम्	भिन्दीध्वम्
भिन्द्यात्	भिन्द्याताम्	भिन्द्युः	भिन्दीत	भिन्दीयाताम्	भिन्दीरन्

क्षुदिर् संपेषणे।   खिद् दैन्ये।

The roots क्षुद् Parasm. & Atm. to pound, खिद् Atm. to distress, छिद् Parasm. and Atm. to cut, and विद् Atm. to discuss, are similarly conjugated. छिद् is changed to च्छिद् in making its Imperfect forms. छिदिर् द्वैधीकरणे। विद विचारणे।

6. तृह् Parasm. to destory.—ने inserted before the final of तृह् instead of न when it is followed by a consonantal strong termination.

The ह् of तृह् undergoes the same changes as the ह् of लिह् 2nd conjugation. तृह हिंसायाम्।

Present तृह् Parasm. to destroy. *Imperfect*

तृणेह्मि	तृंह्वः	तृंह्मः	अतृणहम्	अतृंह्व	अतृंह्म
तृणेक्षि*	तृण्ढः‡	तृण्ढ	अतृणेट्-ड्	अतृण्ढम्	अतृण्ढ
तृणेढि	तृण्ढः	तृहन्ति	अतृणेट्-ड्	अतृण्ढाम्	अतृंहन्

Imperative. *Potential.*

तृणहानि	तृणहाव	तृणहाम	तृंह्याम्	तृंह्याव	तृंह्याम
तृण्ढि	तृण्ढम्	तृण्ढ	तृंह्याः	तृंह्यातम्	तृंह्यात
तृणेढु	तृण्ढाम्	तृंहन्तु	तृंह्यात्	तृंह्याताम्	तृंह्युः

* See general rules " N, O, and P."

* तृह+सि=तृणेह्+सि=तृणेढ् (by genaral rule C; see root लिह्)+सि=तृणेक् by general rule G.+सि=तृणेक्षि.

‡ For the form see the root लिह् of the second conjugation.

7. पिष् Parasm. to grind. The base is पिनष् before strong terminations, and पिंष् before weak ones. पिष्लृ संचूर्णने।

Present. पिष् Parasm, to grind. *Imperfect.*

पिनष्मि	पिंष्वः	पिंष्मः	अपिनषम्	अपिंष्व	अपिंष्म
पिनंक्षि*	पिंष्ठः	पिंष्ठ	अपिनट्-ड्	अपिंष्टम्	अपिंष्ट
पिनष्टि	पिंष्टः	पिंषन्ति	अपिनट्-ड्	अपिंष्टाम्	अपिंषन्

Imperative					*Potential.*
पिनषाणि	पिनषाव	पिनषाम	पिंष्याम्	पिंष्याव	पिंष्याम
पिण्ढि	पिंष्टम्	पिंष्ट	पिंष्याः	पिंष्यातम्	पिंष्यात
पिनष्टु	पिंष्टाम्	पिंषन्तु	पिंष्यात्	पिंष्याताम्	पिंष्युः

1. पिनष्+सि=पिनक् (by general rule G.)+सि=पिनाक्षि. 2. पिंष्+धि (g. r. I.),=पिण्ड्+ढि=पिण्ढि. 3. अपिनष्+स् or त्=अपिनट् or अपिनड् (स् or त being dropped by general rule " N. and O.")

The root शिष् to distinguish is similarly conjugated.

8. हिंस् Parasm. to kill, to destroy.

The base is हिनस् before strong terminations and हिंस् before the weak ones. हिंसि हिंसायाम्।

Present. — हिंस् *Parasm. to kill* — *Imperfect.*

हिनस्मि	हिंस्वः	हिंस्मः	अहिनसम्	अहिंस्व	अहिंस्म
हिनस्सि	हिंस्थः	हिंस्थ	अहिनः / अहिनत्-द्	अहिंस्तम्	अहिंस्त
हिनस्ति	हिंस्तः	हिंसन्ति	अहिनत्-द्	अहिंस्ताम्	अहिंसन्

Imperative.					*Potential.*
हिनसानि	हिनसाव	हिनसाम	हिंस्याम्	हिंस्याव	हिंस्याम
हिन्धि	हिंस्तम्	हिंस्त	हिंस्याः	हिंस्यातम्	हिंस्यात
हिनस्तु	हिंस्ताम्	हिंसन्तु	हिंस्यात्	हिंस्याताम्	हिंस्युः

Translation.

1. Do not prevent me from giving (who am giving) money to the poor man (who is) begging. Thereby only sin will resort to you. याचना करणाऱ्या गरीब मनुष्याला द्रव्य देत असलेल्या मला तूं तें देण्यास अडथळा करूं नको. त्यापासून तुला पाप मात्र लागेल.

2. Bhimasena pounded to dust the body of Kirmira (चूर्णवत् अपिनट् भीमसेनः) भीमसेनानें किर्मीराच्या शरिराचें चूर्ण केलें.

3. The warriors split the temples of the elephants of the enemy. योद्धयांनीं शत्रूच्या हत्तींचीं गंडस्थळें फोडलीं.

4. I appoint thee on the treasury from to-day; so be careful about thy office. [तद् आत्मनः अधिकारे अप्रमत्तः भव । तद् therefore] मी तुला आजपासून खजिन्यावर (खजिनदार) नेमितों, म्हणून तूं आपल्या कामाविषयीं सावध अस.

5. Why dost thou manifest the affection for her in our presence in vain ? What wilt thou get thereby ? Go to her direct. तूं व्यर्थ तिच्यावरील आपलें प्रेम आम्हांपुढें कशाला दाखवितोस ? तुला असें करून काय मिळणार ? तूं थेट तिच्याकडे जा.

6. Some beasts kill other beasts in the forest; so they are called "Carnivorous." [पशवः अन्यान् हिंसन्ति अतः तान् हिंस्रान् ब्रुवन्ति । जनाः is the nominative of ब्रुवन्ति]. अरण्यांत कांहीं पशु दुसऱ्या पशूंना (ठार) मारतात, म्हणून त्यांना हिंस्र पशु असें म्हणतात.

7. Oh travellers ! I have fallen in the snare. Come here and cut off my chords. [पाशान् छिन्त । See S. R. 25 & 39.] हे वाटसरूंनो, मी जाळ्यांत पडलो आहें, (म्हणून) येथें येऊन माझ्या दोऱ्या तोडा.

8. Enjoy what little thou canst get. Do not covet the wealth of any other man. जें कांहीं तुला मिळतें त्याचाच उपभोग घे; दुसऱ्या मनुष्याच्या संपत्तीचा अभिलाष धरूं नको.

9. The Jainas literally follow the sacred precept, namely, none should kill any creatures. [भूतानि इति एतम् विधिम्] जैन लोक "कोणींहि कोणत्याही प्राण्यांचा वध करूं नये" हें शास्त्र अक्षरशः पाळतात.

10. Raghu put this question to a begger who had come to his house, "How much wealth is wanted by you ?" [कियत् वसु इष्यते त्वया इति अन्वयुङ्क्त] रघुराजानें आपल्या घरीं आलेल्या याचकाला हा प्रश्न केला, "तुम्हांला किती द्रव्याची जरूर आहे ?"

11. I did not dine (last) night, give me something to eat. मी रात्रीं जेवलों नाहीं; मला खावयाला कांहीं तरी दे.

12. He knows all Shastras. He has no pride. He discusses religion with the virtuous and gets respect from them. तो सर्व शास्त्रें जाणतो. त्याला गर्व नाहीं. तो सद्गुणी लोकांशीं धर्मासंबंधीं वादविवाद करतो व त्यांच्यापासून मान मिळवितो.

13. He avoids the company of wicked persons. He avoids the company of sinners, and of those, who are not straightforward and he avoids the company of bad men. तो दुष्ट लोकांची संगत टाळतो. तो पापी लोकांची संगत टाळतो. तो सरळ नसणाऱ्या लोकांची संगत टाळतो. तो वाईट लोकांची संगत टाळतो.

14. He does not associate with mean persons. He does not associate with low men. He associates with the well-behaved and associates with the learned. तो नीच लोकांत मिसळत नाहीं; तो हलक्या मनाच्या लोकांशीं संबंध ठेवीत नाहीं, तो चांगल्या वागणुकीच्या लोकांशीं संबंध ठेवितो व विद्वान् लोकांत मिसळतो.

15. He appoints keepers of forts; he appoints ministers; he appoints soldiers, and he unites himself with the soul. तो किल्ल्याच्या रक्षकांची नेमणूक करतो; तो प्रधानांना नेमतो; तो शिपाई नेमतो आणि आत्म्याशीं स्वतःला तो जोडतो.

16. He does not kill any creatures without any cause; he does not even destroy grass. He kills him only who transgresses his order. तो कांहीं कारणाशिवाय कोणत्याही प्राण्यांला मारीत नाही, तो गवताचा सुद्धां नाश करीत नाहीं. जो कोणी त्याच्या आज्ञेचें उल्लंघन करितो, त्यालाच फक्त तो मारतो.

17. He dos not become displeased with servants, nor with the beggars. He is displeased only with those who do not accept wealth, being given to them. तो चाकरांवर

अगर याचकांवर नाखूष होत नाहीं. संपत्ति दिली असतां जे ती घेत नाहींत, त्यांवर मात्र तो रागावतो.

18. And he washes the feet of the Brahmanas diserving "dakshina"–he, whose feet all the kings wash by water in the form of the lustre of their crowns (to whose feet all the kings bend their heads, and thereby the lustre of the crown is cast on his feet). ज्याचे पाय सर्व राजे आपल्या मुकुटांच्या प्रभेनें धुतात, असा तो राजा दक्षणा घेण्याला पात्र अशा ब्राह्मणांचे पाय धुतो.

19. He always solves the difficulties of learned men in the Shastra by correct exposition; and he cuts the heads of his enemies by the edge of his sword. तो बरोबर उत्तर देऊन विद्वान् मनुष्यांना शास्त्रांत आलेल्या शंकांचे समाधान करतो; आणि तो आपल्या तरवारीच्या टोंकानें आपल्या शत्रूंचीं डोकीं कापतो.

20. His mind is not disgusted though he gives away riches day and night; but knowing real philosophy, his mind is disgusted with this unsubstantial worldly life. [अहर्निशम् अर्थम् ददतः तस्य मनः न उद्विजते। तत्त्ववेदिनः तु तस्य मनः असारात संसारात् उद्विनक्ति] रात्रंदिवस द्रव्य देऊन सुद्धां त्याच्या मनाला त्रास होत नाहीं, परंतु खरें तत्त्व जाणल्यामुळें त्याचे मन या मायिक संसारासंबंधीं उदास असतें.

21. Some run for wealth and some for love; but none exerts himself for religion, which is the means for the attainment of all desired objects. कांहीं (लोक) द्रव्याच्या व कांहीं प्रेमाच्या पाठीं लागतात; परंतु सर्व इच्छित वस्तु प्राप्त करून घेण्याचें साधन जो धर्म त्याच्याकरितां कोणीच श्रम घेत नाहीं.

22. Shakrajit said, "That should be done which would give pain to enemies;" and drawing his sword, he cut off her head. शक्रजित् ह्मणाला, "शत्रूंना जेणेंकरून दुःख होईल तें कर्तव्य;" आणि तरवार बाहेर काढून त्यानें तिचें डोकें कापलें.

23. If thou dost not give reply (dost not speak to me), I will destroy my body. जर तूं माझ्याशीं बोलणार नाहींस, तर मी माझ्या शरिराचा नाश करीन.

24. Wise men call a good speech, a cow, which is the mother of prosperity, which fulfils desires, takes away poverty, produces fame and destroys sin. चांगले भाषण म्हणजे भरभराटीची जनयित्री, इच्छा पूर्ण करणारी, दारिद्र्य नाहींसें करणारी, कीर्ति प्राप्त करून देणारी व पातक संहरणारी गायच आहे असें शहाणे लोक म्हणतात.

1. यदि हरिर्मां न रुन्ध्यात्तर्ह्यहं तस्य वृक्षस्य शाखां छिन्द्याम् ।
2. आत्मनो रक्षणाय भ्रात्रे दातुं स ता औषधीरक्षुणत् (सः ताः) ।
3. बहवो ब्राह्मणाश्चरमेण ब्राह्मणराजेन सह विश्रामप्रासादे प्रत्यहमभुञ्जत ।
4. झञ्झावातो वृक्षान्गृहाणि च भनक्ति ।
5. अहमात्मनो दुःखानि तस्य पुरो व्यानजम् । तेन च तस्य हृदयं दयार्द्रमभवत् ।
6. भवांस्तं सेनापतेः पदे नियुनक्तु । स शूरश्चतुरश्च पुरुषोऽस्ति । [भवान् तम्]
7. काशीं गच्छन्तं मां किं यूयं रुन्द्ध ।
8. कदा क्व च त्वं प्रायेण भुङ्क्षे ।
9. भारतवर्षे वयमस्माकं धान्यं हस्ताभ्यां पिंष्मः । आंग्लभूमौ यन्त्रैः पिंषन्ति ।
10. कमहं सचिवस्याधिकारे नियुञ्ज्याम् ।
11. अहमधुना पशूनां विविधा जातीर्विंशिनाष्मि ।
12. अभ्युदयस्य तस्य सर्वा आशा मा भङ्ग्धि ।
13. यवनः साकेतमरुणत् ।